

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

**Dvojí domov? Čeští emigranti ve Švýcarsku a jejich
konstrukce „domova“**

Bc. Tereza Aišmannová

© 2020 ČZU v Praze

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Tereza Aišmannová

Hospodářská politika a správa

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Dvojí domov? Čeští emigranti ve Švýcarsku a jejich konstrukce "domova"

Název anglicky

Two homes? Czech emigrants in Switzerland and their construction of "home"

Cíle práce

Diplomová práce se v obecné rovině zabývá fenoménem migrace. Konkrétně bude sledována emigrace českého obyvatelstva z Československa po roce 1968 do Švýcarska. Cílem diplomové práce bude zjistit, jak sami aktéři tento emigrační a následný začleňovací proces chápou a jak ve svých biografiích narativně konstruují "domov", respektive "domovy".

Metodika

K získání dat bude použit kvalitativní přístup, pro který je stěžejní terénní výzkum ve Švýcarsku. Orálně-historická metoda založená na narativním a polostrukturovaném interview bude využita při výzkumu u Čechů, kteří emigrovali během socialismu, a to ve dvou vlnách – jednak v šedesátých letech, jednak v letech osmdesátých 20. století. Pořízení rozhovorů bude probíhat dle pravidel orálně historického výzkumu.

Doporučený rozsah práce

60-90 stran.

Klíčová slova

Emigrace, Češi, Švýcarsko, domov, oral history.

Doporučené zdroje informací

BROUČEK, Stanislav. Migrace a česká etnologie. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2018. Věda kolem nás. ISBN 978-80-270-4277-7.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H. – ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY (AKADEMIE VĚD ČR). CENTRUM ORÁLNÍ HISTORIE, – VANĚK, M. *Naslouchat hlasům paměti : teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

NOSKOVÁ, Jana. Biografická metoda a metoda orální historie: na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu. Brno: Etnologický ústav AV ČR Praha – pracoviště Brno, 2014. ISBN 978-80-87112-84-7.

SZALÓ, C. *Transnacionální migrace : proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2007. ISBN 978-80-7325-136-9.

Předběžný termín obhajoby

2019/20 LS – PEF

Vedoucí práce

PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 17. 2. 2020

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 18. 2. 2020

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 06. 04. 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Dvojí domov? Čeští emigranti ve Švýcarsku a jejich konstrukce ‚domova‘ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 7.4.2020

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Sandře Kreisslové, Ph.D. za její cenné rady a čas, který mi v rámci odborného vedení diplomové práce věnovala.

Dvojí domov? Čeští emigranti ve Švýcarsku a jejich konstrukce „domova“

Abstrakt

Diplomová práce se v obecné rovině zabývá fenoménem migrace, který sleduje na konkrétním příkladu emigrací z Československa po roce 1968 do Švýcarska. Práce popisuje migrační historii Čechů do Švýcarska, hlouběji se zaměřuje na proces emigrace po sovětské okupaci. Z perspektivy transnacionálních teorií se dále soustředí na možné konstruování paralelního dvojího *domova*, totiž udržování kontaktů s *domovem* v Československu / České republice a integraci ve Švýcarsku a tvorbu *domova* nového. Všechny tyto dílčí kapitoly poukazují na to, jak narátoři konstruují svou identitu a *domov* v narativních rozhovorech. K práci bylo přistupováno kvalitativní formou výzkumu, konkrétně metodou orální historie, která se stala stěžejní metodou v rámci terénního výzkumu provedeného ve Švýcarsku.

Klíčová slova: Emigrace, rok 1968, Československo, Švýcarsko, domov, identita, orální historie

Two homes? Czech emigrants in Switzerland and their construction of „home“

Abstract

This diploma thesis deals generally with the phenomenon of migration, which is observed on a specific example of emigrations from Czechoslovakia after 1968 to Switzerland. The thesis describes the migration history of Czechs to Switzerland, deeply focusing on the process of emigration after the Soviet occupation. Furthermore it focuses from the perspective of transnational theories on the possible construction of a parallel dual home, i.e., maintaining contacts with their home in Czechoslovakia / the Czech Republic and integrating in Switzerland and building a new home. All of these sub-chapters point out, how narrators construct their identities and home in the narrative interviews. The thesis was approached by a qualitative form of research, specifically the method of oral history, which became an essential method of this field research conducted in Switzerland.

Keywords: Emigration, year 1968, Czechoslovakia, Switzerland, Home, Identity, Oral History

Obsah

1 Úvod.....	11
2 Cíl práce a metodika	12
3 Dosavadní stav bádání	16
4 Teoretická východiska	20
4.1 Migrace	20
4.1.1 K dalším souvisejícím pojmům z oblasti migrace	22
4.2 Migrační teorie v kontextu výzkumu emigrace druhé poloviny 20. století	24
4.2.1 Push a pull koncept	25
4.2.2 Migrace dobrovolná a nedobrovolná	27
4.2.3 Transnacionální migrace.....	28
4.3 Integrace	31
4.4 Identita a problém <i>domova</i>	33
4.4.1 Transnacionální identita.....	35
4.4.2 Koncept <i>domova</i>	35
5 Empirická část práce	38
5.1 Historie vystěhovalectví Čechů do Švýcarska	38
5.1.1 Emigrace v kontextu socialistického Československa.....	40
5.1.2 Migrační vlny do Švýcarska mezi lety 1968–1989	44
5.2 Emigrace	45
5.2.1 Proces rozhodnutí se k emigraci a <i>push faktory</i>	45
5.2.2 Opuštění Československa	50
5.2.3 Výběr cílové země a překročení švýcarských hranic.....	55
5.2.4 Reflexe cílové země.....	59
5.3 <i>Domov</i> ve Švýcarsku aneb proces integrace	61
5.3.1 Strukturální integrace.....	62
5.3.2 Integrace kulturní.....	73
5.4 Konstrukce a udržování české identity v novém <i>domově</i>	75
5.4.1 Vyhledávání českých kontaktů	75
5.4.2 Udržování českého jazyka	78
5.4.3 České občanství	80
5.5 Transnacionální vazby na <i>domov</i> v České republice (ČSSR).....	82
5.5.1 Vazby na Československo před rokem 1989	83
5.5.2 První návrat do Československa / České republiky.....	91
5.5.3 Vazby na Československo / Českou republiku po roce 1989.....	96

5.5.4	Transformace intenzity kontaktů	97
5.6	Transnacionální identita a vnímání <i>domova</i>	99
6	Výsledky a diskuse	110
7	Závěr	113
8	Seznam použitých zdrojů	114

Seznam obrázků

Obrázek č. 1 - Uprchlícký cestovní průkaz.....	70
Obrázek č. 2 - Uprchlícký cestovní průkaz.....	70

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 - Struktura narátorů	15
Tabulka č. 2 - Počet osob, které nedovoleně emigrovaly	42
Tabulka č. 3 - Počty Čechů a Slováků ve Švýcarsku ku žádostem o občanství	44

1 Úvod

Migrace je jev, který není v dějinách českých zemí ničím neobvyklým. Ve dvacátém století vnikala mezinárodní migrace plošně v důsledku válek. Příchod socialistického režimu do východní Evropy poté zapříčinil vlnu migrací na Západ. V kontextu Československa však největší migrace nastala až v roce 1968 se vpádem vojsk Varšavské smlouvy. Existence socialistického režimu neumožňovala empirický výzkum migrantů místními badateli, proto několik prací československých autorů zabývajících se o toto téma vzniklo v exilu. S pádem komunistického režimu se tedy československý exil dostává do popředí zájmů různých vědních disciplín, jako je například historiografie, sociologie nebo etnologie / antropologie, z jejíž perspektivy je tato práce především psána.

Diplomová práce řeší otázku emigrace českého obyvatelstva z Československa po srpnových událostech v roce 1968 do Švýcarska z aktéřské perspektivy. Práce se dělí na několik hlavních částí a kapitol. Po tomto úvodním slově následuje cíl a metodika, kde bude specifikován cíl práce a metodologický postup, dále bude čtenář seznámen s dosavadním stavem bádání ke sledovanému problému. Teoretická část přiblíží přístupy k výzkumu migrace a jejich vývoj do současnosti. Dále budou zmíněny tři koncepty k migraci s aplikací na dvacáté století, které jsou pro práci stěžejní. V těchto konceptech bude zmíněna především nucená a dobrovolná migrace, dále teorie *push* a *pull faktorů*, které jsou při výzkumu migrace zásadní. V neposlední řadě bude přiblížen koncept transnacionalismu, ze kterého práce vychází, jelikož předpokládá tvorbu a udržení dvou domovů, a to v zemi původní i v zemi cílové.

Následující empirická se věnuje tématům emigrace, integrace, vazeb na Československo / Česko a vnímání *domova* vybranými narátory z řad československých emigrantů do Švýcarska, kteří zemi původu opustili po srpnové okupaci roku 1968. Nejdříve bude přiblížen historický kontext migrace do Švýcarska a historii existence Čechů v této zemi. Další část bude zaměřena již na samotnou emigraci, kde bude řešen průběh a motivy emigrace, přístup emigrantů k cílové zemi, tak jako přístup Švýcarska k nim. Dále se práce bude zaměřovat na konstrukci a udržování české identity v novém *domově*. Věnovat se budeme integraci a vazbám narátorů na Československo. Opomenuty nebudou ani s tím související otázky konstrukce transnacionálních identit a *domova* u narátorů, které budou řešeny perspektivou transnacionální teorie.

2 Cíl práce a metodika

Diplomová práce se v obecné rovině zabývá fenoménem migrace, ke kterému bude přistupováno na základě teorie transnacionalismu, která předpokládá paralelní tvorbu *domova* v cílové zemi a udržování *domova* v zemi původní. Konkrétně bude sledována emigrace československého / českého obyvatelstva v roce 1968 a po něm do Švýcarska. Cílem práce je zjistit, jak vybraní aktéři reflektují proces emigrace a následné integrace do švýcarské společnosti. Hlavní výzkumná otázka tedy zní: *Jak pamětníci reflektují emigraci po srpnových událostech v roce 1968 a následnou integraci ve Švýcarsku?* K zjištění cíle práce byla tato otázka doplněna následujícími podotázkami:

- Jak probíhal migrační proces?
- Jak probíhala integrace ve Švýcarsku?
- Jak se proměňovaly přeshraniční vazby?
- Jak narátoři reflektují svoji transnacionální identitu (etnickou / národní, politickou)?
- Co pro narátory znamená *domov*?

Pro dosažení výše stanoveného cíle byla použita metoda orální historie, které jde o studium a poznání individuálních postojů a prožitků historických událostí a procesů. Jedna z možných definic této metody je, že se jedná o řadu *propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*¹

Orálně-historické rozhovory tedy neodráží minulost jako takovou, ale jde o pamětnické reflexe, které jsou z různých důvodů odlišné od skutečně prožité minulosti už jen proto, že paměť je selektivní, že jedinec vzpomíná z pozice *tady a teď* a jeho pohled je ovlivněn různými dalšími faktory. Orální historii ovšem primárně nejde o rekonstrukci historie, ale o hlubší pochopení vzpomínkových konstrukcí.

¹ VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. s. 8.

Orální historie pracuje se dvěma technikami vědecké práce, a to s polostrukturovaným interview a životopisným vyprávěním. Obě zmíněné techniky byly během výzkumu využity. Samotné pořizování rozhovorů s vybranými zástupci českých / československých emigrantů žijících ve Švýcarsku probíhalo od 10. 7. 2019 do 24. 7. 2019.

Narátory byli primárně kontaktováni prostřednictvím sociálních sítí, konkrétně skupin sdružujících Čechy a Slováky na Facebooku, kde jim bylo nabídnuto zapojit se do připravovaného výzkumu. Další narátory jsem získala díky technice tzv. sněhové koule. Již oslovení narátory mi poskytli kontakty na osoby ze svého okolí, které odpovídaly kritériu, kterým bylo emigrace z Československa po roce 1968.² Poslední způsob získávání narátorů bylo kontaktování Sokol-Curych, jejichž pracovník oslovil vlastní členy s možností zapojit se do chystaného výzkumu. Výhodou různého postupu při získávání pamětníků byla skutečnost, že narátory pocházeli z rozdílných sociálních skupin, organizovaných i neorganizovaných krajanských komunitách a kantonů³, což by se mohlo odrazit i na rozdílném pohledu na proces integrace. Pamětníci, kteří projeví zájem byli dále seznámeni s tématem diplomové práce.

Před zahájením rozhovorů byl každý narátor a narátorka seznámen s tím, že v práci bude zachována anonymita.⁴ V této fázi mi byl narátory poskytnut informovaný souhlas k využití rozhovorů pro účel diplomové práce. Nejprve byl veden rozhovor pomocí životopisného vyprávění, kdy byl dotazovaný povzbuzen k volnému vyprávění svého životního příběhu s počátkem v dětství až do současnosti. Pouze malá část pamětníků byla při vyprávění svého životního příběhu příliš stručná, většinou šlo o výborné vypravěče, kteří o své migrační zkušenosti dlouze vyprávěli, aniž by tazatelka musela zasahovat. Druhá fáze probíhala pomocí otázek tazatelky, které byly zaměřeny na doplnění dané problematiky a týkaly se výzkumných podotázek (pokud už nebyly zodpovězeny ve volném vyprávění). Tato část probíhala buď ještě tentýž den (především z časové tísně narátorů nebo tazatelky,

² V této části procesu oslovování narátorů a narátorek byl na získané e-mailové adresy zaslán oslovovací dopis s kontaktními údaji tazatelky a cílem diplomové práce.

³ Kanton Curych, Fribourg, Argau, Vaud, Basilej

⁴ V průběhu výzkumu se autorka diplomové práce řídila etickým kodexem České asociace pro sociální antropologii, viz <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbmVjaG9yYWxoaXN0b3J5YXNzb2NpYXRpb258Z3g6NDg1MzQ0YTViMDNIZDY5YQ>.

neboť se jednalo o zahraniční výzkum, který byl časově omezen), nebo se pokračovalo v jiný smluvený den. Během rozhovorů nenastaly žádné potíže týkající se například rušení předem domluvených schůzek a podobně. Délka rozhovorů se pohybovala většinou mezi jednou a dvěma hodinami.

Většina narátorů navrhla možnost sejít se u nich doma, což neslo výhodu čistého záznamu, který nebyl rušen, navíc bylo domovské prostředí výhodné tím, že dotazovaní mohli poskytnout různé ego dokumenty jako korespondenci, kterou si posílali s rodinou či přáteli v Československu / České republice, fotografie apod. Ego dokumenty se staly dalším důležitým pramenem při snaze lépe pochopit minulé události a procesy.⁵ Menší část narátorů se chtěla sejít v kavárně či restauraci, což znamenalo horší kvalitu nahrávky a u některých oslovených i tendenci spěchat s pořízením rozhovoru.

Rozhovory byly zaznamenány na diktafon a následně přepsány, vzniklý text byl analyzován (okódován a kategorizován) a na základě tematických oblastí, které vyplynuly z analyzovaných rozhovorů, vznikla struktura empirické části práce. Všechny informované souhlasy, nahrávky a přepisy rozhovorů jsou uloženy v archivu autorky diplomové práce. Vzorek oslovených patnácti narátorů tvořilo pět žen a devět mužů. Blíže k narátorům viz tabulku č. 1.

Tabulka č. 1 - Struktura narátorů⁶

Jméno	Rok narození	Rok emigrace	Město bydliště	Datum rozhovoru	Délka rozhovoru
1 Petr	1951	1968	Winterthur	10. 7. 2019	1:26:36
2 Tamara		1982	Curych	11. 7. 2019 18. 7. 2019	1:31:02 15:32
3 Michael	neuveveno	neuveveno	Curych	11. 7. 2019	2:52:59
4 Miroslav	1949	1968	Fribourg	12. 7. 2019	43:55
5 Jan	1939	1968	Fribourg	12. 7. 2019	1:40:30
6 Dan	1946	1969	Winterberg	13.7.209	1:37:27
7 Anna	1954	1970	Curych	15. 7. 2019 21. 7. 2019	1:13:54 38:15
8 Marta	1946	1968	Curych	16. 7. 2019	1:23:25
9 Jozef	1951	1969	Curych	19. 7. 2019	1:11:49
10 Irma	1935	1969	Aarau	19. 1. 2019 22. 7. 2019	00:10:02 1:25:03
11 Iva	neuveveno	1983	Lausanne	22. 7. 2019	1:01:26
12 Přemek	1956	1969	Curych	21. 7. 2019	1:56:04
13 Hana	1948	1968	Curych	21. 7. 2019	1:13.26
14 Filip	1957	1968	Basilej	23. 7. 2019	00:21:01

⁶ Vlastní zpracování

3 Dosavadní stav bádání

Studium emigrace a krajanských komunit patří mezi důležitá témata etnologického / antropologického bádání, především po pádu železné opony. Od roku 1993 existuje Centrum pro československá exilová studia (dále CČES) při katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Zájem o emigraci a krajanská hnutí měl od počátku CČES rostoucí tendenci, což potvrzuje zájem o archivní materiál, kterým centrum disponuje.⁷ V rámci CČES vzniklo několik publikací. Jednou z nich, z oblasti historiografie, je sborník *Emigrace* z roku 2008. Obsahem sborníku je šest studií předních českých historiků se zaměřením na českou a slovenskou emigraci 19. a 20. století. Jednou z kapitol je i studie Arnošta Skoupého *Počátky přeměny Svazu československých spolků ve Švýcarsku v exilovou organizaci*, která se zaměřuje na transformaci spolků s příchodem migrační vlny z Československa po roce 1968, ale také na změnu zaměření Svazu, který se přizpůsobil potřebám nových migrantů.⁸

Historiografie se zpočátku věnovala Čechům v zahraničí pouze okrajově s důrazem na exil po světových válkách. Zájem a dobrý předpoklad pro další výzkumy nastal až od devadesátých let 20. století, kdy vzniklo například i výše zmíněné CČES. Dvojice historiků Miloš Trapal a Arnošt Skoupý začala od roku 1998 publikovat ve švýcarském časopisu *Zpravodaj* výsledky výzkumu krajanských spolků. Těmi se zabývá i jejich společná publikace *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*, která obsahuje přehled československých spolků a krajanských hnutí. Ve studii je zmíněn jejich vývoj v několika etapách; do druhé světové války, po druhé světové válce až do února 1948. Záměr je taktéž na reakci již existujících spolků a hnutí na migrační vlnu po únoru a organizaci tohoto nového exilu obecně.⁹

Od autorů z řad historiků je důležité zmínit publikaci v roce 1999 *Československá pouťorová emigrace a počátky exilu*, ve které se Zdeněk Jirásek opírá především o archivní

⁷ MOTLÍČEK, Tomáš. Zpráva o činnosti Centra pro československá exilová studia za rok 2003. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, (32), s. 117-120 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: https://historie.upol.cz/fileadmin/userdata/FF/katedry/khi/CCES/Zprava_CCES_2003.pdf?fbclid=IwAR16QitxRRV7i5PESbHpPpmXyOMSNX4xqNWGmhQBJs2p9VmGSG6NKI3NYX8

⁸ KONEČNÝ, Karel, MOTLÍČEK, Tomáš, ed. *Emigrace: Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008.

⁹ TRAPL, Miloš, ARNOŠT SKOUPÝ a MILOŠ KOUŘIL. *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. *Emigrace*.

materiál, jako jsou například fondy v Archivu Ministerstva vnitra České republiky v Praze a Kanicích, a také o Archiv ÚV KSČ. Je jedním z prvních autorů věnujících se problematice československého exilu. Publikace přináší přehled počátků poúnorového exilu¹⁰

Studiu krajanských komunit se tradičně věnuje etnologie / antropologie. V roce 1998 vzniklo z iniciativy Univerzity Karlovy a Etnologického ústavu AV ČR sympozium věnující se tématu Čechů žijících za hranicemi, díky čemuž vznikla publikace *Češi za hranicemi na přelomu 19. a 20. století*. Zabývá se problematikou Čechům, kteří odešli z politického důvodu v letech 1938, 1948, 1968 a také v letech osmdesátých. Důvody odchodu před těmito mezníky jsou především hospodářské. Mezi hlavní témata konaného sympozia patřily otázky přesídlování, adaptace, udržování jazyka, kultury a zvyků v novém prostředí. Problémy komunikace mezi krajany a Českou republikou a možnost jejich zlepšení tvořily další tematickou oblast sympozia. Impulsem k tomu bylo promýšlení nových forem komunikace, která byla po roce 1989 umožněna a do této doby brzděna.¹¹

V rámci II. Symposia o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu vznikla publikace *Emigrace a exil jako způsob života*. Tato akce navazovala na Sympozium z roku 1998 a konala se o dva roky později. Diskutovaná témata byla členěna do tří okruhů; odchod za hranice, adaptace v novém prostředí a komunikace s domovem. Skupinou exulantů se zde zabývala Lenka Kosová, která se soustředila na výzkum integrace a asimilace. Celkovým záměrem sympozia bylo především zmapování reflexe způsobu života českého emigranta. Mimo zkušenosti, problémy a naděje se diskutovalo i o podnětech ke zlepšení vztahů mezi Čechy v zahraničí a Českou republikou, z čehož v závěru vzniklo několik konkrétních rezolucí.¹²

Obě výše zmíněné kolektivní monografie editoval český etnolog Stanislav Brouček, který je považován za předního odborníka na téma Čechů žijících mimo Českou republiku. Již zmíněný etnolog vydal spolu se senátorem Tomášem Grulichem publikaci *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*. Prvním cílem této publikace je rekapitulace domácího postoje k Čechům v zahraničí, která vychází z rozboru

¹⁰ JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999. Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948–1989.

¹¹ BROUČEK, Stanislav a Karel HRUBÝ, ed. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha: Karolinum, 2000. Týden zahraničních Čechů.

¹² Blíže BROUČEK, Stanislav, Karel HRUBÝ a Antonín MĚŠŤAN. *Emigrace a exil jako způsob života: II. Sympozium O českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum, 2001.

politiky Československa. To je rozebráno ve dvou částech publikace, a to v kapitole zaměřené na meziválečné období a postoj Československa k zahraničním Čechům, dále ve druhé kapitole, která se zabývá obdobím od roku 1948 do roku 1989. Druhý cíl je zaměřen na současnost a budoucnost a odkrývá vztahy mezi Českou republikou a krajanů a rezervy ze vztahů plynoucí.¹³

Stanislavem Broučkem byla vydána i studie *Na výzkumem českého etnika v zahraničí* v časopisu *Český lid*. Autor se zde věnuje hlavním migračním proudům a směrům obyvatelstva z českých zemí v období od 16. století do druhé světové války. Dále jsou zmíněny adaptační procesy v cílových zemích.¹⁴

Publikace historika Jaroslava Vaculíka *České menšiny v Evropě a ve světě* se zabývá českými krajanů v padesáti zemích. Součástí je stručný historický přehled migrací a jejich forem z českých zemí od 16. století po 20. století. U každé z cílových zemí krajanů se nachází přehled prvních migračních vln a migračních skupin. Přináší také přehled krajanůvých spolků a hnutí v jednotlivých cílových zemích a zabývá se aktivitami souvisejícími se světovými válkami s přesahem do dnešní doby a také jejich případným návratem domů.¹⁵

Problematikou migračních procesů 20. století, a především reemigrací devadesátých let se zabývá Zdeněk Nešpor. Autor se v rámci sociologické studie zabývá analýzou české a zahraniční literatury zaměřené na migrační procesy 20. století ve srovnání s analýzou moderních českých emigrací. Hlavní přínos studie spočívá v biograficko-sociologickém výzkumu české reemigrace v 90. letech 20. století, který odhaluje příčiny reemigrace do České republiky a dále popisuje, jak probíhala následná reintegrace.¹⁶

Publikace byly vydávány i autory z řad exulantů. Vojtěch Jeřábek patří mezi osobnosti exilu poúnorové a od roku 1950 do roku 1990 působil jako zaměstnanec Amerického fondu pro pomoc československým uprchlíkům (AFCR). Kniha *Českoslovenští*

¹³ BROUČEK, Stanislav a Tomáš GRULICH. *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*. Praha: Public, 2009.

¹⁴ BROUČEK, Stanislav. Nad výzkumem českého etnika v zahraničí. *Český Lid*, 77(3), s. 129-138. Retrieved April 5, 1990, Dostupný z: www.jstor.org/stable/44973492

¹⁵ VACULÍK, Jaroslav, Karel HRUBÝ a Antonín MĚŠŤAN. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri, 2009.

¹⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západní reemigraci 90. let*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2002.

uprchlíci ve studené válce je založená na osobních vzpomínkách autora a archivním materiálu AFČR. Kniha je rozčleněna na čtyři části. První se věnuje situaci uprchlíků v poválečné Evropě, ale především popisuje vznik a vývoj AFČR v poválečném období. Druhá část je zaměřena na činnost fondu do roku 1968. Třetí část se zabývá migrační vlnou po invazi vojsk Varšavské smlouvy a činnosti AFČR v její souvislosti. Poslední část knihy je věnována pádu socialistického režimu v Československu a činnosti fondu s přesahem do roku 2005. Publikace je považována za zásadní pramen pro dějiny československého exilu, jelikož její součástí je řada dokumentů, které jsou pro badatele jinak těžko dostupné.¹⁷

Tématem exilu ve Švýcarsku se zabývají rovněž disertační a diplomové práce. Ondřej Haváč se ve své disertační práci na téma *Komparace českého exilu v Rakousku a Švýcarsku po roce 1968* soustředí na migrační vlny z Československa po roce 1968, dále v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Práce si zakládá na analýze archivních a orálně-historických pramenů. Cíl práce byl stanoven na základě dvou otázek, a to na integračním procesu emigrantů a změně jejich národní identity.¹⁸

Petr Dorner se zabývá v diplomové práci *Češi a Slováci v zemi helvetského kříže: československé krajské spolky ve Švýcarsku ve druhé polovině 20. století* historií spolků ve 20. století. Hlavní otázky práce jsou emigrační vlny z Československa do Švýcarska, vývoj krajských hnutí před rokem 1968, transformace krajských hnutí po migrační vlně v souvislosti s invazí vojsk Varšavské smlouvy a sociální činnost spolků prostřednictvím Masarykova fondu. Záměr celého výzkumu bylo období počínaje rokem 1968 až do roku 1989.¹⁹

¹⁷ JEŘÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*. Brno: Stilus, 2005. Prameny a studie k dějinám československého exilu 1948–1989.

¹⁸ HAVÁČ, Ondřej. *Exil a identita: Komparace českého exilu v Rakousku a Švýcarsku po roce 1968* [online]. Brno, 2018 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/r4matx/>>.

¹⁹ DÖRNER, Petr. *Češi a Slováci v zemi helvetského kříže: československé krajské spolky ve Švýcarsku ve druhé polovině 20. století* [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-01-17]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/121511/?lang=en>. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

4 Teoretická východiska

4.1 Migrace

Migrace je jev, který doprovází lidskou existenci trvale, ale její formy se mění. Jednou z nejstarších forem je tzv. konzervativní migrace, která vedla k přesídlování rodin nebo etnických skupin s plnou sociální strukturou. Důvody této migrace jsou například klimatické změny, nedostatek obživy nebo konflikty s jinými skupinami. Směr této migrace nebylo konkrétní místo, ale byla ovlivněna přírodními překážkami. Vedle kolektivní existovala i migrace individuální, která byla často následkem sňatků.²⁰

Při zaměření se na nějaké mezníky a první koncepty věnující se problematice migrace je stěžejní 19. století, jelikož s příchodem industrializace vznikají výzkumy migrace vnitřní čili především z venkova do měst. Věkem migrace se však stává až druhá polovina 20. století, neboť se do popředí zájmu dostává migrace přeshraniční, především za oceán.²¹ V této souvislosti je možné zmínit členění migrace dle politické geografie na vnitrostátní a mezinárodní, která bude stěžejní pro tuto práci. Při zaměření se na migraci mezinárodní, tedy z jednoho státu do druhého, může být dále členěna dle časového hlediska na krátkodobou, déle trvající, trvalou.²²

Tématu migrace se věnovali především zástupci chicagské sociologické školy, kteří řešili otázky spojené s migrací z Evropy a začleňování migrantů do americké společnosti. Mezi hlavní díla o migraci, která vnikla v rámci bádání na chicagské škole, je publikace *Polský sedlák v Evropě a Americe* od dvojice autorů Floriana Znanieckého a W. I. Thomase. Autoři migraci pojímali odlišně na rozdíl od jiných výzkumů především v tom, že studovali ego dokumenty. Studovali dopisy mezi polskými migranty v Americe a jejich rodinami v Polsku, které byly následně klasifikovány dle typu. Někteří autoři pokládají toto dílo za pionýrské ve výzkumu transnacionální migrace, metodologicky za prvotinu na poli orální historie a biografického výzkumu. Mezi další autory působící v tzv. zlatém věku chicagské

²⁰ HIRT, Tomáš, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o, 2005, s. 258.

²¹ HENIG, David. Migrace. *Antropo Webzin* [online]. 2007, 2(3) [cit. 2019-11-05]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/migrace>.

²² HNÍZDO, Bořek. Evropské migrace a národní stát. *Mezinárodní vztahy* [online]. Ústav mezinárodních vztahů, 1996, 31(4), s. 92 [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/1057/1107>.

školy od dvacátých let 20. století patří Robert Ezra Park, který se zabýval potřebami migranta. Podle autorova členění potřeb je na prvním místě domov, který znamená pocit bezpečí a místo, kam se migrant vrací. Na druhém místě získávání nových podnětů a zážitků. Na třetím uznání, které znamená náležitost jedince ve společnosti a určitý status a na čtvrtém místě opěťovaný vztah k někomu nebo k něčemu.²³ Chicagská škola se též zabývala asimilačními koncepty, které inspirovaly řadu antropologů. Například Robert Redfield a jeho spolupracovníci rozčlenili *akulturaci* na tři možné typy, a to na *akceptaci*, kdy migrant přijme kulturní vzorce a hodnoty většinové společnosti. Druhý typ je *adaptace*, která znamená, že migranti přejímají některé prvky nové společnosti, ale zároveň jsou zachovány i prvky původní a vzniká nová kulturní mozaika. Poslední je *kontra akulturace* jakožto negativní odezva migrantů k přijímání jejich kulturních vzorců a hodnot.²⁴ Dalším důležitým činitelem v zájmu o migraci byla též manchesterská škola, která se zaměřovala na africkou oblast Měděného pásu v Zambii. Výzkum zde prováděla celá řada sociokulturních antropologů jako například Godfrey Wilson či Max Gluckman. Zájem o výzkum započala poptávka po pracovní síle do měděných dolů ve třicátých letech 20. století. Ta zapříčinila migrační vlnu pracovníků do hornických měst.²⁵ Godfrey Wilson prováděl výzkum v Zambii a prokázal, že venkov je v této oblasti sociálně nestabilní. Britská koloniální politika zapříčinila průmyslovou a urbanizační změnu, jelikož se pracovníci z vesnic přesouvali do měst.²⁶ Ze současných českých autorů se na téma migrace z perspektivy sociální geografie soustředí například Dušan Drbohlav. Jeho výzkum, zaměřený na migraci do Česka, vychází z předpokladu, že transformace zemí střední Evropy projde stejnou migrační trajektorií jako v zemích západní Evropy v posledním čtvrtstoletí 20. století. Tyto země

²³ UHEREK, Zdeněk. Společenská integrace migračních skupin – základní pojmy a problémové okruhy. *Migraceonline.cz: Portál pro kritickou diskuzi o migraci* [online]. 2003 [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/spolecenska-integrace-migracnich-skupin-zakladni-pojmy-a-problemove-okruhy>

²⁴ REDFIELD, Robert, Ralph LINTON a Melville J. HERSKOVITS. *Memorandum for the Study of Acculturation* [online]. 1936, **35**(1), s. 152 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1525/aa.1936.38.1.02a00330>

²⁵ ERIKSEN, Thomas H. *Etnicita a nacionalismus*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. s. 49–50.

²⁶ LEWIS, David. *Anthropology and Development: the Uneasy Relationship*. In: CARRIER, James (ed.): *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham, Edward Elgar, 2005, s. 484.

se přeměnily z emigračních zemí na země, které jsou k migraci vyhledávány.²⁷ Rovněž česká etnologie / antropologie se otázkami migrace tradičně zabývá. Předním odborníkem na toto téma je etnolog Zdeněk Uherek, který migraci chápe jako jev, jenž mění etnickou skladbu obyvatelstva, ale i chování jedinců, jejich ideje a hodnoty. Inovačním předpokladem jeho studia migrace je myšlenka, že jedinci ve většině případů nepřicházejí do nového prostředí, aby se plně integrovali, ale chtějí v nové zemi žít a paralelně udržovat kontakt s rodinami žijícími i několik tisíc kilometrů od cílové země. Sociální instituce, které migrantům nejsou dostačující, si vytvoří znovu, což má za následek diverzifikované prostředí.²⁸

4.1.1 K dalším souvisejícím pojmům z oblasti migrace

Se souvislostí s migrací budou v diplomové práci zmíněny pojmy, jako je *uprchlík*, emigrace, emigrant. Je proto zásadní si vyjasnit, jaké panují mezi pojmy odlišnosti a jak budou v práci nadále používány.

Pojem uprchlík byl definován v Ženevské úmluvě o právním postavení uprchlíků z roku 1951. Zda je dodržován tento status, kontroluje Úřad vysokého komisaře OSN. Dle této definice je uprchlíkem osoba: *kteřá se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských, národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů.*²⁹ Úmluva reagovala na situaci poválečné Evropy a byla dále ratifikována v roce 1967 o doplňující Newyorský protokol, díky kterému se úmluva nevztahovala pouze na evropské migranty, ale status uprchlíka mohl být přidělen bez geografického omezení.³⁰ Švýcarsko se zařadilo mezi státy, které podepsaly konvenci v roce 1955.³¹

²⁷ DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studie (Sociologické nakladatelství), s. 150.

²⁸ UHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice.* Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008, s. 6.

²⁹ GUNTEROVÁ, Tereza. Sociální práce s uprchlíky. In: MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi.* Praha: Portál, 2005, s. 331.

³⁰ States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol. *UNHCR: The UN Refugee Agency.* Dostupné také z: <https://www.unhcr.org/protection/basic/3b73b0d63/states-parties-1951-convention-its-1967-protocol.html?query=States%20Parties%20to%20the%201951%20Convention%20relating>

³¹ Convention Relating to the Status of Refugees. In: *UHNRC.* New York, 1954, ročník 189, částka 146, číslo 2545. Dostupné také z: <https://www.unhcr.org/5d9ed32b4>

K doplňkovému protokolu přistoupilo v roce 1968.³² Konvence se vztahovala pouze na uprchlíky před rokem 1951. V souvislosti s migračními vlnami padesátých a šedesátých let minulého století bylo nutné úmluvu doplnit.³³ Definice pojmů emigrant a exulant je mnohdy zaměňována nebo není bráno jako důležité je rozlišovat. Problematika nejednoznačnosti nastává především u anglického překladu, jelikož český výraz exulant například ve slovníku *Webster's New World* zcela chybí. Stejně tomu je u některých česko-anglických slovníků. Pojem *exile* je zde překládáno jako emigrant či emigrace. Problém s překladem byl diskutován také na konferenci *Český dialog*³⁴ v roce 2003, kdy byl pro překlad z češtiny do angličtiny použit pojem *emigrant*, což s sebou neslo námitku jednoho z účastníků, který trval na označení exulant. To odpovídá subjektivnímu pohledu osob, které byly nuceny z politických důvodů domovskou zemi ilegálně opustit a chtěly se navrátit. Označení emigrant není těmito migranty / exulanty přijímáno pozitivně a má pro ně pejorativní nádech, emigranta chápou jako osobu, která migrovala na Západ za vidinou lepšího života čili kvůli ekonomickým důvodům. Pro exulanty ovšem neexistuje sloveso popisující proces odchodu, proto se v tomto případě stejně volí výraz emigrace.

Emigrace může být dělena na ekonomickou, která je nazývána vystěhovalectvím a jejím cílem je najít lepší životní podmínky. Migranti, kteří se komplexně neasimilovali, jsou nazýváni zahraničními krajany. Dalším typem je politická emigrace, kde je hlavním faktorem politický, národnostní, náboženský či rasový útlak. Jedinec také může být pronásledován, protože nesouhlasí se stávajícím režimem v zemi či s nadvládou jiného státu. Tento případ emigrace nese název exil a emigrující osoby jsou exulanti, jak bylo tematizováno výše.³⁵ Pojem emigrace měl svůj stejně hodnotově a emočně neutrální ekvivalent *vystěhovalectví* především před druhou světovou válkou, po ní se i vlivem režimů začal jejich výraz měnit. Vystěhovalectví bylo i v dobách komunistického režimu pojímáno jako legální, kdežto emigrace byla brána jako nelegální překročení hranic. Téma emigrace

³² Protocol Relating to the Status of Refugees. In: *UHNRC*. New York, 1967, ročník 606, částka 147, číslo 8791. Dostupné také z: <https://www.unhcr.org/protection/convention/5d9ed66a4/states-parties-including-reservations-declarations-1967-protocol-relating.html?query=Protocol%20Relating%20to%20the%20Status%20of%20Refugees>

³³ States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol. *UNHCR: The UN Refugee Agency* [online]. [cit. 2020-01-29].

³⁴ Časopis sdružující Čechy a Slováky doma i v zahraničí

³⁵ BROUČEK, S., HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: Symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů*, s. 36.

bylo komunistickým režimem ideologicky zneužíváno, pejorativně se hovořilo o *zrádné emigraci*.³⁶ Lze předpokládat, že i z tohoto důvodu se s označením emigrant *exulanti* z Československa neztotožňují. Rozdíl v obou označeních je tedy spatřován v důvodu odchodu ze země, pojem exil je oproti emigraci konkrétnější a v jeho pozadí jsou politické důvody ohrožení režimem ve vlasti. Jistý konsenzus nastává především u historiků, kde je pro emigranta typická dobrovolnost odchodu a volná možnost vrátit se do země, ze které odešel, kdežto exulant se může vrátit, až když pominou vlivy, které odchod způsobily, a jeho odchod je nedobrovolný.³⁷ Exil pak tvoří místo, kde se nový *domov* nebuduje, čeká se na možný návrat. Exil je místem mezi nadějí a nejistotou. Pokud se ve vlasti změní zásadně podmínky, exulant se do ní vrací, emigrant nikoli.³⁸ Hranice mezi oběma pojmy se však dle některých autorů do značné míry stírají. Důvody pro opuštění země se často překrývaly a prolínaly. Například český politolog Otto Pick sám sebe označuje jako exulanta, ze kterého se stal emigrant, což zapříčinil okamžik, kdy se v cílové zemi rozhodl usadit a vytvořit si tak nový život a existenci. V tomto okamžiku rozhodnutí o usazení se za exulanta nemohl považovat, jelikož nepředpokládal, že se vrátí do rodné země.³⁹ V diplomové práci bude využíváno především označení emigrant, neboť většina narátorů v rozhovorech nepřipouštěla možnost návratu, pokud se sami označovali za exulanty, bude tak učiněno i v textu nebo se kvůli vágnosti budou používat oba pojmy zároveň – emigrant / exulant.)

4.2 Migrační teorie v kontextu výzkumu emigrace druhé poloviny 20. století

Typologií migrace je celá řada. Pro diplomovou práci však není důležité přiblížit všechny terminologické koncepty, které migrační teorie nabízejí, naopak se zde budu

³⁶ KOSTLÁN, Antonín, ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa. Sto českých vědců v exilu: Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci, s. 25.

³⁷ MANDELÍČKOVÁ, Monika. *Historie v exilu: Československá exilová historiografie v letech 1948–1989*, s. 33.

³⁸ KRATOCHVÍL, Jan. *Český a slovenský exil 20. století: Tschechisches und Slovakisches exil des 20. Jahrhunderts*. Brno: [K 2001], 2003, s. 10–11.

³⁹ PICK, Oto. Politický význam exilu. In: BROUČEK, S., HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, s. 29–30.

soustředit pouze na koncepty, se kterými je nadále pracováno v kontextu výzkumu emigrace z Československa ve druhé polovině 20. století.

4.2.1 Push a pull koncept

V šedesátých letech 20. století vnikly první teorie *push* a *pull faktorů*. Za zakladatele je považován sociolog a demograf Donald Bogue, na něhož koncem šedesátých let navázal například Clifford Jansen a koncept více rozpracoval. Vlivy, které působí na migraci, byly rozděleny na dvě již zmíněné kategorie.⁴⁰ Důvod migrace je dle tohoto konceptu *faktor push*, což je síla, která jedince z místa bydliště vypuzuje. Další faktor je *pull*, což naopak znamená přitahování jedince do místa nového. Faktor vypuzující jedince může být silnější než faktor přitahující a extrémní síly dosahuje u živelných katastrof, jako je hladomor či sucho.⁴¹ Lee klasifikoval proces rozhodnutí k migraci na čtyři kategorie. První kategorii tvoří faktory, které na jedince působí v zemi domovské. Druhou kategorií jsou faktory, které působí v zemi cílové. Třetí kategorií jsou zasahující překážky, které se nacházejí mezi zemí domovskou a zemí cílovou. Poslední kategorii tvoří osobní faktory. K migraci dle jeho slov však nedochází pouze na základě *push faktoru* a vždy musí existovat *pull* síla. Oba faktory jsou charakteristické tím, že u nich jsou pozitivní i negativní body a na základě toho, které body převažují, se jedinec rozhoduje.⁴²

Projevem násilné migrace je tzv. displacement.⁴³ V současné době se tento termín používá pro jakékoli násilné vysídlení z vlastního státu a osoba, která překročí hranice, se stává uprchlíkem. Vývoj migrace v poválečné Evropě by mohl být chápán na již zmíněném konceptu *push* a *pull faktorů* následovně. Vysídlení má svůj počátek v *push faktorech*, které jsou nezávislé na jedinci. V této době byl *push faktorem* stát, respektive totalitní režim. *Push faktor* vyvíjel na aktéra tlak přímo (útěk) nebo nepřímo (omezování svobody apod.). *Pull*

⁴⁰ PALÁT, Milan. Příčiny vzniku migrace a reflexe souvisejících teorií. 17. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. 17th International Colloquium on Regional sciences. Conference Proceedings [online]. Brno: Masaryk University Press, 2014, 2014, s. 708 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: http://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/48596005/091_2014.pdf.

⁴¹ JANSEN, Clifford J. *Readings in the Sociology of Migration: The Commonwealth and International Library: Readings in Sociology*, s. 13.

⁴² LEE, Everett S. A Theory of Migration. *Ekistic* [online]. 1967, 23(137), s. 212 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43614502>.

⁴³ vysídlení

faktory jsou v tomto případě především politika cílového státu a ochota uprchlíka přijmout ji. *Pull faktory* ale mají menší váhu.⁴⁴ Samotnou migraci lze realizovat několika způsoby:

1. Útěk (masový, individuální, skupinový).
2. Silou (armáda na útěku nebo pronásledovaná armáda, oddělené vojenské jednotky, civilní evakuace, váleční vězni, vyhoštění nebo přesun populace, vyhnání, deportování nebo zajatci, nuceně nasazení).
3. Absence (delegace, cestovatelé).⁴⁵

V kontextu diplomové práce nelze toto dělení způsobů emigrace dle Egona Kunze plně využít, jelikož musí být rozlišeno mezi osobami, které se 21. srpna nacházely mimo Československo a emigrovaly z jiné země, ale také mezi emigranty, kteří dovolenou teprve plánovali. Tyto dvě podoby emigrace generují odlišné zkušenosti narátorů migračního procesu.

Faktory pull nastávají po konci celého procesu a jsou rozhodující pro konečné konání jedince. Může nastat například usídlení v nové zemi, přesídlení do další země nebo repatriace.⁴⁶

Existuje i jiný model procesu migrace. Například Andreas Demuth tento proces kategorizuje na čtyři fáze. První je fáze rozhodnutí, která nemusí vést k migraci samotné. Druhá fáze je přímo proces přesídlení, který je ovlivněn například způsobem dopravy, vzdáleností, informacemi apod. Ve třetí fázi se migrant nachází již u cílové země a je pro celý proces rozhodující. Zde může být například v uprchlickém táboře a čekat na přístup do země nebo mu může být zamítnut. Ve čtvrté fázi hraje roli stát, který má poskytnout azyl, a jeho politika a přístup k samotnému migrantovi čili reflexe statusu migranta.⁴⁷ V obecné rovině může být na základě konceptu faktorů *push and pull* odpověď na otázku motivů k migraci. Práce bude vycházet z teorie, že tyto síly nejsou symetrické, jelikož je sledováno široké období a důvody neměli pamětníci stejné. Mohly převládat *push faktory*, které jedince

⁴⁴ MANDELÍČKOVÁ, Monika. *Historie v exilu: Československá exilová historiografie v letech 1948–1989*, s. 34.

⁴⁵ KUNZ, Egon F. The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *The International Migration Review* [online]. Sage Publications, 1973, 7(2), s. 140 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3002424>

⁴⁶ MANDELÍČKOVÁ, Monika. *Historie v exilu: Československá exilová historiografie v letech 1948–1989*, s. 34.

⁴⁷ DEMUTH, Andreas. Some conceptual Thoughts on Migration Research. In: Agozino, B., ed. *Theoretical and Methodological Issue in Migration Research: Interdisciplinary, Intergenerational and International Perspective*, s. 30–33.

vypudily ze země, a až následovně řešil, kde se usadí. Mohly ale také převládat *pull faktory*, které migranty táhly do Švýcarska. Proces migrace bude analyzován na základě teorie Andrease Demutha.

4.2.2 Migrace dobrovolná a nedobrovolná

Mezi dobrovolnou migraci se může řadit například pracovní migrace, ne-imigrace, řetězová migrace za příbuznými a migrace za lepšími životními podmínkami.⁴⁸ Koncept dobrovolné migrace pracovní je složitější, protože i ta je někdy považována za nedobrovolnou. Někteří autoři označují pracovní migraci jako smíšenou.⁴⁹ Nedobrovolnost pracovní migrace spočívá v předpokladu, že jedinec v zemi bydliště nemá dostatečné pracovní podmínky k zajištění základních potřeb a je nucen například zabezpečit rodinu. Nedobrovolná nastává, pokud existují faktory, které jedinci neumožňují zůstat v dané zemi.⁵⁰ William Peterson rozpracovává typ nedobrovolné migrace na násilnou a vynucenou, přičemž násilná znamená deportaci jedince z jednoho místa na druhé. Vynucená migrace dává jedinci volbu, zda zůstat, či nikoli, provádí se útekem, nikoli vysídlením, jako tomu je u násilné. Oba tyto typy v Petersonově koncepci migrace spadají do vztahu *člověk a stát*, kdy hraje migrační politika dané země hlavní faktor působící na migranta.⁵¹

Andreas Demuth dělí nedobrovolnou migraci na dvě kategorie na základě okolností, a to na okolnosti způsobené lidmi (bída, obavy týkající se například politické perzekuce nebo války), dále pak na přírodní okolnosti a pohromy. Kategorie se však mohou prolínat. Co se týče první kategorie, okolností způsobených člověkem, jsou její příčiny zmíněny v Ženevské konvenci. Příčiny zmíněné v konvenci jsou například faktory, které porušují základní lidská

⁴⁸ DEMUTH, Andreas. Some conceptual thoughts on migration research. In: AGOZINO, Biko, ed. *Theoretical and methodological issues in migration research: interdisciplinary, intergenerational and international perspectives*. Brookfield, Vt.: Ashgate, 2000, s. 38.

⁴⁹ HUGO, Greame. Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review* [online]. 1996, 30(1), s. 105 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/2547462.

⁵⁰ BRÁZOVÁ, Věra-Karin. *Migrace a rozvoj: rozvojový potenciál mezinárodní migrace* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2011 [cit. 2020-02-02]. s. 27.

⁵¹ PETERSEN, William. A General Typology of Migration. *American Sociological Review* [online]. 1958, 23(3), s. 261. [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2089239?origin=crossref>.

práva, a to například náboženské důvody, rasové, politický názor, příslušnost k sociálním skupinám.⁵²

S nedobrovolnou migrací souvisejí i masové migrační vlny, které jsou často kategorizovány na politické, etnické, náboženské a na konflikty vojenské,⁵³ ale existují i širší definice, které mohou rozlišit další příčiny. Koncept nedobrovolné migrace je základním pilířem oficiální definice uprchlíka. Někteří autoři upozorňují na to, že jedna forma migrace může vést k jiné formě. Jako příklad je nucená migrace jednotlivce, na kterou naváže sloučení rodin, které je považováno za migraci dobrovolnou.⁵⁴ Sociální geografky Marta Erdal a Ceri Oeppen ve své studii poukazují na fakt, že by se mezi migracemi z vědeckého hlediska nemělo rozlišovat, jelikož pozorování při terénních výzkumech dokazuje, že je nemožné hodnotit něčí rozhodnutí jako naprosto dobrovolné či nucené. Jde o subjektivní hodnocení jedince a může se v interpretaci lišit. Záleží například na možnostech, které aktér před samotnou migrací má.⁵⁵

4.2.3 Transnacionální migrace

V této kapitole bude přiblížen pojem transnacionální migrace, která je v novodobých teoriích důležitá tím, že připouští paralelní tvorbu domova v jedné zemi a udržování domova v zemi domovské. Díky konceptu transnacionalismu přestala být migrace chápána jako jednosměrný proces.⁵⁶ První zmínka o tomto pojmu pochází z ekonomických výzkumů šedesátých let 20. století, kde byl zájem výzkumu směřován na organizace se základnou ve více státech.⁵⁷ Prvotní výzkumy vznikaly v USA. Evropa transnacionalismus opomíjela

⁵² DEMUTH, Andreas. Some conceptual thoughts on migration research. In? AGOZINO, Biko, ed. *Theoretical and methodological issues in migration research: interdisciplinary, intergenerational and international perspectives*. Brookfield, Vt.: Ashgate, 2000, s. 32–35.

⁵³ Tamtéž, s. 21.

⁵⁴ HARTTGEN, Kenneth a Stephan KLASSEN. *Well-being of Migrant Children and Migrant Youth in Europe* [online]. 2008, s. 4. [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/46468667_Well-being_of_Migrant_Children_and_Migrant_Youth_in_Europe.

⁵⁵ ERDAL, M. Bivand. Forced to leave? The discursive and analytical significance of describing migration as forced and voluntary. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (6), s. 982.

⁵⁶ HENIG, David. Migrace. *Antropo Webzin*[online]. 2007, 2(3) [cit. 2019-11-05]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/migrace>.

⁵⁷ SCHILLER, Nina Glick, Linda BASCH a Cristina Szanton BLANC. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly* [online]. 1995, 68(1), s. 49 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3317464?origin=crossref>.

a zájem o výzkum na základě tohoto konceptu se objevil až později. Evropských autorů, kteří se této problematice věnovali, je mnohem méně.⁵⁸ Pojem transnacionální migrace se stal zásadním především od 90. let, kdy se dostala do popředí zájmu sociologů a antropologů v USA a Velké Británii⁵⁹. Mezi významné autory tohoto období patří američtí vědci Andreas Portes, Michael Peter Smith, Luis Eduardo Guarrino, Linda Basch nebo Nina Glick Schiller. Pro stejné období šedesátých let v Evropě jsou významnými autory Steven Vertovec a Robin Cohen. To potvrzuje již zmíněný nepoměr v zájmu o transnacionalismus.⁶⁰ Fáze přístupu k tomu konceptu až do současnosti může být rozdělena do tří vln, a to na:

1. Vlna – nadšení z nového fenoménu (Rouse nebo Glick Schiller).
2. Vlna – kritika prvních přístupů a snaha o reinterpretaci (autoři De Haan nebo Portes).
3. Vlna – snaha o dialog a vzájemné přiblížení odlišných přístupů, nikoli snaha o teorie nové.⁶¹

Základem první vlny byla myšlenka, že státy jsou národní deterritorializované, kde jsou hranice spíše sociální než geografické. To znamená, že se překonalo historické chápání národního státu, tedy žití jednotného lidu na jednom území, společné kulturní dědictví a společná loajalita k vládě. V minulosti tedy migrace pro jedince znamenala přerušování pout s domovskou zemí a nutnost vytvořit si nový domov, což znamenalo, že další generace migrantů už transnacionální vazby neudržovala. Teorie této vlny je podporována i tím, že některé státy, například Portugalsko, se snaží své emigranty svázat se svou původní zemí. Jako Portugalci jsou v tomto případě definováni všichni emigranti i jejich potomci a označují se za globální národ. Portugalští emigranti jsou chápáni jako součást domovské země bez ohledu na bydliště.⁶² Teorie antropologů Niny Glick Schiller a spol., kteří vedli dlouhodobý výzkum u migrantů z Karibiku a Filipín žijících v New Yorku, se snažily

⁵⁸ ROGERS, Ali. *A European Space for Transnationalism*. [online]. University of Oxford., 2004, s. 1 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/228782191_A_European_Space_for_Transnationalism.

⁵⁹ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 175.

⁶⁰ ROGERS, Ali. *A European Space for Transnationalism*. [online]. University of Oxford., 2004, s. 4 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/228782191_A_European_Space_for_Transnationalism,

⁶¹ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 15–16.

⁶² SCHILLER, Nina Glick, Linda BASCH a Cristina Szanton BLANC. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly* [online]. 1995, 68(1), s. 52 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3317464?origin=crossref>

poukázat na to, že je zcela normální, aby byl migrant začleněn ve více společnostech. Důležité bylo také vytvořit jakousi alternativu stojící mezi perspektivou asimilace a multikulturalismu, která tou dobou dominovala u studia přistěhovalců u sociálních věd.⁶³

Včleňování migrantů do nové společnosti v cílové zemi dříve vyvolávalo představy, že dojde k oslabování vazeb na zemi původní. Teorie transnacionalismu ale staví na faktu, že technologický pokrok zapříčinil, že jedinci, kteří migrovali, opakovaně nebo každodenně navštěvují zemi původní a udržují kontakty. Tito jedinci, tzv. transnacionální migranti, žijí v prostoru mezi více zeměmi (novou a původní). Transnacionální vazby ale mezi státy mohou být udržovány i bez toho, aniž by se do původní domoviny migranti vraceli, a mohou trvat i několik generací.⁶⁴ Portes určuje podmínky k tomuto konceptu:

a) proces zahrnuje významný podíl osob v příslušném vesmíru (v tomto případě přistěhovalci a jejich protistrany z jejich domovské země);

b) činnosti, které jsou předmětem zájmu, nejsou pomíjivé nebo výjimečné, ale mají určitou stabilitu a odolnost v čase;

c) obsah těchto činností není zachycen nějakou již existující koncepcí, což činí vynález nového pojmu zbytečným.⁶⁵

Transnacionální migrant je chápán dle druhé vlny jako někdo, kdo žije ve dvou zemích, mluví dvěma jazyky a jeho každodenností je zapojovat se právě do přeshraničních kontaktů.⁶⁶

Transnacionální migrace je něco, co probíhá na dvou rovinách – první je budování *domova* nového mimo zemi původu a s tím spojené budování nových sociálních vazeb. Druhá rovina je přeshraniční udržování vazeb s původním *domovem*. Jednu z nejdůležitějších rolí hrají v tomto procesu sociální sítě patřící do sociálních polí, která migrací vznikají. Jsou to vazby mezi migranty a domácími, což napomáhá následnému začleňování a udržení se ve společnosti nové.⁶⁷

⁶³ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 53–57.

⁶⁴ DE HAAN, A. Livelihoods and Poverty: The Role of Migration: A Critical Review of the Migration Literature. *The Journal of Development Studies*, 36(2), s 247.

⁶⁵ PORTES, Alejandro, Luis E. GUARNIZO a Patricia LANDOLT. The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies* [online]. 1999, 22(2), s. 219 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/014198799329468>

⁶⁶ Tamtéž, s. 217.

⁶⁷ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 112.

Důležitým pojmem spadajícím do teorie transnacionalismu je transnacionální sociální pole, které propojuje *domov* původní a *domov* v nové cílové zemi. Vytváří se aktivitami, které přesahují hranice států, a tyto aktivity je také udržují. Dle Szala jde o něco, co zajišťuje komunikaci mezi příbuznými a přáteli nejen v jejich původním domově, ale i v domově novém.⁶⁸ Jedná se tedy o pole, které propojuje tyto dva souběžně se udržující domovy transmigrantů. Je několikavrstvé a probíhá v něm jednání jedinců přes geografické, politické a kulturní hranice. Zahrnuje tedy jakýsi tranzit myšlenek, materiálních věcí, ale také zahrnuje osoby, které zůstanou v původním domově. Základ tvoří sociální svět migranta, který přesahuje geografické hranice národních států.⁶⁹ Vzdálenosti mezi domovy se díky technologickému pokroku zmenšují, jelikož dříve byl kontakt zakládán na dopisování a v dnešní době internetu a moderních forem dopravy se urychluje proces cestování a komunikace. Migranti tedy opakovaně překračují hranice.⁷⁰

Sociální sítě stmelují společné zájmy vycházející z komunikace a směny. Dávají smysl pro společenskou příslušnost původní zemi, jako je kulturní participace projevovaná jazykem.⁷¹

Transmigrantem se rozumí přistěhovalec, jehož každodennost probíhá přes hranice států. Vazby s příbuznými, náboženské, politické a ekonomické se reprodukuje přes hranice národních států a podléhají nejen tlaku transnacionálních procesů, ale i nacionalizujících procesů.⁷²

4.3 Integrace

Jak již bylo zmíněno v kapitole o transnacionální migraci, souvisí s ní samotnou i paralelní proces integrace v hostitelské zemi. O tom, co to vůbec integrace je a jak se odlišuje od asimilace, se kterou bývá často zaměňována, bude pojednávat následující kapitola.

⁶⁸ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 105.

⁶⁹ LEVITT, Peggy; GLICK SCHILLER, Nina. Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 2004, 38 (3), s. 1002–1039.

⁷⁰ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 110–111.

⁷¹ Tamtéž, s. 105.

⁷² Tamtéž, s. 58.

V devadesátých letech se pojmem zabýval například Reiner Bauböck, který jej interpretuje dvěma způsoby. První interpretací je to, že existuje určitý stav nějakého systému, což je společnost jako celek nebo její části složené s osobitých jednotek, se vztahem k jeho soudržnosti. Druhá interpretace znamená změnu související se vstupem a začleněním nových jednotek a jejich přispění k sebeudržovacím procesům rozšířeného systému.⁷³ Integrace může být pojmána také z hlediska přístupu státu k novým imigrantům a rozčleňuje tak integraci na tři modely. Prvním je francouzský model neboli důsledný asimilacionismus. Přístup Francie vyžaduje asimilaci příchozích jedinců, což znamená vzdát se odlišností, například šátků pro imigranty vyznávající islám, který potvrzuje tzv. šátkový zákon. Druhý model je zcela odlišný, a naopak odlišnosti akceptuje. Nazývá se kulturní pluralismus a je typický pro Velkou Británii. Stát může uplatňovat i antidiskriminační opatření, jelikož jeho přístup stojí právě na akceptaci všech odlišností. Práva jedinců jsou svázána příslušností k určité skupině projevující kolektivní nároky. Předpokládá ale určitou míru integrace a osvojení kultury většinové společnosti. Posledním, třetím modelem, je diferencovaná inkorporace typická pro Německo. Odlišnost je brána jako překážka pro integraci. Stát podporuje udržování kultury, jedinci se mohou zapojit do ekonomické oblasti společnosti, ale předpokládá se přechodná doba jejich pobytu a následný odchod imigrantů ze země.⁷⁴ Jedním z autorů zabývajících se migrací v současnosti je sociolog Fridrich Heckmann, který dělí integraci na čtyři kategorie:

1) *Strukturální integrace*, která souvisí s pracovními pozicemi, nabytím práv a také s tím, aby jedinec získal postavení v klíčových institucích společnosti země emigrace. Tato kategorie ale také zahrnuje přístup ke vzdělání, trhu práce, bydlení nebo k získání občanství.

2) *Kulturní integrace* znamená změny osobnosti příchozího migranta, konkrétně behaviorální, kognitivní a kulturní. Zahrnuje přijetí jazyka a dalších kulturních prvků majoritní společnosti, ale taktéž zachování vlastních kulturních specifíků. Tato integrace je však oboustranná a působí i na majoritní společnost hostitelské země.

⁷³ BAUBÖCK, Reiner. *The Integration of immigrants*. In: Council of Europe, dokument CDMG (94) 25E, 1994. s. 15. Dostupné z https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf

⁷⁴ BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. 2003, s. 10–12.

3) *Sociální integrace* je spojena se sociální interakcí. Jedná se o interakci imigrantů, což znamená navazování nových kontaktů a partnerských vztahů, členství v zájmových organizacích. Nejedná se o navazování kontaktů pouze s majoritou, ale taktéž s krajany.

4) *Sociální identifikace*, která zahrnuje pocit sounáležitosti a ztotožnění příchodích imigrantů s novou zemí či národem / etnikem.⁷⁵

4.4 Identita a problém domova

Jelikož řada autorů vnímá pojem domov jako vázaný na identitu, je důležité si jej taktéž vyjasnit. Důležitým aspektem tohoto pojmu je také to, že se identita může stát jakýmsi limitem pro integraci minoritní společnosti do majoritní.

Co to vůbec identita je, se začíná řešit od šedesátých let 20. století, a to především v sociálních vědách. Jakožto v poslední době hojně používaný pojem nemá jasnou definici ani při zaměření na konkrétní vědu.⁷⁶ Základ tohoto výrazu tvoří latinské *idem*, znamenající *stejný*. Identita se konstruuje v rámci diferenciací v systému vymezením se vůči jiným, tedy ve vzájemné interakci.⁷⁷ Je pocitem vlastní totožnosti, který je založený na prožívání vlastní komunity, tedy zjednodušeně *jaký já sám jsem člověkem a čím se liším od ostatních*. Zahrnuje ale i hodnoty, kterým člověk věří a které mu dávají smysl života. Soubor společenských rolí a ztotožnění s nimi neboli *kdo jsem a budu k ostatním*. Zahrnuje příslušnost ke společenskému celku, ať už většímu, či menšímu, a její prožívání *neboli k jaké skupině patří a jakou to pro mne má váhu*. Existuje tolik *já*, kolik je pro jedince důležitých skupin.⁷⁸ U východisek v sociologickém pojetí nastává disonance u nominalistů a realistů, kde je v pojetí *jedinec versus společnost* klíčový buďto subjekt, nebo objekt.

⁷⁵ HECKMANN, Friedrich a Wolfgang BOSSWICK. *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities* [online]. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006, s. 10–11 [cit. 2020-01-13]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/297802930_Integration_of_Migrants_Contribution_of_Local_and_Regional_Authorities.

⁷⁶ HOLUBOVÁ, Kateřina. Koncept identity na poli sociologické teorie. *Acta Universitatis Carolinae* [online]. 2016, 2016(2), s. 32. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <http://www.karolinum.cz/doi/10.14712/24647055.2016.14>.

⁷⁷ ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti. *Sociální studia* [online]. 1(2), s. 80 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5480/4578?fbclid=IwAR3DuJhydOZ4quZHS-mUo2ruf-Vc_Xb20-rYgLNbaDNH036PeczOtubhvTc.

⁷⁸ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012, s. 106.

U nominalistů je to subjekt, tedy jedinec, u realistů objekt, tedy společnost.⁷⁹ Individuální identita je něco, díky čemuž se jedinec odlišuje v rovině *já a oni*. Je důležitá k uvědomění si vlastní existence. Kolektivní identita je složitější a vzniká skrz kulturní a sociální vzorce, je to něco dynamického, co se stále buduje a vyvíjí (je tedy závislá na čase). Důležitou součástí tohoto procesu je i kolektivní paměť.⁸⁰ U kolektivní identity někteří autoři oddělují její dvě složky. První je pozitivní složka identity a takzvaná identifikace s určitou skupinou. Součástí je i negativní identita a vymezování se vůči nějaké skupině.⁸¹ Sociolog Rogers Brubaker a historik Frederik Cooper se zaměřili na problematiku tohoto pojmu a kritizují především to, jak široce a mnohdy protichůdně je tento pojem definován. Autoři vytvořili kategorizaci jako jakousi náhradu za obsáhlé definice. První z nich je kategorie identifikace a kategorizace. Ta je brána jako proces, kdy jedinec sám sebe identifikuje, charakterizuje a lokalizuje ve vztahu k ostatním. Může být taktéž identifikován a kategorizován vnějším okolím. Druhou kategorií je sebepojetí a sociální umístění. Sebeipojetí znamená uvědomění si, kým jsem a jaké je moje sociální umístění. Dále také jak jsem připraven v tomto umístění jednat. Může být stabilní nebo se v čase měnit.⁸² K tématu práce by mohlo být příklad to, že člověk má pocit, že je zároveň Čechem i Švýcarem.

U různých výzkumů se často objevuje pojem národní identita, což je pozitivní vztah člověka k jeho vlastnímu národu. U migrantů může dojít k transformaci národní identity a identifikují se s cílovou zemí.⁸³ Szaló Csaba se taktéž zaměřuje na problematiku národní identity v kontextu transnacionalismu a tvrdí, že participací na politickém a ekonomickém životě země nové a stejně tak země původní ukazuje na dvojí integrovanost a to je překážkou pro identitu národní. Identita v pojetí transnacionalismu může být pro migranta problematická a mít jiný význam, jelikož participuje na dění v obou zemích a může udržovat paralelně dva domovy.⁸⁴

⁷⁹ KUBÁTOVÁ, Helena a František, ZNEBEJÁNEK. *Základy sociologie* (2. vyd.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 16.

⁸⁰ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 155.

⁸¹ JENKINS, Richard. *Social identity*. 2008, s. 21.

⁸² BRUBAKER, Rogers a Frederick COOPER. Beyond "Identity". *Theory and Society*. 29, 2000, s. 14

⁸³ STEHLÍKOVÁ, Barbora. Sebeidentifikace albánských migrantů v Praze. In: BITTNEROVÁ, Dana – MORAVCOVÁ, Mirjam, ed. *Etnické komunity: Balkánské cesty*. Praha: Univerzita Karlova, 2015, s. 202.

⁸⁴ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 113.

4.4.1 Transnacionální identita

V devadesátých letech byla identita transmigrantů chápána tak, že oni sami si neuvědomují, že žijí v transnacionálních sociálních polích, která nejsou teritoriálně svázána. Jejich samotná identita je zakládána na etnicitě, rase a na národu, což znamená, že stále podléhají symbolické moci národních států, tedy jejich zemí původu. Transnacionální migrace tedy nevede k tvorbě identit nových, pouze utváří prostředí k její reflexi a rekonceptualizaci.⁸⁵ Pojem transnacionální identity odporuje modernímu pojetí o teritoriálním zakotvení jedince v jediném národním domově. Naopak připouští možnost souběžného udržování dvou či více domovů a identit. Propojují identity národní, náboženské, etnické, avšak za podmínky, že je nemusí nutně přesahovat.⁸⁶ Transmigrant má sociální identitu velice specifickou, protože náleží do dvou různých národů. Identita však dle autorů Cristiny Bradatan a kol. není binacionální, jelikož se u nich nepředpokládá, že se jedinci identifikují s oběma skupinami / národy, a také aktivně participují v politické a sociální sféře, což lze shrnout tak, že transnacionální migrant nemusí aktivně participovat na politickém a sociálním životě ani v jedné národní skupině.⁸⁷

V práci bude použit koncept transnacionální identity, která bude zahrnovat etnickou a politickou identitu.

4.4.2 Koncept domova

V souvislosti s transnacionalismem je diskutován pojem *domov*. Sociologické pojetí rozlišuje dvě pojetí *domova*. První pojetí je založeno na nemateriální složce, na kterou člověk váže především své emoce, atmosféru, intimitu, blízkost, sociální chování a jednání. Druhá složka je materiální, kdy je *domov* chápán jako *stavba – dům*. Sociologie definuje *domov* jako místo, které je vázáno blízkými lidmi a které tvoří hmotné prostředí, v němž se delší dobu pobývá a které dává jedinci pocit bezpečí, zázemí a sounáležitosti.⁸⁸ Domov může být

⁸⁵ SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 163–164.

⁸⁶ Tamtéž, s.114.

⁸⁷ BRADATAN, Cristina, Adrian POPAN a Rachel MELTON. Transnationality as a fluid social identity. *Social Identities* [online]. 2010, 16(2), s. 174 [cit. 2020-03-01]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232947442_Transnationality_as_a_fluid_social_identity

⁸⁸ DUFFKOVÁ, Jana. Domov z pohledu sociologie. *Stavba*. 2008, 15 (3), s. 17.

spojován právě s místem a je tedy teritorizován. Místo je dynamickým prostorem – proměnlivé, produkované sociálními vztahy, které nejsou stabilní v čase. Místo v pojetí geografky Doreen Massey není budova, ale tvoří ho osobní a sociální význam určitého prostoru, který je naplněn pocity. Mohou ho tvořit vzpomínky na dětství, ale i zkušenosti a ideály a vize budoucnosti. Může to být i útočiště před ohrožením.⁸⁹

Domov jakožto vazba na místo je psychickým vztahem k místu. Jde o dlouhotrvající, silnou emocionální vazbu jedince k místu. V sedmdesátých letech 20. století začíná zahraniční literatura zmiňovat problematiku vykořeněnosti jakožto negativní konsekvence vazeb. Vazba na místo může mít tři atributy, a to: 1) pocit někam patřit 2) zájem o domovskou oblast 3) pocit sentimentu při případném odchodu.⁹⁰ *Domov* může být chápán i jako bod či místo, které je k jedinci připoutáno a k němuž se stále vrací, jako specifický bod ve světě. Může se jednat například o: *geografickou čočku, skrz kterou lidé vnímají a prožívají svůj vlastní svět*. Je to místo, kam se jedinec vrací, což nese charakteristiku *zakořeněnosti*. Hayward mimo místa v prostoru spatřuje podstatu domova například ještě ve fyzické struktuře, což může být například konkrétní obydlí. Další oblastí je *já a vlastní identita*, kdy se domov stane symbolem vlastního já, a tím se identita získává. Poslední oblastí je domov jako sociální a kulturní jednotka, kdy domov zahrnuje sociální okolí.⁹¹ *Domov* může mít i dle Tongoliho atribut vlastní identity, který pomáhá k vývoji vlastního já, tedy přesněji fyzické prostředí *domova*.⁹² Domov je součástí identity, která se mění. Rodíme do *domova* původního, tzv. rodičovského. Během života si však utváříme *domov* tzv. náhradní, do kterého se naše identita vkládá, ale není to pouze ta, ale také identita jiných generací a předků.⁹³

Domov však může být chápán i jako něco, co není závislé na místě existence jedince. Tento koncept předpokládá, že člověk může být z *domova* vzdálen, ale patří do něj víc než kamkoli jinam. V tomto pojetí nemůže člověk prožívat stejně intenzivně více pocitů *domova*.⁹⁴ Nové teoretické perspektivy, především antropologické, poukazují na to, že jsou

⁸⁹ MASSEY, B. Doreen. *For Space*, London: Sage, 2005, s. 5.

⁹⁰ PORTEŠOVÁ, Šárka. Mentální reprezentace domova. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 93

⁹¹ HAYWARD, D. Geoffrey. *Home as an environmental and psychological concept*. 1977, s. 8.

⁹² SMITH, S. G. The essential qualities of a home. *Journal of Environmental Psychology*, 1994, 14(1), s. 32.

⁹³ DUFFKOVÁ, Jana. *Domov z pohledu sociologie*. s. 2.

⁹⁴ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992, s. 85.

současná vnímání *domova* a kultury mnohem složitější, než byla v minulosti, což je zapříčiněno tím, že stále více lidí žije svůj život v pohybu. Představu určité zakořeněnosti zpochybňuje to, že v současnosti lidé mají podobu kulturní identity deteritorializovanou, což lze jednoduše interpretovat tak, že současní lidé si tvoří *domov* a kulturu vlastní i přes *nepřítomnost územního základu této kultury*. Klíčové jsou vzpomínky a představy o místech, kde zrovna nežijí.⁹⁵ Koncepty svázanosti a zakořeněnosti rozbíjí i Mary Douglas, která sice tvrdí, že může být lokalizovaný, ale máme tento prostor pod kontrolou a nemusí se fixovat k jednomu místu.⁹⁶

Domov z hlediska potřeb může být definován jako něco, co člověku dodává pocit bezpečí, cítí se v něm jistě, přirozeně a útulně. Dále domov poskytuje potřebu stimulace, protože je to známé místo. Lidé jsou v této potřebě důležití z hlediska podpory a případné pomoci. Poslední z potřeb je osobní identita, protože se člověk ztotožňuje jednak s materiálními věcmi, ale také s lidmi, kteří doma jsou nebo budou po něm.⁹⁷

Důležitým aspektem pro transnacionální *domov* je stesk po *domově* původním, který může být i jedním z mnoha faktorů pro případný návrat transmigranta. Stesk představuje právě to, co jedinci mohou vnímat jako *domov*, a to například po konkrétním jedinci či místu. Transnacionální migranti jsou ale s původním *domovem* pojeni v občasných návratech / návštěvách. S původním *domovem* je také pojena výměna například peněz či darů.⁹⁸

⁹⁵ SZALÓ, C. *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, s. 146.

⁹⁶ DOUGLAS, Mary. The idea of home: a kind of space. *Social Research*, 1991, 58 (1), s. 289.

⁹⁷ KELLER, Jan. *Posvícení bezdomovců: Úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2013, s. 15.

⁹⁸ BLUNT, Alison a Robyn DOWLING, 2006. *Home*. London, New York: Routledge, 2004, s. 212–214.

5 Empirická část práce

5.1 Historie vystěhovalectví Čechů do Švýcarska

První vazby Čechů na Švýcarsko jsou datovány již od 16. století, kdy do této alpské země chodili studenti studovat na tamních protestantských akademiích.⁹⁹ Velká vlna vystěhovalectví Čechů do Švýcarska ve druhé polovině 19. století znamenala sociálně-ekonomickou migraci, především osob z řad dělníků a řemeslníků.¹⁰⁰ Do Švýcarska přicházeli ale i studenti na proslulou Technickou univerzitu. Tyto české komunity se soustředily především v Curychu.¹⁰¹ Ve stejné době začaly ve Švýcarsku vznikat i první krajanské organizace jako například Česká beseda v Curychu (1861) nebo později TJ Sokol Curych (v roce 1911) a další s cílem udržet národní povědomí, kulturní, osvětovou a společenskou činnost. Početná česká komunita iniciovala i první české periodikum pod názvem *Čech*. Ve stejném roce, jako vznikl *TJ sokol Curych*, se v Bernu konala první porada existujících spolků. Všechny vzniklé spolky ve Švýcarsku udržovaly přeshraniční kontakt se Sdružením českých zahraničních spolků v Praze a také odebíraly periodikum *Český vystěhovalec*. O čtyři roky později se na témže místě konala další konference a byl založen *Ústřední svaz spolků ve Švýcarsku*, který měl vzniklé a vznikající spolky pod svou záštitou. To bylo důsledkem i rozrůstající se spolkové základny.¹⁰² První světová válka znamenala počátek politického exilu Čechů ve Švýcarsku a založení zpravodajské ústředny se styky na země Dohody a s odbojem v Praze.¹⁰³ Ústřední svaz spolků ve Švýcarsku v posledním roce války dospěl k organizačnímu sjednocení a přejmenoval se na Sdružení českých (později československých) spolků ve Švýcarsku. Meziválečné období znamenalo vznik několika krajanských periodik, ale také vazby na Československo z iniciativy Československého ústavu zahraničí v Praze, který udržoval s krajany kontakty. V tomto

⁹⁹ TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL. *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 10.

¹⁰⁰ VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri, 2009, s. 213.

¹⁰¹ TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL. *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*, s. 10.

¹⁰² VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*, s. 214.

¹⁰³ PICHLÍK, Karel. *Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend*, s. 92.

období několik spolků zaniklo nebo došlo k poklesu členské základny vlivem hospodářské krize třicátých let. Švýcarsko v té době nepřijímalo přistěhovalce.¹⁰⁴

Od roku 1939 přišla početná vlna československých emigrantů (cca 1600 osob) z Rakouska, Německa, Francie.¹⁰⁵ Krajaňské spolky byly aktivní i během období druhé světové války, kdy proběhlo několik sjezdů v různých městech Švýcarska. Tématem sjezdu v Ženevě se stala kupříkladu nutnost jednotné organizace krajanů z celého světa. Na sjezdu v Basileji se například požadovalo školství v českém nebo slovenském jazyce pro emigranty.¹⁰⁶ To znamenalo vývoj spolků v tom směru, že byl kladen důraz na péči a výchovu o děti a mládež.¹⁰⁷ Krajaňé byli hned od počátku tohoto období zapojeni do československého zahraničního odboje. Koncem války byla činnost směřována i kulturně a spolky byly pravidelně pořádány kulturní a politické přednášky. Ženevské a curyšské spolky například organizovaly i divadelní a hudební představení. Krajaňé byli hned od počátku válečného období zapojeni do československého zahraničního odboje.¹⁰⁸ To znamenalo, že švýcarské úřady zpřísnily dozor nad cizinci a spolky a síť odboje se skládala jen z několika důvěrníků.¹⁰⁹

Po druhé světové válce však Švýcarsko patřilo k zemím, které exulanty přijímaly v menším počtu. Po komunistickém převratu v roce 1948 dle odhadů československého velvyslanectví přišlo do Švýcarska cca 1200 osob. Kvůli migrační politice se ale počet Čechoslováků v následujících dvou letech výrazně snížil. Důvody odchodu byly převážně finanční, jelikož se švýcarské úřady chtěly zbavit hospodářsky slabších cizinců.¹¹⁰ Do padesátých let tvořili velkou část emigrantů studenti, kteří studovali především v Curychu, Basileji, Ženevě a v Lausanne.¹¹¹

Co se týče vazeb na Československo, nedostaly se po druhé světové válce na úroveň, kterou zastávaly před ní. Ochladnutí vazeb přinesl především zvrát v únoru 1948. Kdo uprchl

¹⁰⁴ TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL. *Československý exil a krajaňské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*, s. 14–15.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 20

¹⁰⁶ VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*. s. 216.

¹⁰⁷ TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL. *Československý exil a krajaňské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*, s. 22.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 20, 22.

¹⁰⁹ VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*. s. 215.

¹¹⁰ TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL. *Československý exil a krajaňské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*, s. 58.

¹¹¹ Tamtéž, s. 60.

v té době z Československa, našel ve Švýcarsku pouze dočasné útočiště, jelikož migrační politika byla v této době striktní. Omezená doba pobytu sloužila k získání kvalifikací a poté museli zemi opustit.¹¹² Počet Čechoslováků pro rok 1950 čítal pouze 1660 osob, jejichž složení bylo z 35 % živnostníci, 25 % žen v domácnosti a zbylá procenta zastupovali lidé v důchodu, dělníci a inteligence.¹¹³

5.1.1 Emigrace v kontextu socialistického Československa

V období před první světovou válkou odcházelo průměrně kolem šedesáti tisíc občanů do zahraničí. Osamostatnění Československa mělo vést nejen k omezení emigrace, ale doufalo se, že by nové podmínky mohly vést i k reemigraci krajanů ze zahraničí. Reemigrace se nakonec uskutečnila, ale vlnu migrace se dařilo držet pouze do dvacátých let 20. století, kdy odešlo kolem padesáti tisíc občanů do jiných zemí. Tato migrace byla spojena spíše s hledáním uplatnění na trhu práce. Migrace byla tedy pro meziválečné období stálým trendem.¹¹⁴

V kontextu socialistického Československa nastala vlna migrace po únorovém převratu, kdy se k moci dostala komunistická strana. Ze země odcházely i elity jako například ministři, poslanci a další, kteří se cítili být ohroženi pro své nekomunistické postoje. Emigrovalo se přes hranice, které byly sice již uzavřené, na některých místech však stále propustné. Druhou volbou útěku byla vzdušná cesta.¹¹⁵ Tato emigrace probíhala pouze do roku 1949, jen málo případů je z padesátých let, jelikož hranice byly ostře stráženy a lemovalo je pásmo široké až šest km. Specifičnost této migrace byla především v tom, že nově nastoupivší režim znamenal pro prchající přímé ohrožení života. Ve světě koncem čtyřicátých let vznikla Rada svobodného Československa, která sdružovala exulanty.¹¹⁶

Další významná migrační vlna je spojená se srpnovými událostmi roku 1968 a okupací Československa sovětskými vojsky. Od 21. do 28. srpna nebyla u pasové kontroly

¹¹² VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*, s. 217.

¹¹³ TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL, *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989. I. Od května 1945 do srpna 1968*. Olomouc 2004, s. 51.

¹¹⁴ BROUČEK, Stanislav a Tomáš GRULICH. *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*, s. 9–10.

¹¹⁵ ŠTRBAŇOVÁ, Soňa a Antonín KOSTLÁN, ed. *Sto českých vědců v exilu: Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*, s. 42.

¹¹⁶ JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu*, s. 8, 13.

na hranicích s SRN a Rakouskem často požadována výjezdní doložka, či dokonce nebyly požadovány žádné doklady, byť to neplatilo vždy a všude. Pohraniční stráž někdy i aktivně pomáhala k přechodu jako nesouhlas s okupací.¹¹⁷ Na emigraci svých rodičů v tomto kontextu vzpomínal narátor Jan:

Vzali auto (rodiče) a dojeli na hranice a všechno tam nechali. Táta neměl nic, ani sako, absolutně bez prostředků. A na hranicích říkali: „My máme děti ve Vídni v Rakousku, my se s nima nemůžeme spojit.“ A na hranicích jim pohraničáři řekli: „Jedte, jedte, my nevíme, kdy tu budou Rusové.“ Tak oni chudáci přešli ty hranice bez víz.¹¹⁸

Prakticky úplné uzavření hranic se Západem proběhlo až v říjnu 1969. To mělo za následek, že občan Československa nemohl vycestovat ani na základě pozvání, výjimku tvořilo pouze pozvání od příbuzných žijících legálně v cizině.¹¹⁹ V evropském prostoru se dle odhadů nacházelo okolo 80 000 Čechoslováků a dalších 20 000 mimo Evropu.¹²⁰ Údaje o celkovém počtu jsou poněkud nepřesné, založené na evidenci StB a počtu osob odsouzených za trestný čin opuštění republiky.¹²¹ Většina osob emigrovala do Jugoslávie, Rakouska, Německa, Itálie nebo do východní Evropy.¹²² Emigraci v tomto období lze dle poučného exulanta, spisovatele a politika Pavla Tigrida kategorizovat do tří skupin. První skupinou jsou jedinci pronásledovaní nebo diskriminováni režimem, kteří využili možnosti útěku i s rodinami krátce po invazi. Druhou skupinu tvoří *odborní kádři*, tedy lékaři, inženýři, technici, architekti, profesori, umělci, studenti. Důvodem jejich odchodu byla šikana kádrové politiky, odborná a existenční diskriminace. Třetí skupinou byli funkcionáři a členové KSČ.¹²³

117 RYCHLÍK, Jan, 2007. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*, s.110.

118 Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

119 RYCHLÍK, Jan, 2007. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*, s. 90.

120 JEŘÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*, s. 150.

121 ŠTRBAŇOVÁ, Soňa a Antonín KOSTLÁN, ed. *Sto českých vědců v exilu*, s. 50–51.

122 JEŘÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, s. 150.

123 TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*, s. 92.

Tabulka č. 2 - Počet osob, které nedovoleně emigrovaly¹²⁴

Rok	Nedovolená emigrace – počet osob	Odsouzeno – počet osob
1977	1321	1257
1978	1855	1261
1979	4152	2079
1980	7144	4087
1981	7276	5811
1982	6903	6152
1983	5793	5387
1984	5051	3860
1985	5226	4213
1986	4696	3925

Z výše uvedené tabulky je patrné, že začátek osmdesátých let 20. století znamenal rapidní nárůst počtu osob, které emigrovaly nedovoleně. Ota Ulč prováděl v této době výzkum zaměřený právě na tuto migrační vlnu, ze kterého kategorizoval nejčastěji uváděné motivy k odchodu ze země. Třemi, které uvádělo nejvíce respondentů, bylo: 1) pomyšlení, že by děti vyrůstaly v socialistickém systému; 2) politika obecně a nutnost poslouchat primitivy ve vedení; 3) nuda a vystavování vlivu primitivní propagandy.¹²⁵

Třetí sloupec v tabulce poukazuje na počty odsouzených osob, které jsou však v porovnání s nedovolenou emigrací nižší. Trest se týkal paragrafu 109 trestního zákona, na jehož základě byl za nedovolené opuštění území republiky udělen trest odnětí svobody od šesti měsíců do pěti let. Dále mohly být osoby potrestány nápravným opatřením, což znamenalo trest finanční. Poslední trest se vztahoval na majetek emigrantů a došlo k jeho propadnutí. Tyto tresty se však netýkaly jen migrantů, kteří opustili republiku, ale taktéž těch, kteří zůstali bez povolení v cizině. Delší tresty s odnětím svobody až na deset let se

¹²⁴ RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. s. 115.

¹²⁵ ULČ, Ota. Profil a motivy uprchlíků poslední komunistické vlny. In: BROUČEK, Stanislav a Karel HRUBÝ, ed. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. s. 32.

týkaly těch, kteří k nedovolené emigraci napomohli.¹²⁶ Někteří emigranti trestu unikli, což dokládá i jedna z narátorek:

*My sme to neměli (trest), ačkoliv sme teda nelegálně opustili hranice. Ne, my sme nebyli stíhaný. My sme žádný trestní stíhání neměli. To prostě [...] některý měli, některý neměli. U nás nikdo neměl. Ani rodiče.*¹²⁷

Důvodem vyhnutí se trestu mohla zapříčinit byrokratická chyba, která vznikla v důsledku velkého počtu migrantů v prvních dvou letech po invazi vojsk Varšavské smlouvy. Narátoři se trest dozvěděli většinou až po několika letech, což souvisí s cenzurou v dopisech nebo že neměli v Československu již blízké příbuzné, kteří by je o trestu informovali.

Pro osoby, které se chtěly z ciziny vrátit, byla v roce 1973 zřízená *karanténa* Třebov, jejímž výkonným orgánem se stala II. Správa federativního ministerstva vnitra. Tam se měly efektivně získávat informace pro kontrarozvědkovou činnost. Dále byla dle směrnic zřízena operativní skupina při karanténním zřízení Třebov, která navrátilce vyslýchala, rozhodovala o tom, zda půjdou k trestnímu postihu, získají se ke spolupráci, zahájí se s nimi operativní rozpracování či propagační využití. Kdo se v zřízení Třebov ocitl, byly mu odebrány veškeré osobní věci a šatstvo, které bylo vyměněno za nemocniční mundúr, což mělo i cíl zamezit případnému útěku. Výslechy byly velice obsáhlé a týkaly se migrantova zaměstnání v cizině, osob, se kterými se potkal v táborech apod.¹²⁸

Existovali i agenti, kteří měli konkrétní prominenty, označované za *nepřátelské zahraniční živly*, přemluvit k návratu do vlasti.¹²⁹ Akcí na lákání Čechoslováků zpět do vlasti bylo několik. Jednou z nich byla například i akce na *normalizaci vztahů*, kterou konal československý konzulát v Sydney. Šlo o to, že za poplatek až 2500 dolarů, který měl kompenzovat bezplatné vzdělání v Československu, mohlo být poskytnuto žadatelům zpět

¹²⁶ Zákon č. 140/1961 Sb. ze dne 29. 11. 1961 – *Sbírka zákonů ČSSR*, částka 65 ze dne 8. 12. 1961, s. 482.

¹²⁷ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

¹²⁸ BROUČEK, Stanislav a Tomáš GRULICH. *Domácí postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*, s. 124–125.

¹²⁹ Tamtéž, s. 125.

občanství a příslib, že nebudou při návratu zpět vyslýcháni. Žadatelé ale také museli vyplňovat obsáhlé dotazníky, které se týkaly jeho příbuzných doma a kontaktů v exilu.¹³⁰

5.1.2 Migrační vlny do Švýcarska mezi lety 1968–1989

Organizace ICEM¹³¹ ke dni 24. října 1968 uváděla, že počet osob ve Švýcarsku čítal okolo 8000. Z toho počet žádostí o azyl byl pouhých 1200 osob. Obdobná situace nepoměru počtu Čechoslováku ku žádosti o azyl byla i v jiných státech západní Evropy. ICEM plánoval zvláštní opatření týkající se Švýcarska po domluvě s jeho vládou, a to takové, že mobilní tým měl ve větších shromážděních ve státě rozdávat informace ohledně možností emigrace ve světě a registrační formuláře k jednotlivým státům. Velké přijímací středisko se nacházelo v Buchsu, kde zůstávalo denně 20–30 nově příchozích osob.¹³² Dle údajů k 31. březnu 1970 se ve Švýcarsku pomalu usídlovalo až 13 000 osob,¹³³

Tabulka č. 3 - Počty Čechů a Slováků ve Švýcarsku ku žádostem o občanství¹³⁴

Rok	Počet Čechoslováků ve Švýcarsku	Počet osob se švýcarským občanstvím
1960	1 236	722
1970	13 028	536
1980	14 570	1822

Z tabulky je patrný obrovský nárůst uprchlíků, kteří přicházeli především v letech 1968 a 1969 v reakci na invazi vojsk Varšavské smlouvy. Pro rok 1980 je patrný i nárůst krajanů se švýcarským občanstvím. To však neslo největšího nárůstu až v průběhu let

¹³⁰ JEŘÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*, s. 175.

¹³¹ Intergovernmental Committee for European Migration.

¹³² JEŘÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*, s. 151.

¹³³ Tamtéž, s. 158.

¹³⁴ DÖRNER, Petr. *Češi a Slováci v zemi helvetského kříže: československé krajské spolky ve Švýcarsku ve druhé polovině 20. století*.

osmdesátých, jelikož Švýcarsko patří mezi státy s nejstriktnější migrační politikou a žádost o občanství podléhá lhůtám až 12 let pobytu v zemi.

5.2 Emigrace

5.2.1 Proces rozhodnutí se k emigraci a *push faktory*

Rozhodnutí emigrovat je prvním krokem v migračním procesu. V této části jsou rozhodující *push faktory*, které jsou subjektivním vnímáním jedince. Při vymezení *push faktorů*, tedy vlivů, které jedince vypuzují ze země, se v kontextu socialistického Československa jako hlavní faktor ukázala politika komunistického režimu. Toto pojetí je ale velmi obecné a výpovědi některých narátorů poukazují na fakt, že se vypuzující faktory k emigraci formovaly už za druhé světové války a zkušenosti jejich příbuzných (prarodičů, rodičů) měly přesah až na narátory samotné. Události, které rodina pamětníků zažila, byly motivy, které napomohly k rozhodnutí emigrovat.

Push faktory tvořila dle výpovědí především kádrová politika, která jedince ovlivňovala v rámci studia a zaměstnání. Ke vzniku tzv. kádrů, tedy jedinců, kteří byli komunistickým režimem vyzdvižení z dělnických rolnických řad nebo vzniklých převýchovou starých odborníků, sloužila kádrová politika. Kádrem byl tedy v socialistické společnosti vedoucí pracovník, který řídil skupinu osob.¹³⁵ Od základní školy do důchodu měl každý občan tzv. kádrový profil mající kádrovou složku, která sloužila k ukládání důležitých informací o občanovi. Kádrové materiály byly posudky, hodnocení, životopis apod. a měly hlavní úlohu při schvalování výjezdů do ciziny, přijímání na školu nebo v zaměstnání.¹³⁶

Vlivy, které působily na emigraci, se u mnoha narátorů formovaly již v dětství a mohly by se kategorizovat na přímo a nepřímé následky činů. Mezi nepřímé by v tomto případě patřily činy rodičů narátorů, které ovlivnily kádrový profil. Konkrétně pana Jana, který vidí determinaci svého života před emigrací v jednání, ke kterému se odhodlali jeho

¹³⁵Blíže viz. TRVALA, Vladimír. *Kádry rozhodují vše*. Praha: Svoboda, 1979. Knihovna výstavby strany a stranické práce, s. 140.

¹³⁶ ČERNÁ, Marie. „Katolík, ale objektivní“: Vytváření obrazu (ne)spolehlivosti v kádrových posudcích komunistického Československa. *Biograf* [online]. 2011, (55), [cit. 2020-01-24]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v5501>.

rodiče.¹³⁷ Ti pomohli k útěku poslanci národně socialistické strany Františkovi Uhlíři, především z obav, že by s ním mohl být veden proces jako s Miladou Horákovou. Po podařeném útěku do exilu v Londýně prozradil tajemnému agentovy StB, kdo mu s útekem pomáhal a rodiče pana Jana byli v roce 1950 odsouzení 14 a 15 letům ve vězení. Tento čin se v době socialistického Československa odrazil v negativním kádrovém posudku dětí. Od kádrového posudku se odvíjel jejich budoucí život, znamenal například znemožnění studia nebo problémy v pracovní sféře. To dokazuje i úryvek z kádrového posudku paní Olgy, matky narátora Jana:

Bylo jí řečeno, že se na školu nemůže dostat (dcera). Plakala, že děti nemůžou za rodiče, ale jak na ně myslela sama, když se přestupku dopouštěla, to si neuvědomuje. [...] Pravděpodobně se ještě najdou lidé, kteří s podobnými živly cítí a jsou jim nápomocni.¹³⁸

Znemožnění studia se dotklo i narátorky Tamary:

Můj otec byl veden jako někdo, kdo byl nepřítel státu, takže sem nemohla studovat a musela sem jít v patnácti letech do zaměstnání.¹³⁹

Jedinci, kteří vyvíjeli jakoukoli protistátní činnost, byli v kádrovém profilu označováni za *nepřítele státu* nebo za *živly* a tato označení se promítla v profilech i jejich dětí, jak bylo možné vidět výše. Negativní kádrový posudek hrál roli při rozhodnutí k emigraci také u narátorky Irmu. Její rodiče byli soukromí podnikatelé a nebyli ve straně (stejně jako ona), což jí zkomplikovalo studium. Nemohla si zvolit školu, kterou chtěla studovat a možnost alespoň *nějaké* školy přisuzuje dobrým kontaktům jejího otce, který dohodl studium na průmyslové škole. Špatný kádrový posudek měl vliv i na studium jejího syna, kterého nakonec nepřijali na gymnázium, a to byl hlavní důvod, který vedl k zámýšlené emigraci.¹⁴⁰ Obecně se dá dle výpovědí narátorů soudit, že špatné hodnocení

¹³⁷ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹³⁸ Posudek KV-KSČ paní Olgy, 1961.

¹³⁹ Na základě ego dokumentů pana Jana.

¹⁴⁰ Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 19.1. 2019 v Praze.

jedinice mělo přesah na další generace a tento *push faktor* je vnímán ve vzpomínkách jako jeden z nejsilnějších. Do kádrového posudku se promítaly i činy sourozenců, které zmiňuje paní Iva:

Sestra migrovala do Švýcarska, takže sem měla takový pěkný fleky v kádrovém posudku. Když sem chtěla podat žádost na filozofickou, tak si mě předvolala ředitelka. Prostě se mi vysmála úplně jako do očí, jestli myslím, že tam můžu. Dala mi seznam vysokých, že mužů na vysokou Báňskou a na strojní nebo na techniku do Plzně.¹⁴¹

Další z důvodů, který se ve výpovědích narátorů často objevuje, je náboženství, především judaismus. Věřícím byla v době socialistického Československa dána nálepka *věřící, chodící do kostela*. Státní pravdou byla ideologie marxismu-leninismu, v jehož duchu byl pojímán i *nový člověk*, který však nesměl být věřící, neboť náboženská víra se neslučovala s ideologií socialismu. Byla chápána za aspekt odporu.¹⁴² Židovský původ poznamenal rodiče narátorů strachem z budoucnosti a tento strach si nesli již z druhé světové války, kde byli například v koncentračních táborech. Události 21. srpna a obrat z pražského jara v nich vyvolal obavy z další možné perzekuce, což dokazují i slova jedné z narátorek:

Oba rodiče přežili koncentrák, a potom celý život žili ve strachu. [...] Dneska, když se podíváš, kdo tady je, tak 50 % nejsou disidenti, nýbrž mají židovský původ¹⁴³

Narátorka Hana ve své výpovědi rovněž poukazuje a to, že židovský původ mohl sehrávat roli při rozhodování o emigraci, ačkoli ona sama diskriminaci z důvodu náboženské příslušnosti nezažila. což nelze generalizovat na všechny československé občany židovského vyznání, což se odráží i ve snaze poválečného *počešťování* jmen:

¹⁴¹ Rozhovor s paní Ivou, vedený 22.7.2019 v Laussane.

¹⁴² KOPČEK, Michal. Obraz vnitřního nepřítele: revizionismus na stránkách Otázek míru a socialismu v letech 1958–1969. In: KARNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. I, Praha, 2003, s. 250.

¹⁴³ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7.2019 v Curychu.

Seznámila sem se s nějakou Olgou Čapkovou a říkám: „Si příbuzná s Karlem Čapkem?“ „Ne, já sem Židovka.“ „No ale Čapková, to český jméno.“ Ona: „To rodiče změnili po válce jméno a odstěhovali se do jiné vesnice.“ Nevím, jestli si o tom slyšela takovýhle. Já znám jednoho židovského kluka, co jmenuje se Svoboda, jednu paní ta se jmenuje Skalská. Ta mně vysvětlila, že byli Židé a jmenovali se Stein. Stein je kámen a od toho Skalský. Jiná mi vysvětlila, že se menujou Vážný, že to nemá s Vážný nic společného. Oni žili na Slovensku u Váhů, a proto si změnili jméno na tohle.¹⁴⁴

Podle příjmení bylo možné rozpoznat židovský původ, což po zkušenostech s antisemitismem během druhé světové války¹⁴⁵, který přetrval i po ní, neslo řadu problémů, a především strach, a proto si někteří čeští Židé jména měnili. Důvodem mohla být i kampaň vedená na počesťování příjmení německého původu, která započala iniciativou periodika Svobodné slovo v roce 1945. Kampaň se dotkla i příjmení českých Židů, jejichž jména byla německá.¹⁴⁶ Náboženství samotné se také během socialismu odráželo v kádrovém profilu.

Dalším z faktorů, který mohl vést k rozhodnutí k emigraci dle narátorů byla omezená svoboda slova a pohybu.

Já sem ročník 46 tzn., že jako dítě sem zažila a slyšela všechny možný věci. Doma se mluvilo jinak, než se mluvilo venku, nesmělo se nic říct. Můj bratr, ten je 3 roky mladší. Paní učitelka říkala, ať zazpívají nějakou písničku, tak můj brácha zazpíval písničku Americký námořníka [...]. My s bráchou, on malej, kolik mu mohlo bejt, pět? Já sem chodila do 2. třídy, takže si na to pamatuju dobře. Já vysvětluju, že třeba některý věci se nesmí. A když tohleto. Vlastně se vede jako červená čára tím životem furt. Tak člověk začne říkat v

¹⁴⁴ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

¹⁴⁵ Blíže k poválečné situaci československých Židů viz ČAPKOVÁ, Kateřina. Kateřina Čapková. Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a v Československu bezprostředně po druhé světové válce. *Soudobé Dějiny* [online]. 2015. [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=285424>.

¹⁴⁶ MATUŠKOVÁ, Jana. K vývoji příjmení u Čechů v prvních poválečných letech. *Naše řeč* [online]. 2003, 86(5), s. 252. [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7747>.

určitym věku: „Tak tady není prostě něco v pořádku.“ Bylo jasné, že tam takhle nemůžu být v tom systému.¹⁴⁷

Politický režim ovlivňoval výše citovanou narátorku i během studií na medicíně, kde ostatně byla výuka jako i na jiných školách přizpůsobena ideologickým požadavkům učil se vědecký komunismus, dialektický materialismus, politická ekonomie apod. Narátorka vzpomínala na výuku filozofie, která se znatelně odlišovala o toho, co ji vyprávěl otec (byl filozof). Snaha vést během výuky filozofické diskuze, vedla dle narátorky negativním reakcím ze strany kantorů.

Pro největší část pamětníků však tvořila hlavní důvod odchodu z Československa samotná invaze a z toho plynoucí strach z budoucího dění:

Máma dostala paniku, protože rumunskéj rozhlas hlásil, jak je válka v Čechách¹⁴⁸

Během srpnových událostí se výše citovaný narátor Filip nacházel se svou matkou na zájezdu v Rumunsku. Informace z médií o situaci v Československu ho přiměly přemýšlet o emigraci. Při návratu do Československa naplánovali organizátoři zájezdu zastávku ve Vídni a vyzvali cestující k možnosti zůstat v Rakousku, čehož narátor i s matkou využili. Z narativu patrné, že svoji úlohu v procesu rozhodnutí sehrála i zahraniční média, která podávala desinformace nebo informace neúplné, a někteří tak mohli emigraci volit na základě informací z médií, která v nich vyvolala strach či zmatek. Důvod emigrace jakožto bezprostřední reakce na invazi mohl být strach z budoucího vývoje v Československu. Například, u kvalifikovaných jedinců s titulem to byl strach ze ztráty zaměstnání, což byl případ i rodičů pana Přemka, který režim hodnotil jako *systematické odbourávání kvalitních lidí*.¹⁴⁹ Studium mohlo na druhé straně být i důvodem k tomu se do Československa vrátit, jak vzpomíná paní Marta:

¹⁴⁷ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16.7. v Curychu.

¹⁴⁸ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23.7. v Basileji.

¹⁴⁹ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

Já sem potkala v Londýně tenkrát jednu moji kolegyni. A já sem ji hned řekla, že já určitě nejedu zpátky. A ona říkala: „No to já musím.“ A já říkám: „Proč?“. „Já bych nikde jinde tu medicínu nevystudovala v nějaký jiný řeči.“ A já sem řekla: „Víš co, to teda já zase jo. A hotovo. To mi za to nestojí.“¹⁵⁰

5.2.2 Opuštění Československa

Migrace a její průběh v kontextu roku 1968 byly odrazem pasové politiky Československa, především uvolněním v rámci cestování. Uvolňování se začalo formovat již v roce 1963, kdy se mělo cestování pro občana především do socialistických zemí stát zcela běžnou záležitostí. Výjimka se měla dotýkat jen občanů v procesu trestního řízení, nebo pokud proti cestě byla vnesena námitka bezpečnostních důvodů. Do socialistických zemí měl být možný bezvízový vstup, což jako první odstartovala dohoda s Maďarskem. V praxi tento bezvízový styk znamenal, že cesta nemusela být odůvodněná ani vázaná na návštěvu příbuzných a mohl o ni požádat každý československý občan, pokud tomu nebránily faktory trestního charakteru.¹⁵¹ V cestovním pase k tomuto účelu sloužily výjezdní doložky trvalé, které opravňovaly občana k cestám do socialistických států.¹⁵² Proces migrace byl v roce 1968 výrazně urychlen. Nastal bezprostředně po invazi v srpnu a exulanti tedy činili rychlá rozhodnutí nebo to byl důsledek stupňujících se tlaků v průběhu normalizace.¹⁵³ Exulanti v tomto případě již v hostitelských zemích nemuseli dlouho vyčkávat v uprchlických táborech, jako tomu bylo v migrační vlně po druhé světové válce, a byli celkem rychle usídleni. Důvodem byla i sympatie k této vlně uprchlíků od západních zemí. Otevřely se hranice takřka všech států, které byly pro prchající Čechoslováky cílové.¹⁵⁴

Na možnost cestovat v období kolem roku 1968 obecně mělo vliv uvolnění spojené s Akčním programem 5. dubna téhož roku, kde vedení strany KSČ deklarovalo *ústavní*

¹⁵⁰ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16.7. v Curychu.

¹⁵¹ RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*, s. 65–66.

¹⁵² Ego dokument. Co to je? jaký? Kde je uložen? Ta práce musí být transparentní.

¹⁵³ MANDELÍČKOVÁ, Monika. *Historie v exilu: československá exilová historiografie v letech 1948–1989*, s. 37.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 37–38.

*svobodu pohybu, zejména výjezd našich občanů do zahraničí.*¹⁵⁵ Občané Československa měli mít na základě programu možnost dlouhodobého či trvalého pobytu v zahraničí. Nový návrh zákona spojený s uvolněním měl důsledek, že občané měli právo vlastnit cestovní pas a kdykoli vycestovat na jeho základě.¹⁵⁶ Pro rok 1967 bylo příslušnými úřady vydáno více než dva miliony cestovních dokumentů.¹⁵⁷ Na samotný průběh emigrace mělo vliv i to, že invaze vojsk Varšavské smlouvy se odehrála v měsících, kdy se řada osob nacházela na letních prázdninách, na dovolené nebo na studijních a jiných pobytech. Právo vlastnit pas využila řada osob a od toho se i odvíjel velký počet občanů nacházejících se v létě 1968 mimo republiku. Například pan Jan o pas ani nežádal, ale bylo mu oznámeno, že si ho má přijít vyzvednout. Důvod toho, že žádost nebyla z jeho vlastní iniciativy, se opírá fakt, že jako *nepřítel státu* se špatným kádrovým posudkem ani neměl myšlenku žádost zkusit. Z narátorů žádosti o pas využilo hned několik narátorů, kteří byli v létě roku 1968. Mladí lidé využívali možnosti vycestovat ještě před invazí:

*Jak bylo to tohleto pražský jaro, jak tomu všichni říkají. Tak se to začalo uvolňovat, žejo, tak lidi začali jezdit ven a teďka při týhleto příležitosti taky se stalo, že já jsem jela do Anglie na práce se studentským podnikem prací a služeb. A nebyla jsem jediná, bylo nás 800, a byly to samé holky jenom.. asi 8 kluků a jeli jsme do Anglie. Pracovat do takovejch prázdninovejch kempů pro Angličany střední vrstvy. A my sme tam jeli jako dělat jen ty bungalovy, žejo, uklízet nebo servírovat a potom.*¹⁵⁸

Tento způsob emigrace se tedy uskutečnil mimo samotné Československo. Proces rozhodování se o emigraci se u narátorů prolínal s jejím průběhem, jelikož část z nich emigraci neplánovala. Narátoři nacházející se v Itálii nebo Rakousku vzpomínají na 21. srpen podobně:

¹⁵⁵ Akční program. In: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 3 [cit. 2020-01-22]. Dostupné z: www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf.

¹⁵⁶ RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*, s. 65.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 75.

¹⁵⁸ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

No a asi ve tři hodiny ráno najednou strašnej randál koukáme na dveře na okna.¹⁵⁹

Ráno v 5:00 tam škrábali ty známý na auto [...]a říkali: „Čechoslovakaj is kaput.¹⁶⁰

Češi, kteří se nacházeli mimo Československo, se museli okamžitě rozhodnout, zda se vrátí, nebo zůstanou v zahraničí. Při rozhodování pomohl dle narátorů i přístup švýcarských úřadů a informace, které o migrační politice získali. Zajímavá byla především možnost pobytu po dobu tří měsíců bez nutnosti zažádat o politický azyl. Šlo o stěžejní *pull faktor* pro tuto část emigrantů. Této možnosti využila řada osob především proto, aby během těchto tří měsíců zkontaktovali rodinu a zjistili, jaká je situace v Československu a zda se mohou vrátit. Švýcarsko bylo v mnoha případech využito pouze jako tranzitní země například k emigraci do jiného státu nebo se osoby po uplynutí lhůty, kterou pro podání žádosti o azyl měli, vrátili do Československa. To potvrzuje i Organizace ICEM¹⁶¹, dle jejíž údajů byl počet osob ve Švýcarsku ke dni 24. října 1968 okolo 8000. Z toho počet žádostí o azyl čítal pouhých 1200.¹⁶² Do 13. června 1969, tedy v době, kdy všem emigrantům, kteří přišli do Švýcarska bezprostředně po invazi propadla lhůta k žádosti o azyl, o něj požádalo 9500 osob.¹⁶³

Vliv měl na emigrační proces i věk narátorů. Na prázdninách v zahraničí se nacházeli i ti, kteří v té době nebyli plnoletí. První kroky k emigraci byly mnohdy návrat do Československa, kde rodina teprve plánovala další postup emigrace:

V létě šedesát devět, když se v Praze sice věci děly, ale hranice byly stále otevřené. Moji rodiče zůstali v Praze, tak můj táta řekl, že já se mám vrátit, protože já sem, mě bylo teprve patnáct let, tak co se mnou a moje sestra, ta

¹⁵⁹ Rozhovor s panem Mirkem (1949), vedený 12.7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁶⁰ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁶¹ Intergovernmental Committee for European Migration.

¹⁶² JERÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*, s. 151.

¹⁶³ KOUŘIL, Miloš. Pomoc Švýcarska československým uprchlíkům v roce 1968. In: KONEČNÝ, K. – Motlíček, T, ed: *Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*. Olomouc 2006, s. 37.

už byla vlastně dospělá, ta zůstala v tom Skotsku. Já sem se teda vrátila, chodila sem ještě další rok v Praze do školy teda na, do první třídy gymnázia a potom, když zavřeli v září šedesát devět hranice, tak můj otec začal připravovat naši emigraci.¹⁶⁴

Primární pro osoby nacházející se za hranicemi státu bylo zjistit informace o dění v Československu a zkontaktovat rodinu. To mohlo činit narátorům zásadní problém. Narátoři nacházející se v například v Rakousku vzpomínali na odříznutý kontakt s Československem, posílání zpráv rodině probíhalo zprostředkovaně přes další osoby, které jeli do Československa.

Dalším způsobem emigrace byla dovolená. Tato emigrace byla předem plánovaná a pamětníci se během invaze nacházeli v Československu. První krok při cestě do zahraničí tedy znamenal nutné získání výjezdní doložky. Na snazší proces emigrace vzpomínají emigranti, kteří se k činu opuštění republiky rozhodli do října roku 1969, kdy nebyly uzavřené hranice a v chaosu po invazi stále neslo cestování znaky pražského jara, tedy uvolnění při cestách mimo republiku. Často emigranti využili příležitosti zájezdu nebo pozvání od příbuzných a známých ze Západu.

No přišel, přišel najednou velikánskéj dopis doporučený a tam bylo pozvání do Švýcarska od nějaké paní a tam jako tenhle ten náš, můj bývalý kolega napsal, že tedy, když jedeme do té Jugoslávie, aby sme to vzali přes Švýcarsko, aby sme se tady na pár dní zastavili a tím to prakticky začalo.¹⁶⁵

Emigrace celých rodin, jak potvrzují citovaní narátoři výše, většinou probíhala tak, že se rodina rozdělila a každá skupina zvolila jinou cestu:

Můj otec s mojí sestrou a bratrem jeli autem. A my s maminkou jsme jeli vlakem do Vídně. Kde se o nás postarali a z Vídně do Curychu jsme si zařídili vstup.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

¹⁶⁵ Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 12.7.2019 v Aarau.

¹⁶⁶ Rozhovor s panem Petrem (1951), vedený 10. 7. 2019 ve Winterthuru.

No, takže mě vyslal (otec) jako první do Anglie na kurz angličtiny, to sem dostala doložku a bylo mi to povoleno, protože mě bylo teprve patnáct. Potom moje matka, ta dostala taky nějakým způsobem výjezdni doložku a přijela za námi do té Anglie. A můj otec, přešel, jel do Jugoslávie s nějakým zájezdem a přešel tam hranice jako na černo, do Rakouska.¹⁶⁷

Strategie rozdělení rodin byla častá u emigrantů, kteří už měli v zahraničí příbuzné a obávali se, že by tato skutečnost mohla znamenat komplikaci na hranicích, neboť existence příbuzných na Západě byla zmíněna v kádrovém posudku. V souvislosti s rozdělením rodiny se ocitlo v období tzv. normalizace mnoho dětí jako rukojmí komunistického režimu. Slučování rodin totiž neprobíhalo přes hranice Československa, jelikož děti neměly být deportovány za osobami, které emigrovaly a byly označované za *lehkomyslné*. Děti tedy byly přiděleny někomu z rodiny. V návrhu zákona z roku 1975 byla zmínka o slučování dětí a jejich rodičů za hranicemi ve znění: *Děti, které byly rodiči opuštěny, za rodiči v zásadě neposílat*. Ten byl následně přeformulován a posílání dětí za rodiči mělo nastat jen ve výjimečných případech. Až koncem roku sedmdesátých let mohly děti dostat povolení k vystěhování za předpokladu, že rodiče mají trvalý pobyt v cizině nebo sami požádali o propuštění ze státního svazku.¹⁶⁸ Existovaly ovšem i výjimky. Některým se podařilo využít výjezdni doložku pro celou rodinu v rámci dovolené, která však byla získána před invazí vojsk Varšavské smlouvy.

Tak a díky tomu, že sem předtím zorganizoval víza pro dovolenou v Jugoslávii s tranzitem přes Rakousko, tak sme více méně bez problému mohli vycestovat.¹⁶⁹

Hlavním tranzitem pro emigraci v roce 1969, ale i v letech následujících, se stala Jugoslávie, odkud uprchlíci přes volné hranice tohoto státu přecházeli většinou do Rakouska

¹⁶⁷ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

¹⁶⁸ TOMEK, Prokop. Rodiny rozdělené železnou oponou a helsinský proces. *Paměť a dějiny* [online]. 2015, (3), s. 20-22 [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1503/015-024.pdf>.

¹⁶⁹ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

a dále na Západ. Emigraci výjezdem na dovolenou se podařilo realizovat narátorům i v roce 1969, ale v z nutno podotknout, že tak bylo učiněno do června roku 1969, což znamená před uzavřením hranic. Výjezdní doložky, které nebyly do té doby použité a sloužily k služebním cestám, ztrácely platnost 1. prosince 1969, k osobním cestám 9. října 1969 a k turistice, pouze pro cesty s cestovní kanceláří pak 1. ledna 1970.¹⁷⁰ Narátor Dan vzpomínal na to, jak obtížné bylo získat výjezdní doložku:

Tak sem se oženil a zažádal o svatební cestu do Jugoslávie. Oženil sem se taky, abych měl důvod vycestovat. Uvedl sem, že mam astma a alergii, a že potřebuju k slanému moři. Na policii jsem taky řekl, že mam z dětství krásný vzpomínky na Vídeň a že bych se tam chtěl podívat, což mi schválili. No utíkalo se do Rakouska, protože bylo nejbliž.¹⁷¹

Při emigraci hrála roli i vzdálenost a infrastruktura, jelikož do Vídně bylo z Československa dobré spojení. Cesta do Rakouska byla pro emigranty častou volbou. Ve švýcarských diplomatických dokumentech se uvádí, že rakouská vláda financovala náklady spojené s cestou do sběrných táborů.¹⁷² Již méně častým způsobem emigrace byl útek, který probíhal bez dokladu a nelegálně. Z narátorů tuto možnost využili pouze rodiče pana Jana, který se během invaze nacházel se sourozenci v Rakousku. Ti opustili Československo bez jakýchkoli víz či doložek dojeli na hranice, kde jim samotná pohraniční stráž napomohla k překročení hranic v reakci na nesouhlas s invazí 21. srpna.

5.2.3 Výběr cílové země a překročení švýcarských hranic

Při sledování *push faktorů* je patrné, že převažovaly důvody v podobě perzekuce – ať už kvůli kádrovým posudkům, náboženství, častým výpovědím v zaměstnání, či dalším faktorům, které byly zmíněny v kapitole 5.2.1. V případě *pull faktorů* se jako hlavní jeví jazyk. Němčinu část narátorů ovládala už před samotným plánováním emigrace. Rodiče či

¹⁷⁰ RYCHLÍK, Jan. Na západ je cesta dlouhá: Na západ je cesta dlouhá. *Paměť a dějiny* [online]. 2015, (3), s. 5 [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1503/003-014.pdf>.

¹⁷¹ Rozhovor s panem Danem (1946), vedený 13.7.2019 ve Winterbergu.

¹⁷² Swiss Federal Archives. Diplomatic Documents of Switzerland, č. 24 108, 18.9. 1968. Dostupný také z: dodis.ch/33048, Zürich/Locarno/Genève 2012.

prarodiče emigrantů byli často německé národnosti, takže jejich volba byla země, kde se tímto jazykem domluví:

Když někam pudeme, tak pudeme do Švýcarska, to bylo jasný, protože moje matka byla velice nadaná na jazyky a mluvila dá se říct pěti jazyky, můj otec mluvil plynně německy, protože doma mluvili německy, jeho rodiče mluvili spolu německy, protože se jinak nedomluvili. moje babička se narodila ještě za Rakouska-Uherska v maďarským části Rakouska-Uherska [...] takže se rozhodlo, že pudou do Švýcarska, to bylo vždycky jasný, protože do Německa né. To nepřichází v úvahu a kde se ještě mluví, do Rakouska to je moc blízko, tak do Švýcarska a tady jsme měli tetu a ta teta nám pomohla.¹⁷³

S jazykem ale zároveň souviseli i různé problémy. Někteří narátoři byli zklamáni, když zjistili, že se v německých kantonech Švýcarska se používá tzv. Schwizerdütsch, kterou pamětníci hodnotili jako velmi odlišnou od němčiny, se kterou se prakticky nedomluvili.

Dalším důvodem volby Švýcarska jako cílové země, byli zde žijící příbuzní. Jak již bylo zmíněno, velká vlna emigrace z Československa do Švýcarska nastala po druhé světové válce čili někteří posrpnoví migranti měli ve Švýcarsku zázemí svých blízkých a příbuzných, kteří jim při emigraci pomáhali.

V roce 48 to vypadalo potom úplně jinak, ale babička už s dědou tam (v Praze) nebyli. Protože můj děda, ten se rozhodl okamžitě. On byl v koncentráku v Terezíně. Vrátil se zaživa. Zaplat' pánbůh. A rozhodl se, že odjede a už tam nebude prostě. Předtím byl taky ještě v první světový válce, byl v ruským zajetí na Sibiři já nevím kolik mu bylo. Prostě takový velmi silnej člověk. Si toho prodělal a potom tady to Švýcarsko, že jo. To byla ta nejlepší fáze jeho života a mojí máma taky. Často říkala, že on vlastně to pro tu rodinu vybral. Jako v uvozovkách.¹⁷⁴

¹⁷³ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

¹⁷⁴ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16. 7. v Curychu.

U emigrantů, kteří emigraci neplánovali a jejichž rozhodnutí bylo následkem 21. srpna, během kterého se například nacházeli v sousedních státech na různých studijních pobytech, dovolených apod., bylo Švýcarsko zvoleno na základě informace, že země přijímá velké množství lidí prchajících před perzekucí státu. Bezprostřední reakcí vlády na události 21. srpna v Československu bylo vyhlášení toho, že přijme 10 000 československých uprchlíků. Švýcarská velvyslanectví, z nich nejfrekventovanější byla v Rakousku, bezplatně vystavovala uprchlíkům víza na tříměsíční pobyt. Žadatel musel předložit pouze platný pas.¹⁷⁵ Někteří občané nacházející se v době invaze v okolních státech přejeli do Vídně v domnění, že tam budou o dění v Československu více informováni. Vídeň poskytovala velice koncentrovaným Čechoslovákům v tomto městě ubytování ve sportovních halách na matracích. Těchto míst sdružujících Čechoslováky na jednom místě využíval i tým amerických, kanadských a jiných informátorů, kteří poskytovali informace o emigraci do těchto konkrétních států s možností snadného získání občanství.¹⁷⁶ Po rozhodnutí se k emigraci bylo prvním krokem získání víz na švýcarské ambasádě. Jaká v té době byla při žádosti o víza situace, popisuje pan Miroslav ve vzpomínce na žádost ve Vídni.

Tak sem šel na švýcarskou ambasádu. Tam byly hrozný fronty lidí. Taky tam spali v parku, aby se na ně dostalo, protože se všude psalo, že Švýcaři vezmou 10 tisíc lidí, a nikdo nechtěl být deset tisíc pátý nebo první.¹⁷⁷

Z jeho slov je patrné, že budoucí emigranti měli strach, že se na ně nedostane řada. Švýcarsko se stalo preferenční zemí i z již zmíněného důvodu, že nabízelo tříměsíční možnost rozhodnout se, zda v zemi zůstat, či se po vyjasnění situace v Československu do něj vrátit. K příchodu do Švýcarska byla Červeným křížem zřízena přijímací střediska, která byla otevřena od 1. září 1968.¹⁷⁸ Největší přijímací středisko se nacházelo v Buchsu, což je město u hranic s Lichtenštejnskem, kam denně přicházelo 20–30 nových uprchlíků.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Rozhovor s panem Mirkem (1949), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁷⁶ *Zpravodaj: Čechů a Slováků ve Švýcarsku; Slováků a Čechů v Švajčiarsku*. 2018, 51(12), s. 13.

¹⁷⁷ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁷⁸ Swiss Federal Archives. Diplomatic Documents of Switzerland, č. 24 108, 18.9. 1968. Dostupný také z: dodis.ch/33048, Zürich/Locarno/Genève 2012.

¹⁷⁹ JERÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*, s. 151.

Některé zdroje uvádějí mnohem vyšší počty, což souviselo i s dny od invaze. Mimo Buchsu to byl St. Margrethen u rakouských hranic se Švýcarskem, odkud přicházelo nejvíce Čechů a Slováků. Obě střediska zajistil Červený kříž a jejich existence byla dočasná.¹⁸⁰

Švýcarsko dle některých pamětníků přijímalo všechny žadatele, pan Petr vnímal získání vstupních víz do Švýcarska jako zásluhu toho, že jeho otec byl vysokoškolák a Švýcarsko si dle narátora i v roce 1968 žadatele vybíralo.

V přijímacím středisku na hranicích následovala lékařská kontrola. Osoby, které kontrolou prošly, šly do ubikace, kterou zajišťovala vojenská nemocnice, a čekaly na další postup přijímacího procesu.¹⁸¹ Někteří přenocovali přímo v Buchsu či v St. Margrethen, někteří byli během zdravotní prohlídky přerozděleni do uprchlických táborů v okolních vesnicích, což dokládá i zkušenost pana Miroslava:¹⁸²

*Mě přidělili do Bonstettenu, malé vsi nedaleko Curychu, kde pod novým
Obecním domem (Gemeindehaus) byla ubytovna pro vojáky.*¹⁸³

Po pobytu v táborech následovala rychlá přeprava do cílových kantonů. Červený kříž při řešení migrační vlny využíval vojenská zařízení a nemocnice. Pamětníci, kteří zvolili pro den cesty například sobotu, čekali v tomto zařízení až do pondělí. 48 hodin byla nejdelší možná čekací doba, jak uvádí pan Jan.¹⁸⁴ Dle oficiálních dokumentů čekací doba ve sběrných táborech byla mezi 24–48 hodinami, odkud byli dále rozmístováni.¹⁸⁵ Někteří z pamětníků měli však s přijetím v Buchsu zkušenost negativní. To se odvíjelo od zpřísnění podmínek pro vstup do země, při kterých nesměl být pobyt v předchozí zemi delší než 10 dnů, čímž se migrační politika Švýcarska snažila selektovat nově příchozí uprchlíky.¹⁸⁶

¹⁸⁰ KOUŘIL, Miloš. Pomoc Švýcarska československým uprchlíkům v roce 1968. In: Konečný, K. – Motlíček, T. (edd.): *Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*. Olomouc 2006, s. 37–9.

¹⁸¹ Rozhovor s panem Petrem (1951), vedený 10. 7. 2019 ve Winterthuru.

¹⁸² *Zpravodaj: Čechů a Slováků ve Švýcarsku; Slováků a Čechů vo Švajčiarsku*. 2018, 51(12), s. 13.

¹⁸³ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁸⁴ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁸⁵ Swiss Federal Archives. Diplomatic Documents of Switzerland, č. 24 108, 18.9. 1968. Dostupný také z: dodis.ch/33048, Zürich/Locarno/Genève 2012.

¹⁸⁶ SCHWEIZ. Politische Flüchtlinge in der Schweiz (1968–1970). In: *Swiss Federal Archives*. Bern, 1968, s. 1–3. Dostupné také z: dodis.ch/32206.

Na přechodu v Buchsu nás vyhodili, tak sme šli znovu v Rakousku na ambasádu a říkáme, že bychom chtěli emigrovat do Švýcarska, a oni at' jedeme, tak sme to zkusili znovu a vyšlo to.¹⁸⁷

Čerstvé razítko z rakouské ambasády narátorovi Danovi pomohlo při druhém pokusu o vstup do Švýcarska. Ubytovny na hranicích, které pamětníci nazývali lágry, byly po roce 1969 zrušeny. To potvrzují vzpomínky níže:

Protože v té době (1969) vlastně už ta největší část emigrantů už ve Švýcarsku byla. To znamená, že předchozí domovy nebo stanice už byly vlastně zrušený, takže nás ubytovali v hotelu v Buchsu.¹⁸⁸

Lágy už byly zrušený, takže nás dali do hotelu Grünick, kde se o nás starali a dávali nám kapesný.¹⁸⁹

Švýcarsko během roku 1969 a po něm už nepočítalo s masivní migrační vlnou, takže kolem přijímacích stanic stačila kapacita hotelů na ubytování případných migrantů.

5.2.4 Reflexe cílové země

Solidarita s Českoslováky měla na oficiální diplomacii nemalý dopad a jasně se projevila ve velkorysé ochotě přijmout uprchlíky. Pokyny pro péči o uprchlíky dostaly kantonální sociální odbory již v den invaze vojsk Varšavské smlouvy. Tato bezprostřední reakce byla z důvodu, že se během invaze vojsk Varšavské smlouvy nacházelo v zemi více než tisíc Českoslováků, kteří zde byli jako turisté a měli omezenou cizí měnu. Uprchlíci byli rozděleni na dvě kategorie, a to na ty, kteří měli vazby na Švýcarsko (studenti a příbuzní osob žijících ve zemi). Druhou kategorií byli uprchlíci, kteří teprve měli do země vstoupit. Dne 30. srpna 1968 se ministerstvo spravedlnosti a policie rozhodly *udělit, alespoň dočasně právo pobytu všem Českoslovákům bez ohledu na to, zda žádají o azyl, nebo ne*. Zdůrazňovalo

¹⁸⁷ Rozhovor s panem Danem (1946), vedený 13. 7. 2019 ve Winterbergu.

¹⁸⁸ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

¹⁸⁹ Rozhovor s panem Danem (1946), vedený 13. 7. 2019 ve Winterbergu.

se především, že Čechoslováci nemají být započítáváni mezi cizince, i když o azyl nepožádají.¹⁹⁰ Solidarita se projevila i mezi obyvateli. Švýcarská média uváděla například organizování demonstrací proti SSSR v Bernu a Curychu, jichž se zúčastnily desítky tisíc lidí. Požadováno bylo ukončení diplomatických vztahů se zeměmi Varšavské smlouvy, což federální vláda odmítla. Díky solidaritě Švýcarska, ale i sympatiím samotných Švýcarů s Čechy a Slováky, se tato země stala vyhledávaným cílem emigrace.¹⁹¹ Přístup Švýcarska k československým migrantům hodnotí všichni narátoři jako velice vstřícný.

*Jedenadvacátého srpna 68 se změnilo všechno, všichni Čechoslováci měli okamžitě nárok na politický azyl bez ohledu. Stačili ještě ty obrázky a ty noviny, ty tanky atd. a Švýcaři měli hroznej soucit se všema.*¹⁹²

Žádost o politický azyl probíhala u cizinecké policie pro každý kanton zvlášť. Stejná instituce řešila i to, když emigrantům vypršela víza pro pobyt v zemi.¹⁹³ Azyl získalo k 31. 12. 1969 11 108 uprchlíků.¹⁹⁴ Změna v azylové politice Švýcarska nastala dle prohlášení ze dne 19. 11. 1968 a měl být snížen počet nově příchozích migrantů různými restriktivními opatřeními. Osoby nesměly pobývat v jiné zemi před vstupem do Švýcarska déle než deset dnů. Zpráva z Bernu také uváděla, že Švýcarsko již přijalo velký počet nerozhodných uprchlíků a očekává se, že o další uprchlíky se postarají ostatní státy. Výjimka byla dále udělována osobám, které měly ve Švýcarsku příbuzné. Aby se zamezilo další emigraci Čechoslováků, kteří měli ve Švýcarsku příbuzné z posrpnové vlny, vztahovala se tato výjimka pouze na příbuzné žijící v zemi dlouhodobě.¹⁹⁵

¹⁹⁰ SACHA, Zala, ed. *Diplomatic Documents of Switzerland* [online]. 1968, 24(108) [cit. 2019-11-12]. Dostupné z: dodis.ch/33048, Zürich/Locarno/Genève 2012.

¹⁹¹ TOGNINA, Andrea. Die Gefühle des Schweizer Volks sind ganz auf der Seite des tschechischen Volks. *Swissinfo.cz: Schweizer Nachrichten in 10 Sprachen Suche auf swissinfo.ch* [online]. 2018 [cit. 2020-02-30]. Dostupné z: https://www.swissinfo.ch/ger/das-ende-des-prager-fruehlings_-die-gefuehle-des-schweizer-volks-sind-ganz-auf-der-seite-des-tschechischen-volks-/44337894.

¹⁹² Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16. 7. v Curychu.

¹⁹³ SKOUPÝ, Arnošt. Svaz československých spolků ve Švýcarsku v prvním roce příchodu naší posrpnové emigrace. In: KONEČNÝ, Karel., MOTLÍČEK, Tomáš ed. *Emigrace: Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia*. Olomouc: 2006, s. 25.

¹⁹⁴ SACHA, Zala, ed. *Diplomatic Documents of Switzerland* [online]. 25(19) [cit. 2019-11-12]. Dostupné z: dodis.ch/35677, Zürich/Locarno/Genève 2014.

¹⁹⁵ SCHWEIZ. Politische Flüchtlinge in der Schweiz (1968–1970). In: *Swiss Federal Archives*. Bern, 1968, s. 1–3. Dostupné také z: dodis.ch/32206.

5.3 Domov ve Švýcarsku aneb proces integrace

Existuje několik indikátorů integrace, které jsou stanoveny na stránkách statistického úřadu Švýcarska. Země se snaží: 1) Vytvářet rovné příležitosti a zajistit rovné zacházení, dávat každému spravedlivou šanci podílet se na politických a společenských rozhodnutích a zaručit všem rovný přístup ke zdrojům společnosti. 2) Zmenšovat rozdíly v životní úrovni mezi různými skupinami společnosti. 3) Jako předpoklad pro rovnost příležitostí a snížení rozdílů v životní úrovni zaručit, že hostitelská společnost vítá migranta nebo cizí obyvatelstvo. Švýcarské právní předpisy stanovují, že integrace musí umožnit cizím státním příslušníkům pobývajícím ve Švýcarsku legálně a po delší dobu účastnit se hospodářského, sociálního a kulturního života země. Integrace je pomalý proces vyžadující vstup a úsilí jak od migrantů (na individuální úrovni), tak od hostitelské společnosti, jejichž cílem je vytvořit ve švýcarské společnosti rovné příležitosti mezi švýcarskými a cizími státními příslušníky.¹⁹⁶

Kritéria pro určení, zda je jedinec dobře integrován, se mezi kantony liší podle zásady výkonného federalismu. Obecně se zkoumají tato kritéria: úroveň komunikačních dovedností v jazyce kantonu, kde jedinec má bydliště, dodržování zákona, rodinná a finanční situace, délka pobytu, zdravotní stav a šance na opětovné začlenění do země původu. Jako nejdůležitější je bráno dodržování zákona. Důkaz o žádném trestu v rejstříku, ale i dluhy musejí být prokázány tzv. *osvědčením o dobrém chování*. V některých případech je považováno za indikátor dobré integrace i to, že děti migrantů navštěvují švýcarské školy.¹⁹⁷

Co se týče integrace Čechů do majoritní společnosti, velký vliv měl především přístup státu, který byl zmíněn v předchozí kapitole. Důležité je ale i to, jak Švýcarsko vnímali sami narátoři. Ve vyprávění narátorů se dá spatřovat společný jev, co se týče tématu integrace, a to především fakt, že většina pamětníků nepočítala, že se do Československa někdy vrátí. To potvrzují vzpomínky níže. Pouze jedna narátorka počítala s návratem do Československa, který však neuskutečnila.

¹⁹⁶ Integration. *Federal Statistical Office* [online]. Switzerland [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/migration-integration/integration.html>.

¹⁹⁷ MERHAUT, Nina, ROSENBERGER, Sieglinde a Verena STERN, ed. *Protest movements in asylum and deportation*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018, s. 78.

*Já sem se smířil s tím, že ten socialismus je na věčný časy a že už se tam nikdy nepodívám.*¹⁹⁸

*Až na mého otce nikdo se změnou nepočítal. Pro nás bylo jasné, že budeme žít jenom ve Švýcarsku a na to sme se koncentrovali.*¹⁹⁹

*Tuto otázku sme si nekladli, považovali sme se za politické exulanty a v změnu režimu sme příliš nevěřili.*²⁰⁰

*Ne, s návratem sem ani po pěti letech zde nikdy nepočítala.*²⁰¹

V souvislosti s reflexí toho, jak Švýcarsko přijímalo uprchlíky, se v naracích často hovoří o *asimilaci*. Švýcarsko dle narátorů jiné národnosti respektuje, ale očekává asimilaci v rovině jazykové a předpokládá dodržování švýcarských zákonů. Odpovídá to občanskému principu národa a spíše než o *asimilaci* je možné hovořit o *integraci*, byť pamětníci tyto procesy zaměňují:

*Švýcarsko má o emigrantech jasné představy, a to že se mají asimilovat. Respektují vaše odlišné jméno, ale očekává se, že se naučíte dialekt, že se integrujete a nebudete dělat lumpárny.*²⁰²

5.3.1 Strukturální integrace

Od října 1968 bylo sociálními úřady na úrovni obcí nařízeno, že uprchlíci mají získat vhodné zaměstnání a bydlení. Ve Švýcarsku byl tou dobou velký počet drahých bytů, které si však ze sociálního hlediska uprchlíci nemohli dovolit. Pomoc byla poskytnuta pomocí úhrady veškerých nákladů spojených se základními potřebami, jako například bydlení,

¹⁹⁸ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

¹⁹⁹ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

²⁰⁰ Rozhovor s panem Petrem (1951), vedený 10. 7. 2019 ve Winterthuru.

²⁰¹ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16. 7. v Curychu.

²⁰² Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

stravy, lékařské pomoci, ale také i ošacení, jelikož velká část uprchlíků měla například jen oblečení, ve kterém do Švýcarska přicestovali.²⁰³

Bydlení

Po rozhodnutí federální rady ze dne 23. srpna 1968 bylo nařízeno, aby Čechoslováci nacházející se ve Švýcarsku, zůstali v místech, kde byli po událostech 21. srpna. Tím se mělo zamezit koncentraci uprchlíků ve velkých městech.²⁰⁴ Při zaměření se na integraci spojenou s bydlištěm lze spatřovat ve výpovědích narátorů určitou podobnost, na jejímž základě lze oddělit tři skupiny dle preferencí k výběru kantonu. První skupina je ta, jejíž výběr byl závislý na existenci příbuzných, kteří už v zemi žili. To proces začleňování ovlivnilo například snazším získáváním různých informací, pomocí s hledáním ubytování a s formálními náležitostmi. Existence příbuzných ale ovlivnila integraci spojenou s jazykem, která mohla být kontaktem s česky hovořícím zpomalena. Ti jedinci, kteří měli trvalý pobyt či občanství ve Švýcarsku již před emigrační vlnou, podléhali nutnosti hlásit, že ubytují jedince z vlny posrpnové, aby se vědělo, jak budou emigranti rozřazeni do kantonů. Druhou skupinou byli jedinci, kteří emigrovali a odmítli kontakt s Čechy a nevyhledávali ho. Třetí skupinou byli lidé emigrující v rodinách nebo vyhledávající kontakt s Čechy.

Z přijímacích středisek a přilehlých vesnic, kde byli emigranti po přijetí do Švýcarska ubytováni, následoval transport dále do země. Aby nedocházelo k vytváření *ghett*, snažila se švýcarská rada uprchlíky rovnoměrně rozmisťovat. Dále nabízela těm, kteří neměli v zemi známé nebo příbuzné, u nichž preferovali zůstat, kantony, kam byli následně dopraveni a odpovědnost za ně převzala daná obec.²⁰⁵

*Byl jsem přidělen do kantonu Curych.*²⁰⁶

²⁰³ HAVÁČ, Ondřej. Exil a identita: Komparace českého exilu v Rakousku a Švýcarsku po roce 1968 [online]. Brno, 2018 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/r4matx/>>.

²⁰⁴ SCHWEIZ. Politische Flüchtlinge in der Schweiz (1968–1970). In: *Swiss Federal Archives*. Bern, 1968. Dostupné také z: dodis.ch/32206.

²⁰⁵ *Zpravodaj: Čechů a Slováků ve Švýcarsku; Slováků a Čechů vo Švajčiarsku*. 1968, s. 4.

²⁰⁶ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12.7. 2019 ve Fribourgu.

Pro uprchlíky krátce po invazi byla na určitých místech přichystaná provizorní ubytování. Prvním ubytováním se staly studentské hotely, kde byli emigranti živeni a bylo o ně ze strany státu postaráno.

Narátkorka Irma ve své vzpomínce zmiňuje, že emigranti dostávali zařízené byty nebo si mohli ubytování sami najít, což dle jejích zkušeností byl problém. Jak sama popisuje, nebyla zvyklá hledat si sama bydlení, jelikož zvyk z Československa byl takový, že bydlení, ale i například práce byly přiděleny. V tomto směru byla hojně využívána pomoc švýcarských sociálních úřadů.

Jako to nám taky dali byt čtyřpokojevý a ještě ke všemu skoro novostavba, pro nás naprostý novum.²⁰⁷

Rozdílnou zkušenost zažili jednotlivci, kteří neměli v souvislosti s finanční podporou nárok na celý byt, ale pouze na pokoj.²⁰⁸ Pomoc uprchlíkům ale byla i ze strany samotných Švýcarů, což dokazují slova narátkorky Marty:

Tak jsme byli taky rádi, že existuje tahleta uprchlická pomoc, která nám pomohla tím, že třeba zprostředkovali bydlení. Že si nějaká švýcarská rodina řekla, že si vezme rodinu na byt, než se vyjasní situace. Takhle třeba moji rodiče byli někde i s bráchou u jedné rodiny. Moc prima lidi. S těma se skamarádili atd., takže to i ty vztahy, že tak různě vznikaly.²⁰⁹

Mezi kantony, které Češi a Slováci volili jako cílové k 31. 12. 1968, patří Curych (2236), Bern (1119), St. Gallen (615), Vaud (538), Basilej-město (537), Aargau (520), Solothurn (313) Ženeva (308), Basilej-venkov (300) Luzern (261), Thurgau (194), Fribourg (151), Schaffhausen (148), Graubünden (117), Zug (95), Schwyz (57), Neuchâtel (48), Appenzell (46), Glarus (39), Ticino (32), Nidwalden (24) Obwalden (21), Uri (13) a Valais

²⁰⁷ Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

²⁰⁸ HAVÁČ, Ondřej. Exil a identita: Komparace českého exilu v Rakousku a Švýcarsku po roce 1968 [online]. Brno, 2018 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/r4matx/>>.

²⁰⁹ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16. 7. v Curychu.

(1). Ze statistik je patrné, že převažoval výběr německy hovořících kantonů jako Curychu a Bernu. V italském kantonu (Ticino) se usadilo pouze 32 osob.²¹⁰

Zaměstnání

V šedesátých letech začal ve Švýcarsku hospodářský růst. Stát měl dobré zkušenosti se zahraniční pracovní silou, především s vlnou Maďarů, která do Švýcarska přišla v roce 1956, a proto byl kladen důraz české uprchlíky co nejrychleji integrovat do majoritní společnosti. Postavení uprchlíků na trhu práce bylo v roce 1968 stejné jako pro ostatní občany Švýcarska a povolení k zaměstnání měli takřka okamžitě od svých příchodů. Nejpočetnější skupinou byli mladí lidé ve věku 21–30 let (45,6 %), dalších necelých 30 % tvořili lidé do 40 let, což k podpoře zaměstnanosti také přispělo. O zprostředkování zaměstnání se staraly sociální úřady a brzy se zjistilo, že migrační vlna po srpnových událostech obsahovala velké množství kvalifikovaných lidí či nadprůměrně vzdělaných.²¹¹

Švýcaři byli myslím si v tu dobu jako dosti rádi, že přišli Češi, a hlavně že přišla taková ta střední vrstva, ta inteligence a byl to rozdíl říkali proti Maďarům. A taky oni s námi jinak zacházeli, jako třeba tam na ty sociálce vždycky říkala ta paní: „Prosím vás nespěchejte s hledáním práce, že byste brali práci jakoukoliv.“ Jo, protože Arna tam několikrát řekl, jako že když studoval, tak že byl zvyklý jezdit na brigády, manuálně pracovat a tak dále a ona říkala: „To nepřipadá v úvahu. Jestliže jste technik, hledejte to, co vám vyhovuje, dejte si čas nebo nespěchejte.“ A to bylo takový si myslím taky takový trošičku jako velké gesto.²¹²

Narátorka Irma, která popisuje rozdíl mezi příchodem a pracovní integrací Maďarů a následnou vlnou uprchlíků z Československa, poukazuje na to, že Češi měli možnost vybrat si, kde budou chtít pracovat, a že ze strany Švýcarska nebyl veden nátlak na urychlení

²¹⁰ SKOUPÝ, Svaz československých spolků ve Švýcarsku v prvním roce příchodu naší posrpnové emigrace. In: Emigrace. Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia (eds. Karel Konečný a Tomáš Motlíček), Olomouc 2006, s. 28.

²¹¹ KOSOVÁ, Lenka. Integrace a asimilace českých a slovenských exulantů z roku 1968 ve Švýcarsku. In: BROUČEK, Stanislav., HRUBÝ, Karel. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, s. 102.

²¹² Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

procesu pracovního zapojení. Žádný z narátorů se sháněním zaměstnání neměl problém. Při doučení se kantonálního jazyka některé čekalo i brzké povýšení. Ve vzpomínkách pamětníků na proces zaměstnání panují stejné názory ohledně přístupu státu k nim samotným, a to především: *Byli rádi, že přišli hotový lidi.*²¹³ Rychlost integrace na pracovním trochu dokazují i slova narátora Jana:

*Za takové tři týdny sem nastoupil v jedné fabrice. To byla továrna na potiskování obalové techniky, jak jsou třeba kališky na jogurt, ale protože sem neuměl německy, tak jsem začínal jako soustružník, což mi bylo dobrý, protože jsem byl vyučený.*²¹⁴

Ve vzpomínce narátor poukazuje na paradoxní výhodu toho, že kvůli špatnému kádrovému posudku nemohl nastoupit ihned na vysokou školu a vystudoval odborné učiliště. To znamenalo ve Švýcarsku výhodu, že mohl nastoupit na manuálně zaměřené práce i bez znalosti jazyka. Švýcarský pracovní trh poptával především po manuální práci, kterou naplnila znalost Čechů. To bylo zapříčiněno tím, že pro socialistický režim byly manuální práce preferencí. Tato zkušenost usnadnila i integraci, jelikož znalost jazyka není při manuálních prací signifikantní, a pamětníci měli možnost učit se s menším nátlakem. Po naučení se jazyka přicházely postupně narátorům nabídky i na jiné pozice, kde bylo potřeba obsadit místa. Ohledně integrace v pracovní sféře státu se všichni narátoři shodli na tom, že zapojení bylo rychlé a Švýcarsko k nim přistupovalo stejně jako ke Švýcarům.

*Nejdůležitější bylo, že my teda celá rodina prakticky, až na bráchu, ktorej šel do školy, sme během jednoho tejdne měli pracovní povolení no a všichni tři sme mohli začít pracovat.*²¹⁵

Integrační politika Švýcarska byla cílená na snadné nacházení pracovních možností, a to bylo signifikantní i pro pamětníky samotné, jelikož se díky tomu dostávali do každodenní interakci s majoritou. Příjem jim v prvních měsících dal stabilní zázemí pro

²¹³ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²¹⁴ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²¹⁵ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

tvorbu nového *domova* a také pocit jistoty. Důvodem rychlé integrace na trhu práce byla vyhláška z 23. srpna, na jejímž základě měli být Čechoslováci bez ohledu na to, zda požádali o azyl, urychleně zaměstnáváni. Jestliže o azyl nepožádali, mělo jim být uděleno prozatímní povolení k práci.²¹⁶ Dle slov narátorů sehnat práci nebylo těžké a byl jí v té době ve Švýcarsku velký dostatek.

*My sme sem šli s tým, že budeme dělat třeba popeláře, protože sme měli strach. Nás ani nenapadlo, že se hnedka takhle dobře zapojíme a já osobně neznám Čecha, který by to nějak zkrachoval.*²¹⁷

O dobrém zapojení hovoří i pan Jan, který stejně jako velká většina narátorů po příchodu místo studia hledal rovnou zaměstnání. Při tématu prvních pracovních zkušeností nikdo nezmínil, že by byl nějak finančně diskriminován oproti švýcarským kolegům v zaměstnání.

Signifikantní je v naracích vnímání právě této pracovní sféry v životě emigrantů, která je hodnocena jako jeden z nejdůležitějších aspektů existence Čechů ve Švýcarsku, což potvrzuje výpověď pana Přemka.

*My sme se v tom Švýcarsku velmi rychle integrovali materiálně. Já si trůfám tvrdit, že dneska po padesáti letech ti Češi, kteří sem tenkrát přišli, skoro všechny (statisticky určitě většinově), patříme ke střední vrstvě dneska. Když jsme přišli vlastně s holejma rukama, tak patří všichni ke střední vrstvě. Některý dokonce vyšší střední vrstvě. Co si určitě nepodařilo na pár malých výjimek, je, že by se dostali do těch vysokých vrstev.*²¹⁸

Studium

Z výzkumu Lenky Kosové vyplynulo, že velké množství uprchlíků mělo vysokoškolské vzdělání (43 %). Jednalo se především o absolventy lékařských

²¹⁶ SCHWEIZ. Politische Flüchtlinge in der Schweiz (1968–1970). In: *Swiss Federal Archives*. Bern, 1968. Dostupné také z: dodis.ch/32206.

²¹⁷ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²¹⁸ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 1. 2. 2020 v Praze.

a filozofických fakult. Další velká část měla středoškolské vzdělání (49,3 %). Uprchlíci záhy zjistili, že s československou maturitou neuspějí, jelikož nebyla Švýcarskem uznávána. Museli si tedy maturitu v zemi dodělat.²¹⁹ K této zkušenosti organizovaly vybrané univerzity pro uprchlíky kurzy, aby mohli emigranti snáze pokračovat v doděláních švýcarské maturity a pokračovat na univerzitu. Kurzy obsahovaly mimo učení jazyka také matematiku a dějiny Švýcarska. Svoji zkušenost s kurzem popisuje i narátor Miroslav:

Tak jsem šel do toho kurzu, tam nás bylo snad 30–40 Čechů a Slováků, kde jsme se učili němčinu. Většina těch účastníků šla studovat do Curychu a do Bernu nebo i do Basileje.²²⁰

Narátor ve vzpomínce poukazuje na to, že Češi a Slováci, kteří využili kurz, neplánovali zůstat v kantonu, kde výuka němčiny probíhala. Jejich primárním záměrem bylo naučit se německý jazyk a pokračovat ve studiu ve velkých městech. Přihlášením se na univerzitu získal jedinec nárok na stipendium, které se pohybovalo kolem 400 franků. Student neplatil školné a univerzita jakožto kantonální instituce za něj hradila zdravotní pojištění. Po roce na přípravném kurzu následovaly zkoušky a samotná maturita.

Uprchlíků s dětmi, kteří přišli do Švýcarska v době, kdy zrovna v cílovém kantonu probíhaly letní prázdniny,²²¹ sociální úřad nabídl možnost letního tábora, což dokazuje zkušenost narátorky Irmy

Děti potom ten první týden před, to byly prázdniny, tak ten sociální úřad je okamžitě vzal tady nahoru, a tam měl takové obrovský jako barák takovou jako chalupu obrovskou, kde zkrátka děti, co nejely na prázdniny s rodičema, tak je tam na týden nebo na 14 dní brali.²²²

Tento zásah úřadů narátorka chápe jako snahu o rychlejší integraci do švýcarské společnosti. Jelikož se ve Švýcarsku začínalo na základní škole až od sedmi let, děti paní

²¹⁹ KOSOVI, Lenka. Integrace a asimilace českých a slovenských exulantů z roku 1968 ve Švýcarsku. In: BROUČEK, Stanislav, HRUBÝ, Karel. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, s. 103.

²²⁰ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²²¹ Letní prázdniny byly v kantonech v roce 1968 nejednotné.

²²² Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

Irmou neztratily žádný rok. Ve snaze o rychlejší naučení jazyka jim byly od školy dohodnuty lekce němčiny s českou učitelkou, což vnímala narátorka jako velmi vstřícný krok Švýcarska.

Občanství

Azylová politika je ve Švýcarsku komplikovanou záležitostí, jelikož se o vnitřních záležitostech kantonů musí veřejně hlasovat. Všechny politické záležitosti týkající se problematiky migrantů tedy nepodléhají rozhodnutí ze strany státu, ale o přijetí rozhoduje (občas proti vůli politiků) veřejnost. To se například stalo v roce 1970, kdy vlivem migračních tlaků vzniklo několik vyhlášek týkajících se například toho, aby počet cizinců v kantonech nepřekročil 10 %, s výjimkou kantonu Ženeva (limit 25 %). Tento akt byl označován jako *Schwarzenbachova iniciativa* a veřejným hlasováním byl ve stejném zamítnut. Důležitým aspektem v azylové politice Švýcarska je také to, že do roku 1981 se opírala pouze o Ženevskou konvenci a pro následující roky byl přijat první zákon týkající se azylu. Zákon zahrnoval restriktivní opatření pro potencionální migranty do Švýcarska, kterými se mělo předcházet snadnému udělování azylu, jelikož definice uprchlíka byla dle konvence příliš rozsáhlá.²²³ Na základě Ženevské úmluvy Švýcarsko rozlišovalo mezi uznaným uprchlíkem, který dostal *povolení B*. To byla osoba, u které bylo prokázáno, že byla pronásledována a byl jí udělen azyl. Druhou kategorií byli prozatímně přijatí uprchlíci, kteří dostali *povolení F*, to však bylo zavedeno až v roce 1987.²²⁴ Jak již bylo zmíněno, emigranti měli až šest měsíců čas na to, aby si požádali o azyl a byl jim následně udělen status uprchlíka. To dokazují zkušenosti narátorů, někteří nepožádali o azyl okamžitě a využili takřka celé lhůty, kterou měli, tedy šest měsíců. To je patrné z obrázku č. 2., kde je datum vydání dokladu 25. 3. 1969.²²⁵ Podání žádosti o azyl podléhalo lhůtě 48 hodin, kdy si mohl žadatel svoje rozhodnutí rozmyslet a až po dvou dnech nabylo platnosti.²²⁶ Se statutem uprchlíka mohl jedinec zažádat o *povolení pro pobyt a práci B*, se kterým se dalo zažádat

²²³ PERKOWSKA, Magdalena. The migration policy of Switzerland. *Przegląd Politologiczny* [online]. 2016, (3), s. 43[cit. 2020-01-29]. Dostupné z: <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/pp/article/view/5496>.

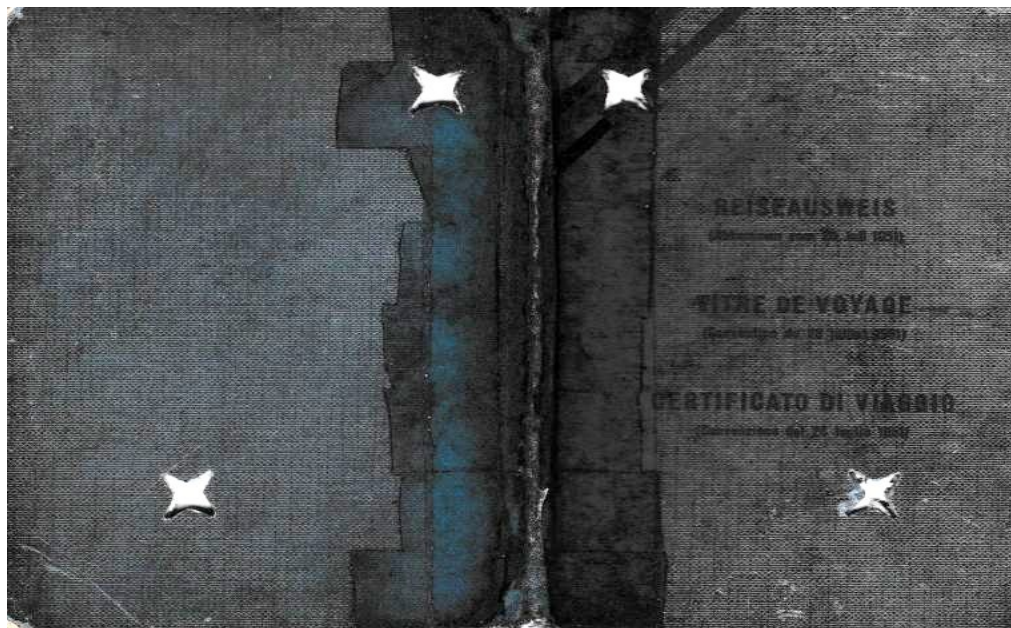
²²⁴ BADER, Nina. Who Ought to Stay? Asylum Policy and Protest Culture in Switzerland. In: MERHAUT, Nina, ROSENBERGER, Sieglinde a Verena STERN, ed. *Protest movements in asylum and deportation*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018, s. 72.

²²⁵ Na základě ego dokumentu pana Přemka.

²²⁶ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

o uprchlický pas pro možnost cestování. Povolení tohoto typu mělo platnost jeden rok, ale pro propadnutí byl prodloužen žádostí na cizinecké policii²²⁷ o další rok.

Obrázek č. 1 - Uprchlícký cestovní průkaz²²⁸

Obrázek č. 2 - Uprchlícký cestovní průkaz²²⁹

²²⁷ V dnešní době je činnost cizinecké policie nahrazena migračním úřadem.

²²⁸ Vlastní archiv, dokumenty pana Miroslava.

²²⁹ Vlastní archiv, dokumenty pana Miroslava.

Oficiálně se však nejednalo o pas, ale o cestovní průkaz tzv. Reiseausweis, na kterém nebylo napsáno občanství, jelikož uprchlík se odevzdáním svého československého pasu a žádostí o azyl zříká své státní příslušnosti, je tedy *staatenlos*.²³⁰ Po deseti letech *povolení B* směl jedinec zažádat o *Niederlassungsbewilligung C*²³¹ s neomezenou platností, ale podléhající po pěti letech kontrole, aby úřady zjistily, zda vlastník průkazu stále žije ve Švýcarsku. Dle slov narátora Jana měl vlastník tohoto typu povolení stejné povinnosti (daně, vojna atd.) jako Švýcar, jen se nemohl účastnit politických záležitostí, tedy nezískal volební a hlasovací práva. Osobní zkušenost pana Jana je taková, že *povolení C* získal již po pěti letech, což přisuzoval tomu, že zkrácení doby bylo pouze pro politické emigranty.²³² Co se týče občanství, na to měli nárok všichni uprchlíci po 12 letech pobytu ve stejné obci, tudíž podmínky byly k naturalizaci stejné jako pro ostatní cizince. Do roku 1990 Švýcarsko neuznávalo dvojí občanství.²³³ To znamenalo, že uprchlík musel postupovat tak, jak popisuje narátor Miroslav:

*Švýcaři neuznávali dvojí občanství, jenom jedno, takže naznačili československým občanům: „Když si budete žádat o švýcarské občanství, musíte zrušit československé státní občanství.“ To znamenalo zaprvé napsat Husákovi dopis o milost, a když ta milost je udělená, potom zaplatit za všechno vzdělání, a to ve francích, a oni si určovali cenu, která byla dost vysoká. Já nevím, jak jinak by se mi to povedlo, jestli ta byrokracie Švýcarska nepracovala dost dobře, prostě já jsem si zažádal o občanství a nikdo po mně nechtěl zrušení československého občanství.*²³⁴

Dle výpovědi je patrné, že ani švýcarské úřady nepracovaly neomylně a některým z narátorů se podařilo nabýt občanství i bez žádosti o milost a zaplacení studia. Tuto skutečnost potvrzují i zkušenosti jiných pamětníků, kteří například odmítli zkontaktování

²³⁰ Staatenlosigkeit. *Schweizerische Eidgenossenschaft: Staatssekretariat für Migration* [online]. [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: https://www.sem.admin.ch/sem/de/home/asyl/asylverfahren/weitere_themen/staatenlosigkeit.html.

²³¹ Povolení k trvalému pobytu.

²³² Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²³³ CARTER, April. *The Political Theory of Global Citizenship*, s 111.

²³⁴ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

s Pražským hradem.²³⁵ Od počátku devadesátých let dvacátého století však zákony prošly revizí a při žádosti o švýcarské občanství jedinec již neztratil své původní občanství.²³⁶ K nabytí občanství u jedinců s věkem mezi 10 a 20 se roky počítaly dvakrát.²³⁷ K získání švýcarského občanství mohl sloužit i sňatek, díky kterému ženy nabyly občanství okamžitě. Tato skutečnost se ale netýkala mužů, těm se po sňatku se Švýcarkou pouze násobily roky dvakrát, takže doba čekání na občanství se zkrátila na polovinu. K 1. 1. 1992 nabyl platnosti zákon, na jehož základě již ženy provdané za Švýcary nezískávají občanství automaticky.²³⁸ Samotný proces získání občanství probíhal dle pravidel kantonu, což potvrzují a dvě rozdílné vzpomínky z kantonů Fribourg a Curych.

*Tady to bylo velice tolerantní, taktní a chovali se k nám velice dobře. Velice vstřícně. Já jsem dělal ve fabrice, která byla německá, tak jsem se naučil německy a moje žena zase ve špitále, který byl francouzský tak francouzsky. A teď jsem přišel před komisi, kde mluvili všichni hůř než já. A naštěstí teda moje žena, i když tam teda být nemusela, protože tenkrát žádal jenom chlap. Byly kantony které byly velice přísný, kde dokonce kontrolovali, jak lidi stelou.*²³⁹

*Když jsme zažádali o občanství ve Švýcarsku, tak to bylo vopravdu podle toho filmu, že jsme vopravdu měli tu kontaktní osobu, která nám byla přiřazena tou komisí a která je zkrátka informovala, jak žijeme. A tam byla třeba jedna poznámka i jestli odebíráme český noviny nebo neodebíráme. Jo, to znamená filozofie Švýcarů, že když je někdo požádá vo vobčanství, tak musí bejt zakořeněnej tady a moc nepěstovat kontakty se starou vlastí. Jo, takže to bylo bez problémů.*²⁴⁰

²³⁵ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

²³⁶ WANNER, Philippe a Étienne FIGUET. The Practice of Naturalization in Switzerland. *Population* [online]. 2002, A Statistical Overview, 57(6), s. 920 [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://www.cairn-int.info/article-E_POPU_206_0913--the-practice-of-naturalization-in-switze.htm.

²³⁷ Na základě reflexí narátorů.

²³⁸ Simplified naturalisation of the spouse of a Swiss citizen. *Schweizerische Eidgenossenschaft: Switzerland and Litvia* [online]. [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <https://www.admin.ch/gov/en/start.html>.

²³⁹ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²⁴⁰ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

Žádost o občanství probíhala na třech geografických úrovních, a to komunální, kantonální a federální s tím, že obec má rozhodující slovo.²⁴¹ Žádost se nejprve poslala spolku, ten po potvrzení odeslal žádost obci. Následovalo předstoupení před komisi a v závěru žádost odhlasovali občané obce s domovským právem. Ve velkých městech, jako například Bern a Curych, rozhodovala pouze komise, nikoli občané. Po odsouhlasení obce následovala žádost o občanství kantonu, což zkušenosti narátorů popisují jako *formalitu*. Žadatel o občanství musel obecně dokázat integraci na základě několika již zmíněných kritérií, a to komunikační dovednost v kantonálním jazyce, rodinnou a finanční situaci, dodržování zákona a délku pobytu.²⁴²

5.3.2 Integrace kulturní

Přijetí majoritního jazyka a udržování jazyka českého

Dle výzkumu Lenky Kosové, zaměřeném na tuto problematiku, hovořilo před příchodem do Švýcarska německy či francouzsky pouze 2,5 % dotazovaných, z čehož se dá usuzovat, že znalosti byly velice omezené.²⁴³ Vláda proto zřídila na kantonální náklady (hrazené z fondů) kurzy jazyka, které byly pro uprchlíky bez ohledu na věkovou kategorii bezplatné.²⁴⁴ Kurzy byly dle výpovědí narátorů často organizovány i zaměstnavateli nebo výuku dětem nabízeli čeští kantoři, kteří měli v zemi trvalý pobyt.

Všichni jsme byli hrozně nezkušení. Věděl jsem, že emigruji do Švýcarska, a myslel jsem, že se tam mluví německy. Ale to není správně. Mluví se tam

²⁴¹ WANNER, Philippe a Étienne PIGUET. The Practice of Naturalization in Switzerland. *Population* [online]. 2002, A Statistical Overview, 57(6), s. 921 [cit. 2020-03-26]. Dostupné z: https://www.cairn-int.info/article-E_POPU_206_0913—the-practice-of-naturalization-in-switze.htm.

²⁴² BADER, Nina. Who Ought to Stay? Asylum Policy and Protest Culture in Switzerland. In: MERHAUT, Nina, ROSENBERGER, Sieglinde a Verena STERN, ed. *Protest movements in asylum and deportation*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018, s. 78.

²⁴³ KOSOVÁ, Lenka. Integrace a asimilace českých a slovenských exulantů z roku 1968 ve Švýcarsku. In: BROUČEK, Stanislav, HRUBÝ, Karel. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, s. 103.

²⁴⁴ SCHWEIZ. Politische Flüchtlinge in der Schweiz (1968–1970). In: *Swiss Federal Archives*. Bern, 1968. Dostupné také z: dodis.ch/32206.

*německy, francouzsky, italsky, ale hlavně schwyzerdütsch. To je jako úplně jiný jazyk.*²⁴⁵

Narátor ve výpovědi reflektuje, že i ti uprchlíci, kteří se dorozuměli německy, museli se naučit *schwyzerdütsch*. Pan Přemek vnímal dialekt jako znak integrace, kterou samotné Švýcarsko od uprchlíků očekávalo, jelikož němčina není oficiálním jazykem. Všichni, kteří přišli do této země, se museli naučit dialekt daného kantonu. Jazyk byl některými narátory označován ve vzpomínkách jako to nejtěžší, co je během začleňování potkalo.

*Co bylo hlavně šok, tak byla řeč, hlavně řeč, protože se mnou si asi užili, převážně na mě třeba mluvili schwyzerdütsch. Já jsem ho uměla asi pět vět a vždycky jsem jim odpověděla něco jiného.*²⁴⁶

Ačkoli Švýcarsko pořádalo jazykové kurzy, které narátoři většinou využívali, největší vliv na učení jazyka podle pamětníků mělo již zmíněné začlenění do práce, začlenění do studia a četba literatury.

*Když někdo řekne špatně pád, třeba já „jsem dělal“ místo „dělala“, tak jsem můžou potřhat smíchy (Češi), kdežto nám se nikdy nikdo nesmál kvůli naší výslovnosti. Jednak to jsou zvyklí na cizince a jinak byly ohromně empatický snažil se vžít do tvé situace*²⁴⁷

Důležitým aspektem v učení se nového jazyka byl i přístup Švýcarů, což potvrzuje vzpomínka narátora výše.

²⁴⁵ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²⁴⁶ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

²⁴⁷ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

5.4 Konstrukce a udržování české identity v novém domově

5.4.1 Vyhledávání českých kontaktů

České kontakty byly po příjezdu do Švýcarska vyhledávány z důvodu jazykové bariéry mezi migranty a Švýcary. Ve Švýcarsku se nacházela rozšířená základna různých českých spolků a organizací, která na emigrační vlnu neprodleně reagovala a nabízela jazykovou pomoc, jako například pomoc s řešením záležitostí na úřadech. U reflexí narátorů se dají spatřovat dva odlišné přístupy k vyhledání kontaktů. První skupina emigrantů české spolky, organizace a kontakty vyhledávala. Druhá skupina se jich stranila a vyhledávala čistě švýcarské kontakty. Důvodem stranění se českým kontaktům může být jazyk a snaha rychleji se naučit kantonální řeč. Narátor Přemek vnímal integraci na základě interakce mezi Čechy takto:

Čechoslováci ve Švýcarsku se integrovali zprvu nejvíce mezi sebou, hlavně starší generace (Sokol, spolky, taneční zábavy).²⁴⁸

Tvrzení narátora může být odůvodněno několika způsoby. Například starší generace měla strach z jazykové bariéry se Švýcary, a proto v prvních dnech vyhledala pomoc z českých kruhů. Mohlo to být také existencí českých rodin, kde například ženy v domácnosti nebo s malými dětmi neměly v prvních dnech žádné známosti, takže kulturní a jiné akce, nabízené spolky, jim byly nápomocny. Dalším důvodem může být i to, že spolky vyhledávaly osoby, které Švýcarsko viděly jako pouze přechodný bod v životě a plánovaly se vrátit do Československa. To potvrzuje i vzpomínka narátorky, která jako jediná z oslovených pamětníků plánovala návrat do Československa.

Ale ty první kontakty, co člověk hledal, byly české. A ta tetička, co tady byla, ta Rakušanka, ta mě v tom podporovala, říkala: „Ty seš ve Švýcarsku jako cizinka, a jako cizinka zemřeš, hledej si partnera ve svých kruzích.“²⁴⁹

²⁴⁸ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

²⁴⁹ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

Vyhledávání kontaktů s Čechy mohlo být i aspektem pocitu samoty, který řada pamětníků v prvních dnech cítila, jelikož bez jazykových znalostí se ve Švýcarsku nacházelo značné procento Čechů. Pro narátorku Hanu bylo hledání kontaktů nejen z její iniciativy, ale především jejího otce, který chtěl tímto gestem pravděpodobně ulehčit první dny v nové zemi, jelikož on sám se vrátil po několika dnech do Československa. České kontakty ale nemusely být vyhledávány záměrně, ale bylo to způsobeno větší koncentrací Čechů v některých kantonech (například v Curychu). V tom vidí někteří nárátoři i negativa, která jim znesnadnila integraci v majoritní společnosti.

My jsme na jedny straně rychle našli v tom Solothurnu díky tomu českému sociálnímu světu, ale mělo to tu nevýhodu, že v té první fázi (4–5 let) sme v tom Švýcarsku vůbec nepřišli na to se do té společnosti integrovat nebo asimilovat.²⁵⁰

I když vyhledávání českých kontaktů nemuselo být záměrné, řada narátorů popisuje, že navázání vztahů s jinými uprchlíky probíhalo již od střediska v Buchsu, kde si navzájem vyměňovali informace například hledně zaměstnání, ubytování, kantonů a podobně. Dále se kontakty navazovaly v jazykových kurzech, méně už v zaměstnání.

Společným často se objevujícím jevem v naracích bývá oslovování Čechů na různých dovolených a zájezdech v okolních státech Švýcarska.

Můj manžel tam vyučoval a v Etiopii Addis Abeba... najednou jsem slyšela slovenštinu, tak tam příplavu, byl tam chlap, a tak jsem ho oslovila a Slovák [...] tak jsme se začali bavit a k tomu k nám příplave nějaká blondýnka a začne nám do toho česky mluvit.²⁵¹

Mezi kontakty narátorů se objevovali i tajní agenti, jejichž dokumentace odpovídala archivaci v *osobním svazku spolupracovníků*. Agent byl tajný spolupracovník Státní bezpečnosti, který měl vypracovávat konkrétní případy a byl pod vedením operativních

²⁵⁰ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

²⁵¹ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

pracovníků pověřen plněním těchto úkolů: a) Vyhledat osoby, které vyvíjely nepřátelskou činnost, a zjišťovat, jaký byl záměr, forma a metoda jejich práce. b) Proniknout do kapitalistických států a organizací emigrace. c) Zjistit a odhadnout případné pronikání nepřátelských rozvědek do hospodářských, vojenských a jiných objektů na území ČSSR. d) Rozpracovat nepřátelské osoby, které vyvíjejí činnost proti ČSSR nebo jiným socialistickým státům. e) Plnit konkrétní úkoly za použití operativních technik při provádění rozkladných prací v nepřátelském prostředí, při hledání osob, které jsou v pátrání, a jiné operativní úkoly.²⁵²Co se týče českých kontaktů, objevuje se ve vyprávění narátorů i fakt, že byli kontrolováni, což zjistil například narátor Jan díky projektu Paměť národa, který je nejrozsáhlejší sbírkou vzpomínek přístupných i neregistrované veřejnosti.

Dneska můžu říct, že ten kontakt byl velice zvláštní, protože sem za mnou přišlo moře lidí a já tu samozřejmě vždycky nechal někoho přespat, ubytovat, staral jsem se o něj. A mě napadlo, že on třeba na mě bude donášet u StB. A to jsem se teď dozvěděl, jak jsem byl vlastně celou tu dobu kontrolovaný [...] Ztratil jsem iluze o lidech, co jsem měl rád.²⁵³

Existenci agentů si však uprchlíci většinou neuvědomovali. Švýcarsko během období socialismu v Československu vedlo evidenci lidí, kteří podávali zprávy do Československa o uprchlých.

Šéf té policie tady, s kterým se znal jeden můj kamarád, říkal: „Vy si nedovedete představit, kolik lidí tady donáší.“²⁵⁴

Tato zkušenost je v naracích reflektována i jako důvod vyhýbaní se kontaktů mezi Čechy.

²⁵² Rozkaz ministerstva vnitra: Směrnice pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti – vydání. In: . Praha, 1962.

²⁵³ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²⁵⁴ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

5.4.2 Udržování českého jazyka

Beseda Slovan, sídlící v Ženevě, pomáhala českým a slovenským emigrantům v mnoha směrech. Například pomoc s vyřizováním záležitostí na úřadech v prvních dnech. Dále například učitelky z vlastní iniciativy poskytovali dětem příchozích uprchlíků kurzy češtiny, aby si tento jazyk nadále v procesu integrace udržovaly.²⁵⁵

Jo, syn taky mluví česky, protože v rodině mluvíme konsekventně jenom česky, problém v tom byl, když Michael někdy ve třech letech nebo pak ještě přišel k tomu, že sme pozvali opér dívčinu z Moravy, Takže von první dva roky vyrůstal v domnění, že čeština je tady oficiální řeč.²⁵⁶

Z tvrzení narátora je patrné, že děti v česky mluvícím prostředí rodiny měly problém v rozpoznávání jazyka oficiálního, což může být následek i toho, že ačkoli je pro některé kantony úředním jazykem *schwyzerdütsch*, často byla používána ke komunikaci s emigranty němčina, která by ve školách povinná. Děti vyrůstající v rodinách čistě českých byly mnohdy učeny pouze českému jazyku, a to například z důvodu, aby nebyla jazyková bariera v komunikaci s prarodiči a zbytkem česky hovořící rodiny. Tento fakt znamenal neznalost jazyka oficiálního v příchodu do dětí emigrantů do školek. Rozdíl byl ale u potomků emigrantů, kde jeden v rodině byl Švýcar. Všichni nátoři ze smíšených rodin uznali, že jejich potomci nemluví česky. Někteří Češi se snažili své děti češtinu naučit, ale jelikož se v rodinném prostředí mluvilo oficiálním jazykem Švýcarska, v době výzkumu již česky neuměli. Tato zkušenost se však nedá generalizovat, protože v rozhovoru byly pouze tři smíšené rodiny. Důvody uvádí například nátoř Miroslav:

Ani jeden neumí česky – ani syn, ani dcera. Tak samozřejmě a ono se neříká pro nic za nic mateřština že, tak to je jejich mateřština je francouzština.²⁵⁷

²⁵⁵ VLACHOVÁ, Olga. České stopy v Ženevě: Rozhovor s Jaroslavem Havelkou, předsedou Besedy Slovan Ženeva a místopředsedou Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku. *Krajina češtiny* [online]. 2016, (6), 67 [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.dzs.cz/file/3199/KČ%206%20WEB%2072014.pdf>.

²⁵⁶ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

²⁵⁷ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

Stejnou zkušenost má i narátorka Hana:

Ne dítě první bylo manžel řekl: „My žijeme ve Švýcarsku. U nás se mluví německy.“²⁵⁸

Co se týče udržování jazyka u první generace emigrace, všichni narátoři mluvili výborně a ani znalost gramatiky nebyla zapomenuta. Vliv na tuto skutečnost má i to, že například rodina zůstala čistě česká. Komunikace probíhala ve veřejném životě na základě oficiálního jazyka, doma však pouze česky. Jazyk však nebyl zapomenut ani u emigrantů, kteří se s Čechy nesdružovali a jejich kontakty byly především se Švýcary. Jak probíhalo jeho oživování, dokládá například pan Filip.

*Sem se přihlásil na ten Facebook, abych to úplně nezapomněl (český jazyk).
Se snažím aspoň trochu psát.²⁵⁹*

Využívání sociálních sítí pro komunikaci s Čechy a Slováky dokládá i fakt, že většina narátorů byla oslovena právě na skupinách sdružujících Čechy a Slováky. Dalším důvodem stálé znalosti mateřského jazyka mohou být i přeshraniční kontakty, kterými se bude zabývat následující kapitola.

Čtu české knihy, kamarádím se s lidmi v Praze a s nimi diskutuji a dozvídám se, co je nového na poli kultury. Někdy chodím zde do Českého klubu, když něco kulturního pořádají.²⁶⁰

K udržování české kultury slouží i české kluby a spolky, které ve Švýcarsku mají kořeny existence už po první vlně migrace Čechů a Slováků na počátku 20. století. Jejich existence se po vlně posrpnové ještě rozrostla a pořádá kulturní a jiné akce i v současnosti. K udržování českého jazyka u mnohých narátorů slouží i scházení se s dalšími krajany.

²⁵⁸ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

²⁵⁹ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23. 7. 2019 v Basileji.

²⁶⁰ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15. 7. 2019 v Curychu.

5.4.3 České občanství

S pádem socialistického režimu nastalo mnoho změn i v právním rámci Československa / České republiky. Z počátku roku 1990 vyhlásil nový prezident Václav Havel amnestii, která byla velice rozsáhlá, ale především se také týkala exulantů v zahraničí, kterým byl zrušen trest odnětí svobody za opuštění republiky apod.²⁶¹ Ve stejném roce byl přijat zákon, na jehož základě mohly osoby, které mezi lety 1949–1989 ztratily československé státní občanství, požádat o znovunabytí. To bylo časově omezeno a lhůta byla do roku 1993.²⁶² Tento zákon nesl značné nedostatky, kterými bylo například to, že nebylo povoleno dvojí státní občanství čili většina exulantů, kteří nechtěli ztratit občanství země, ve které žili, a neplánovali návrat do České republiky, tohoto zákona nevyužila. Úpravu přinesl až zákon z roku 1999, kde bylo umožněno osobám, které československého státního občanství mezi lety 1948 až 1990 pozbyly, znovu jej nabýt. To se vztahovalo i na děti emigrantů, jejichž rodiče měli v době emigrace trvalý pobyt v Československu.²⁶³

*Jednou jsem před kamarádkou, která má tady barák a v Brně barák řekla vlastně by se mělo zakázat dvojí občanství, když je člověk tady má švýcarské občanství tak se má zabývat tím. Ta se do mě pustila a říká: Já žiji půlku tam, půlku tady. Každý máme jiný názor a musíme to nechat běžet.*²⁶⁴

Ve výše zmíněné naraci je znatelná odlišnost názoru. Důvodů, které se ve vzpomínkách dále objevovaly, aby si emigranti o znovunabytí občanství požádali, je několik. Důvod mohl být například ekonomický, který souvisel se vstupem do EU.

²⁶¹ CHRASTILOVÁ, Brigita. a Petr MIKEŠ. *Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád*. Praha: ASPI, 2003. s. 223. Dostupné také z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/uuid/uuid:88914570-b7ab-11e4-92dd-001018b5eb5c>

²⁶² ČERNÝ, Jan a Miloš VALÁŠEK. *České státní občanství: ucelený výklad právních předpisů upravujících státní občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR*. Praha: Linde, 1996. s. 92. Dostupné také z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/uuid/uuid:2c9fd800-2c23-11e7-b650-5ef3fc9ae867>

²⁶³ FILIP, Jan. Základní práva a nová úprava státního občanství v České republice. *Právní rozhledy*, 1999, 7(5), s. 1 – 3.

²⁶⁴ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

Ano. Když nám to prezident Havel nabídnul poprvé, tak jsme to ještě nepožadovali za nutné. Když ale Švýcarsko odhlasovalo, že nevstoupí do Evropské hospodářské unie, tak jsme již druhou nabídku neodmítli.²⁶⁵

Z výpovědi je patrné, že občanství pro tohoto narátora nebylo důležité, což může být i tím, že mu v době emigrace bylo pouhých sedmnáct let. Nemělo pro něj tedy emoční vazbu. Oproti tomu narátor Přemek poukazuje na to, že to bylo z jakési nostalgie, ačkoli taktéž nebyl během emigrace plnoletý.

Žádat o český pas byla ale určitě nostalgie. A možná i pokus o získání plných občanských prav i v Česku - Česká republika se nikdy nestyděla emigranty diskriminovat, zvláště při nápravě některých majetkových křivd.²⁶⁶

Ve výpovědi se také ukazuje ekonomický důvod, jelikož, jak již bylo zmíněno, kdo emigroval v době socialistického Československa nedovoleně, propadl jeho majetek státu. S nabytím občanství mohlo souviset i to, že se snažili o získání svého majetku zpět. V ekonomických důvodech nešlo pouze o získání majetku, o který narátoři kvůli emigraci přišli, ale například narátorka Anna uvádí důvod ten, že nemohla bez občanství získat majetek, který na ni přepsali příbuzní. Narátoři zmiňují i iniciativu rodin, které trvaly na tom, aby se o občanství zažádali. To popisuje například paní Hana:

Matčin nátlak, že bez toho jsem utlačovaná. Jednou mi ukradli kabelku s českým pasem, nový jsem nenechala vystavit a nevím, zda je to pravda, když par let nemam pas, tak prý to občanství neplatí.²⁶⁷

Výpověď poukazuje na to, že s občanstvím je spojená i jakási lhostejnost a pro narátorku nemá nabytí občanství emoční vazbu. Někteří narátoři si o občanství nezažádali, což souviselo s tím, že o něj ani nepřišli. Tato byrokratická chyba již byla v práci zmíněna

²⁶⁵ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

²⁶⁶ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

²⁶⁷ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

a potvrzují ji následující dvě narace. Zkušeností oslovených pamětníků či jejich rodičů, kteří českého občanství neztratili, je ale daleko víc.

Nikdy jsem o něj nežádal, protože jsem jej nikdy neztratil, ani když jsem nabyl švýcarské občanství.²⁶⁸

Na mě nějak zapomněli, protože jsem ho nikdy neztratil a na maminku taky myslím zapomněli.²⁶⁹

Protipólem k získání občanství byly narace, které obsahovaly odpor k nabytí občanství. To popisuje výpověď paní Marty, která byla spojena se strachem o jejího syna. Ten mohl souviset s nedůvěrou ve změnu režimu nebo s předsudky k Československu, které byly ovlivněny perzekucí ze strany režimu.

Udělal to Československo, že děti matek Československa, narozený po roce 68 v cizině, zpětně jsou všichni československými státními občany. A v tom momentě, říkám aha. A klukovi, až mu bude osmnáct, tak ho najednou napadne, že pojede do Jugoslávie, Ruska do Sovětského svazu nebo buhví co. Pojede třeba taky někam a oni ho tam vezmou na vojnu. Tak jsem chtěla nás všechny zbavit toho Československého občanství.²⁷⁰

5.5 Transnacionální vazby na *domov* v České republice (ČSSR)

Tato kapitola se bude zaměřovat na typologie příhraničních vazeb na domov původní, které spolu s integrací tvoří paralelně fungující aspekty transnacionální migrace. V kontextu Československé socialistické republiky a migrace do Švýcarska byly tyto vazby významně ovlivněny samotným režimem. Při pádu režimu v roce 1989 se pro všechny pamětníky dle

²⁶⁸ Rozhovor s panem Petrem (1951), vedený 10. 7. 2019 ve Winterthuru.

²⁶⁹ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23. 7. 2019 v Basileji.

²⁷⁰ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16. 7. v Curychu.

jejich výpovědí nečekaně změnila situace a měli možnost návratu ať už trvalého, nebo pouze na návštěvu známých a příbuzných. Tato kapitola se bude mimo kategorizace těchto přeshraničních vazeb na zemi původu před rokem 1989 a po pádu režimu zabývat i komparací obou těchto období s cílem zjistit, zda vazby zintenzivnily, či naopak. Stěžejní pramen budou orálně-historické prameny.

5.5.1 Vazby na Československo před rokem 1989

Korespondence

V naracích pamětníků je nejčastěji zmiňována korespondence jako jeden z aspektů přeshraničních vazeb, přičemž výpovědi pamětníků často obsahovaly vzpomínku na první kontakt s rodinou či příbuznými bezprostředně po emigraci.²⁷¹ Tato vzpomínka je velmi emotivním zážitkem především u narátorů, kteří svou emigraci neplánovali a stala se náhle jako reakce na invazi. Důkazem o emoční svázanosti je i to, že velká část narátorů si korespondenci schraňovala a dopisy má stále uložené. Například pan Jan poslal první dopis rodině z Vídně jen díky řidiči, který vezl do Prateru, kde pan Jan se sourozenci po invazi pracoval, české pivo. Ten byl ochotný dopis dovézt do Československa a předat rodině. Podobnou zkušenost s ochotou Čechů pomoci v kontaktování rodiny popisuje i paní Irma.

*Jsem napsala dopis dala jsem tam ty klíče (od bytu), dala jsem tam plnou moc
mojí sestře na peníze, protože sme dělaly ve stejné firmě. No a tam byla
nějaká babička, která letěla do Prahy. No tak jsem řekla tenhle můj program,
jakej byl problém, a vona mi to vytrhla dopis z ruky, já sem ještě zvlášť*

²⁷¹ Od převratu v únoru 1948, kdy se dostala k moci komunistická strana, probíhala v rámci přeshraničí ale i vnitrostátní prověrka korespondence. Tuto prověrku prováděli na poštovních úřadech tajní agenti StB nebo příslušníci legalizovaní jako zaměstnanci pošty či devizové kontroly ministerstva financí. Co se týče prověrek korespondence ze zahraničních států a do nich, sloužilo k tomuto účelu hlavní pracoviště na Senovážném náměstí v Praze. Cíl těchto prověrek bylo vyhledat dokumenty cizích rozvědkových služeb nebo vyřazení nepřátelského materiálu. Druhy těchto prověrek byly namátkové nebo úkolové, které byly zaměřeny proti konkrétním osobám. Viz KRATOCHVIL, Jan. *Český a slovenský exil 20. století: Tschechisches und Slovakisches exil des 20. Jahrhunderts*. Brno: 2003, s. 116.

*napsala telefon na maminku moji možná naše. To ona vyřídila hladce, všechno to bylo naprosto bez problémů.*²⁷²

Při emigraci, která nebyla plánovaná, bylo pro narátory primární kontaktovat rodinné příslušníky, což byl mnohdy nelehký úkol. Jelikož první dopisy často obsahovaly například peníze nebo klíče, nebylo možné je poslat poštou. Narátoři v tomto případě volili způsob, jako například oslovení lidí plánujících cestu do Prahy. Cenzura měla vliv i na obsah dokumentů.

*Vztahy byly spíše sporadicky a tím, že byly cenzurované mluvilo se jenom o věcech takových všeobecných, nikdy ne o politice. No a pamatuji si, když byl u moci americký prezident Regan. No a s Gorbačovem se sešli v Ženevě. Tak já jsem zrovna telefonoval se svojí tetou nejmladší sestrou mojí maminky a řekl jsem: teď se dva lupové sešli v Ženevě. A ona okamžitě položila telefon.*²⁷³

Výpověď narátora Jana poukazuje i na skutečnost, že měla mnohdy rodina strach z perzekucí, kdyby se řešilo něco politického i během telefonátů. Další výpovědi narátorů potvrzují to, že si narátoři byli vědomi přísné cenzury dopisu ze Západu, která znamenala, že se dopisy otvíraly, četly a některé z nich nedorazily. Že nějaké dopisy nedorazily, zůstávalo často ve vzpomínkách narátorů, což potvrzuje výpověď narátora Miroslava.

My sme věděli, že cenzura je velice přísná a že dopisy taky otvírají a čtou, i když ne všechny. Na to asi neměli dost lidí, ale jedna směšná věc je, že sem mamince poslal jeden ten švýcarský ženský časopis, kde absolutně nebylo nic politickýho, jenom fotografie, nějaký reportáže, recepty na vaření a vzory na pletení. Ona máma má hrozně ráda pletla, a tak jsem to schválně tenhle časopis poslal a za nějakou dobu jsem dostal oznámení z ministerstva vnitra, že ten časopis byl zabaven že prostě to není v zájmu Československé republiky, aby takovéhle časopisy tam chodily. Vztahy přes tu rodinu byly

²⁷² Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 12.7.2019 v Aarau.

²⁷³ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

trošku zakalený tím, že my jsme nikdy nevěděli, co vlastně oni o nás můžou vědět, co má nějaký nepříjemný koncentrace pro ně.²⁷⁴

I když někteří hodnotí dopisování jako časté, strohost a obecnost dopisů v narátorech často vyvolávala pocit, že kontakt nebyl intenzivní, jelikož psali pouze obecné věci a četnost začala postupem času upadat. Důvod byl i strach, jak popisuje narátorka Marta, aby něco zmíněné v dopisu nemělo pro osobu, pro kterou byl dopis určen, negativní následky.

Kontakty přes korespondenci probíhaly nejčastěji s rodinou, přičemž často narátoři taktéž zmiňovali kontakt se spolužáky ze středních škol. Tento kontakt se udržoval i u narátorů, kteří byli v době dopisování ještě v dětském věku, což potvrzuje i výpověď pana Filipa:

Tak já měl několik kamarádů ze školy podobně jako všichni v té době v Čechách sem měl ještě ruského přítele, s kterým sme si psali, a to mu to potom zakázali, takže to bohužel skončilo. Opravdu jsme byli malí kluci, tak jsme si posílali známky, nebo tak.²⁷⁵

Tyto kontakty však často nepřetrvaly. Narátoři zmiňovali, že některé kontakty z dětství na kamarády ze středních škol vyhledávali prostřednictvím Facebooku či podobných sociálních sítí a snažili se kontakt znovu navázat. Někteří narátoři ale stále vztahy udržují, což potvrzuje výpověď paní Hany:

Kontakty sem měla vždycky, do dneška mám s jednou spolužačkou od první třídy, Věrka, dneska bydlí v Plzni, když jedeme přes ně do Česka tak vždycky je to jedna zastávka, když jsou doma většinou teda jsou doma. Jo, tak kontakty mám.²⁷⁶

Ve výpovědích se dá pozorovat několik typů dopisů, a to dopisy osobní, které byly zmiňovány nejčastěji, dále dopisy obecné, které se vyznačovaly dle vzpomínek strohostí,

²⁷⁴ Rozhovor s panem Miroslavem (1949), vedený 12.7. 2019 ve Fribourgu.

²⁷⁵ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23.7. 2019 v Basileji.

²⁷⁶ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

jelikož byly determinovány strachem, co vše mohou emigranti do dopisu napsat bez následků pro příjemce dopisu. Třetí skupinou byly dopisy zvací, které byly určeny pro příbuzné, aby mohli přijet do Švýcarska. Dalším typem dopisu byly ty, kde si známí a příbuzní objednávali statky, které byly ve Švýcarsku na rozdíl od Československa dostupné. Posledním typem byly pozvánky na události, jako je pohřeb, svatba či podobně, ale to bylo dle slov narátorů pouze ze slušnosti, jelikož se emigranti nemohli do Československa vrátit.

V roce 1965 byl přijat dodatek k zákonu 109, na jehož základě bylo možné při nelegální emigraci uložit i trest propadnutí majetku, což se stalo hlavním postihem pro jedince prchající na Západ.²⁷⁷ To se týkalo především věcí nemovitých a dle slov narátoru rodiny, při zjištění toho, že nějaký jejich člen uprchl na Západ, snažili se zachránit jejich osobní věci a poslat je právě do Švýcarska. Narátoři si tedy mimo dopisů často posílali i materiální věci, které zprvu byly směřovány spíše z Československa než do něj samotného. Rodiny nejčastěji posílaly věci do domácnosti, oblečení či osobní věci.

*Babička nám posílala, co ještě zachránila z naší domácnosti.*²⁷⁸

Z narátorovi vzpomínky výraz *zachránila* poukazuje na to, že nejčastěji majetek emigrantů propadl státu, takže se u plánovaných emigrací často rozprodával majetek před samotným odjezdem, což ale neslo riziko, že tím upoutají pozornost státu a emigrace se neuskuteční. Zasílání osobních věcí iniciované rodinou v Československu bylo značně vynalézavé.

A teď si představ že najednou telefon. Někdo se mu ozval a řekl Prosím vás buďte zejtra ve tři hodiny doma my vám něco vezeme mě úplně mrazí si vzpomenu na ten můj táta si nechal přistavět dva mrazící vozy. Na ty kytky jo.

²⁷⁷ RYCHLÍK, Jan. Překračování hranic a emigrace v Československu a východní Evropě ve 20. století. *Právněhistorické studie*, s. 31.

²⁷⁸ Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 12.7.2019 v Aarau.

Nechal tam od truhláře, který u nás dělal on nechal udělat falešný dno a Všecky naše věci tam nacpali a to přivezli.²⁷⁹

Z výpovědi je patrná i obětavost lidí, kteří nebyli rodnými příslušníky, a přesto riskovali a podíleli se na pašování osobních věcí přes hranice, jako se stalo v případě paní Irmu.

Velmi častý artiklem, který se posílal rodinám a známým do Československa, byly léky, které na českém trhu chyběly nebo bylo příliš drahé.

Léky jsem posílala ne rodině, ale známým, když si někdo něco napsal nebo když moje sestřička jsi napsala o nějaké léky.²⁸⁰

Při posílání balíků do Československa narátorka Anna zmiňuje, že posílala vybavení do domácnosti, které bylo pro jí blízké lidi v domovské zemi nedostupné.

Jednou sem dokonce i poslala pračku [...] ona (kamarádka) měla ty tři děti, já sem si říkala, ježíš marja, jak vona na ty tři děti pere a nemá pračku, vona všechno ve vaně prala, a pak to věsila nad vanu, v tom bytě pražským, tak já sem si řekla, tak takhle už to nejde a koupila sem ji přes Tuzex pračku a pračka došla.²⁸¹

Při srovnání finančního zázemí s Československem většina narátorů hodnotila situaci ve Švýcarsku jako takovou, že všechno bylo najednou dostupné a na všechno se dalo našetřit, takže často se do Československa posílalo zboží, na které by rodiny či přátelé neměli dostatek finančních prostředků jako právě v případě paní Anny. S materiálními zásilkami do Československa bylo spojeno i pašování nejrůznějších věcí do Československa, což měli někteří z narátorů, jako například pan Jan, spojeno s tajným heslem, díky kterému zjistili, zda provezli věci do Československa bez problému. To ostatně potvrzuje jeho výpověď.

²⁷⁹ Rozhovor s paní Irmou (19), vedený 12.7.2019 v Aarau.

²⁸⁰ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7.2019 v Curychu.

²⁸¹ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7.2019 v Curychu.

No a měli jsme taky domluvený že jednou až a takhle odvezeme do Stuttgartu tak jim zavoláme a zeptáme se: tatínku byla lehátka drahá a když řekne že byla levná tak všechno propašovali. No a tohle to byl ten největší kontakt s jejíma rodičema. Z mých příbuzných pak když maminka umřela už jsem nikdo nejezdil.²⁸²

Pašování věcí bylo často spojeno s penězi, jelikož byl v sedmdesátých letech ve Švýcarsku výhodný kurz, takže nákup českých korun ve Švýcarsku znamenal finanční zajištění rodiny, která zůstala v Československu, což potvrzuje taktéž výpověď pana Jana.

Začal jsem potom jezdit rodiče mojí ženy, tak jsme využili různých kurzů, že jsme koupili české peníze oni si to propašovali v botech třeba. No a ty peníze tam pro ně měli velkou cenu. Oni vydělávali třeba 1000 Kč a my tu za pár šupů koupili třeba 20 000 Kč, tak sme jim to dali a oni si tam pak žili jako páni. Což byla úplně nejlepší investice. Když to někdo udělal ve velkém a svým rodičům tam někdo dal třeba 100 000 Kč a oni to neutratili a pak umřeli a tady ve Švýcarsku byl jediný dědic, tak mu to vyměnili úplně v jiném kurzu a třeba pětinasobek vydělal.²⁸³

Na posílání peněz emigranti využívali i již zmíněný Tuzex. Peníze například jedna z narátorek uložila do instituce ve Švýcarsku a ty byly následně vyplaceny v Tuzexu v Československu v tuzexových bonech, jelikož v té době neexistovaly na Československém trhu valuty. Tuzexové bony sloužily jako platidlo od roku 1957 a byly rozesílány i do zahraničí včetně Švýcarska. Tuzexové bony v prvních dnech posílali do Československa i jiní narátoři, například paní Hana.

Ale určitě balíčky jsme taky posílali. Na začátku to byly ty tuzexové koruny.

²⁸² Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu

²⁸³ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

Někteří narátoři vnímali a zmínili i negativní stránku zasílání věcí do Československa, která nebyla spojena se zajištěním statků, které byly v Československu nedostupné nebo příliš drahé, ale zároveň potřebné. Známi nebo rodiny si často objednávali zboží, které pro ně nemělo hodnotu, která by zajišťovala jejich základní potřeby. Tento případ popisuje narátorka Marta.

No pak napiše, že by potřeboval rádio a tamhleto a gramofon. Prostě by ty lidi jakoby objednávali věci. Což byla taky úžasná drzost. Ale to jsou nápady. Ne jako pošlete nám my nemáme co jíst. To lidi zřejmě měli vždycky. Ale jim chybělo umělý hovna a růžový ponožky.²⁸⁴

Osobní kontakty

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968 došlo ke změnám pasové politiky v Československu, což znamenalo i změny v cestování do kapitalistických států, kam patřilo i Švýcarsko. Tato změna se dotkla příbuzných emigrantů, kteří mohli cestovat na jejich pozvání jen jednou ročně. Opatření pro přísnější pasovou politiku byla přijata v roce 1969 a znamenala návštěvu na pozvání od nejbližších příbuzných, kteří žijí v nesocialistických zemích legálně. Tato striktní politika byla v Československu beze změny až do roku 1977, kdy se Charta 77 opakovaně angažovala v boji za lidská práva.²⁸⁵ V roce 1977 byl z její iniciativy vydán dokument, který se zabýval problematikou cestování jako porušení základních občanských práv, jelikož bylo mnohdy rodinným příslušníkům, ačkoli měli pozvání, odepřeno získání potřebných dokumentů. To bylo odůvodňováno tím, že cesta byla v rozporu se státními zájmy, ale mnohdy za tímto stala msta úředníků, kteří byli schvalováním žádostí pověřeni.²⁸⁶ Vazby na Československo probíhaly do roku 1989 i osobním setkáváním, což využívali příbuzní jedinců, kteří do Švýcarska emigrovali. Osobní setkávání hodnotí narátoři jako vazby, které měly pro ně samotné největší hodnotu, ačkoli četnost nebyla tak častá jako u dopisování.

²⁸⁴ Rozhovor s paní Martou (1946), vedený 16.7. v Curychu.

²⁸⁵ RYCHLÍK, Jan. *Právní regulace cestování do zahraničí v letech 1848–1989*, s. 33

²⁸⁶ Století statistiky: Cestování před sametovou revolucí. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/cestovani-pred-sametovou-revoluci/>

Pro ni (babičku), pro nás bylo nejvíc důležitější, že mohli přijet na pár tejdnu nebo měsíců mohli přijet na návštěvu, a to bylo nejcennější, co sme si mohli vyměnit.²⁸⁷

Výpověď pana Jozefa jasně dokazuje, že pro něj samotného byl osobní kontakt kontaktem nejdůležitějším a taktéž návštěvy byly při tématu přeshraničních vazeb první vzpomínkou. O povolení cest příbuzných na Západ rozhodovala Státní bezpečnost, konkrétně úředníci útvarů pasů a víz. Návštěvy zahraničí byly povolovány rodičům osob důchodového věku či věku, který se blíží tomu důchodovému. Návštěvy ostatních členů rodiny byly povolovány jen výjimečně.²⁸⁸ Cesty byly povolovány jednou do roka.²⁸⁹ Z výpovědi je také patrné, že příbuzní nejezdili na pár dnu, ale dokonce i na dobu několika měsíců. Frekventovanost návštěv a možnost získání výjezdní doložky z Československa zmiňuje narátorka Hana.

Jako rodinný příslušníci mohli jezdit každý rok a ségra potom začala taky jezdit. Já nevím, jednou do roka a mamka tu byla jednou do roka a byla tu na měsíc nebyla tu na tři měsíce. Ostatní měli lístky na tři měsíce.²⁹⁰

Kontakt tímto způsoben však probíhal pouze s nejbližšími příbuznými, což byli nejčastěji rodiče či prarodiče. Kdo využil možnosti cestovat, která byla oficiálně do října 1969, mohl přijet na pozvání někoho ze Švýcarska, což však znamenalo to, že za něj byla složena záloha, jak uvádí pan Jan.

Když sem třeba já chtěl pozvat nějakého svého kamaráda z vojny, tak sem za něj musel složit asi 800 dolarů zálohu, aby sem mohl jít.²⁹¹

²⁸⁷ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

²⁸⁸ TOMEK, Prokop. Rodiny rozdělené železnou oponou a helsinský proces. *Paměť a dějiny* [online]. 2015, (3), s. 20-22 [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1503/015-024.pdf>

²⁸⁹ RYCHLÍK, Jan. Na západ je cesta dlouhá: Na západ je cesta dlouhá. *Paměť a dějiny* [online]. 2015, (3), 3-14 [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1503/003-014.pdf>

²⁹⁰ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

²⁹¹ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

Hlášení na švýcarských úřadech však podléhala i návštěva blízkých příbuzných. Narátorka Irma má se vzpomínkou na návštěvy rodičů spojenou i pomoc ze strany Švýcarů, kteří se zajímali o životní situaci a byli jim nápomocní. Mimo rodiny však stále probíhal kontakt i se známými, kteří však necestovali přímo do Švýcarska, ale například na dovolenou do Jugoslávie. Osobní návštěvy blízkých příbuzných byly využívány na předání vzkazů od známých narátorů, což však mnohdy bylo problematické, jelikož byli rodinní příslušníci kontrolováni a prohledáváni. Kontakty probíhaly i náhodně, jako například zkušenost pana Jana.

Já samozřejmě jako bývalý závodník jsem jezdil po těch závodech Tady se jezdilo mistrovství světa a ty moji známí kluci tady třeba jeli. A oni vždycky říkali Hele Honzo my budeme muset podat hlášení s kým jsme se sešli o čem jsme se bavili tak budeme muset ještě jsme se s tebou sešli a když se budu ptát o čem jsme se bavili, tak řekneme o motorkách, což v podstatě byla pravda. My jsme tady nikdy nic proti našemu státu nedělali, a hlavně jsme taky na ně nikdy ne nadávali.²⁹²

Výše zmíněná narace taktéž poukazuje na skutečnost, že kdokoli se dostal mimo Československo, musel při příjezdu zpátky hlásit osoby, se kterými byl v kontaktu. Dalším prvkem, co je patrný z narace, je ten, že narátoři ze zahraničí nevyvíjeli žádnou protistátní činnost, nezajímali se aktivně o politiku. To samozřejmě není případ všech narátorů, ale právě boj s režimem je jeden z aspektů, který dle teorií charakterizuje pojem exulant.

5.5.2 První návrat do Československa / České republiky

V listopadu roku 1989, kdy došlo k pádu socialistického režimu, došlo i k otevření hranic se Západem a obrovskému nárůstu cest do zahraničí, což bylo primárně zapříčiněno neuspokojenou poptávkou z minulých let, ale taktéž lidé začali cestovat za příbuznými v zahraničí, či naopak emigranti se rozhodli navštívit domovskou zemi. Informovanost o dění v Československu byla u velké části narátorů mizivá, což potvrzuje i skutečnost,

²⁹² Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

že o sametové revoluci a otevření hranic se část narátorů dozvěděla díky telefonátům z Československa. Dle výpovědi pana Jana lze soudit, že o tom narátoři neměli jednak tušení a taktéž ve změnu režimu nedoufali, s čímž už počítali během emigrace. Názor se však nezměnil ani v průběhu následujících let.

Já jsem si říkal No to snad není možný. Tak jsem volal na ambasádu oni říkají: „Jo, pošlete si pas My vám dáme vízum.“²⁹³

S návratem do vlasti, v tomto případě do země, která byla narátory domovem několik let a ve které všichni narátoři absolvovali alespoň základní školu, přišlo něco, čemu se v odborné literatuře říká zpětný kulturní šok. Tento šok může být větší, čím víc se daný jedinec v cizině (v tomto případě ve Švýcarsku) adaptuje.²⁹⁴ Návrat po bezmála třiceti letech byl tedy pro všechny narátory velmi emočně náročný a mohly se u nich objevit příznaky zpětného kulturního šoku, kterými jsou například, pocit neporozumění, odcizení, problémy s komunikací nebo pocit lhotejnosti rodiny či přátel.²⁹⁵ Pan Jan ve svém vyprávění popsal i silné emoční prožitky, mezi které patřil pláč.

Takže jsme tam pak hned jeli asi 6 prosince 1989, tam jsme ještě viděli ty svíčky na Národní třídě a brečel jsem jak želva, když jsem viděl tu zhuntovanou zemi. My jsme odcházeli v roce 68 kdy jsme na tom byli hospodářsky ještě docela dobře.²⁹⁶

Očekávání narátorů a pocit těšení se, až po dvaceti letech navštíví svoji rodnou zemi, však mnohdy přinášelo zklamání, jelikož narátoři měli mnohdy zidealizované představy o tom, jak to bude v Československu vypadat.

²⁹³ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

²⁹⁴ XIA, Junzi. Analysis of Culture Shock on Individual Psychology. *International Journal of Psychological Studies* [online]. 2007, 1(2) [cit. 2020-02-20]. Dostupný z: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijps/article/view/4510>

²⁹⁵ Re-Entry Shock. *Evergreen* [online]. [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.evergreen.edu/sites/default/files/studyabroad/docs/reentryshock.pdf>

²⁹⁶ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

*No to bylo to říkám v devadesátkách, člověk se těšil a pochopil, že všechno je jinak, než si to představoval.*²⁹⁷

První dojmy se však ve vzpomínkách liší, což může souviset i s obdobím, ve kterém se první návrat uskutečnil, jelikož atmosféra v Praze bezprostředně po pádu režimu emoční zátěž více prohlubovala. Zděšení stavem Prahy byla nejčastější reakce narátorů. To souvisí s fyzickou podobou vnímání domova, kterou si narátoři uchovávali ve svých vzpomínkách. Často se totiž narátoři vraceli do míst, které už nenašli v podobě, v jaké je opouštěli. Vesnice mohly například projít demolicí a přestavbou. Zanikl i sociální prostor, který byl ve vesnicích a městech, kde pamětníci žili, tvořen před emigrací.²⁹⁸

Někteří narátoři však vnímali návrat do Prahy neutrálně a připadalo jim, že se nic nezměnilo. Kulturní šok pro ně samotné tedy nebyl tak silný.

*Musím přiznat, že když jsem tam byl poprvé bylo nějak z jara 90. a mně to připadalo pořád stejný a potom se to začalo hrozně rychle měnit. My sme žili v Praze na Vinohradech. A opravdu jsem našel úplně všechno. Bylo pro mě to všechno úplně stejný, jako před třiceti lety před tím.*²⁹⁹

Z výpovědi výše je taktéž patrné, že někteří narátoři návrat uskutečnili až několik měsíců po otevření hranic. Důvodem může být to, že již v Československu neměli žijící příbuzné, přetrvávalo v nich trauma ze státních restrikcí za komunistického režimu, anebo si chtěli udržet vzpomínky na *domov* tak, jak si ho pamatovali.

*No, pak první krok byl trochu byl trochu, ne kritickej, ale my sme přijeli na českou hranici někdy v deset hodin večer, přes Německo všecko osvětlený, reklamy a já nevím co všecko a za hranicí tma. No tak naši říkali, asi to necháme na ráno.*³⁰⁰

²⁹⁷ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

²⁹⁸ NOSKOVÁ, Jana. Heimat Je Heimat? Tematizování 'Domova' ve vzpomínkách zůstavších německých obyvatel českých zemí. *Národopisná Revue* [online]. 2018, s. 188. [cit. 2020-01-29]. Dozupný z: https://www.academia.edu/39989354/Heimat_je_Heimat_tematizován%C3%AD_domova_ve_vzpom%C3%ADnkách_zůstavš%C3%ADch_německých_obyvatel_českých_zem%C3%AD_

²⁹⁹ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23.7. 2019 v Basileji.

³⁰⁰ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

Ačkoli hranice byly otevřené a komunistický režim padl, z výpovědi je zřejmé, že se i tak vraceli s obezřetností a strachem, což dokazuje výpověď narátora Jozefa výše, který se s rodinou radši rozhodl přejet hranice až za světla.

Primárním pocitem při návratu byla radost a těšení se, až uvidí známou zemi, která však při návratu pro většinu už známá nebyla a spousta věcí byla jinak, než si oni samotní představovali. Jak dále popisuje paní Hana, tento návrat byl pro ni i v něčem důležitý, jelikož několik let po emigraci byla odhodlaná vrátit se do Československa. V okamžiku prvního návratu nastalo i to, že si uvědomila, že ve Švýcarsku se již cítí doma.³⁰¹

Zájem o dění v Československu

Důležitým ukazatelem integrace jako takové je zájem o dění v Československu. Od září roku 1968 začal pravidelně vycházet, z iniciativy poúnorových exulantů, časopis Zpravodaj, jenž zajišťoval Svaz československých spolků ve Švýcarsku.³⁰² Primárně byl cílen na informace pro nově příchozí migranty a jeho vydání bylo bezplatné. Jeho bulletinová podoba měla být pouze dočasná a koncem stejného roku měla jeho existence zaniknout. Ze strany čtenářů však vzbudil obrovský zájem, takže se z něho stal po dvou letech měsíčník s velkým množstvím předplatitelů. Jeho transformace přinesla i změnu ve vedení a jeho nový redakční tým byl od sedmdesátých let sestaven především z posrpnových emigrantů. Jeho orientace na čtenáře z řad emigrantů však zůstala.³⁰³ Z narativů je patrné, že většina pamětníků měla o tomto periodiku alespoň povědomí, ale zdrojem informací o dění se stala především zahraniční média, což potvrzují reflexe narátorů níže:

Tak hlavně ze zahraničního tisku, protože nějaký přímo tady nebyl. Tak já sem ten Zpravodaj znal, ale neodebíral jsem ho.³⁰⁴

³⁰¹ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

³⁰² VACULÍK, Jaroslav. *České menšiny v Evropě a ve světě*, s. 218.

³⁰³ ORSÁG, Petr. Charta 77 jako pobídka dialogu domova s exilem. Příklad exilového časopisu Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku. In: KONEČNÝ, Karel a MOTLÍČEK, Tomáš. *Emigrace: Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia II*, s. 58.

³⁰⁴ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23. 7. 2019 v Basileji.

*Zpravodaj. Nebo hlavně rodiče vdebírali Zpravodaj, takže vobčas, když jsem byl u nich, sem se do něj podíval.*³⁰⁵

Zpravodaj si našel svoji oblibu u posrpnových emigrantů hlavně z toho důvodu, že byl primárně směřován právě na potřeby a informace důležité pro nově příchozí. Velkou oblibu u emigrantů měly Literární listy, které vycházely v Praze jako obnova Literárních novin po dohodě, že se nebudou orientovat na články proti vedení KSČ. Součástí Listů byla i rubrika diskuse, která vznikla v reakci na pražské jaro a svobodu občana k volné diskusi.³⁰⁶

*A potom taky vycházely emigranty časopisy, který měly jiný styl než ten zpravodaj jako třeba ty. Cooper vydával Pelikán Víte, ale jak se to jmenovalo. Listy.*³⁰⁷

Do Švýcarska bylo toto periodikum převáženo nelegálně přes hranice z iniciativy migrantů posrpnových i poúnorových, kteří se angažovali v tom, aby se mezi početnou komunitu Čechů a Slováků dostal i československý tisk.

*My sme byli informovaný poměrně dobře, protože sme našim odebírali Svědectví. Já myslím, že to Svědectví nevycházelo tady. Myslím, že to vycházelo někde jinde. Já ještě nějaký Svědectví mám, pak sme měli literární, ty tady ještě mám, Literární listy, to vycházelo v Praze a někdo to teda převážel.*³⁰⁸

Poslední periodikum, které bylo v naracích zmíněno, bylo Svědectví, jehož redakce působila od šedesátých let v Paříži. Tento magazín byl označován za exilový. Velká část narátorů ale zájem o české dění nevyvíjela nějak aktivně a pozornost byla směřována spíše na dění ve Švýcarsku.

³⁰⁵ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

³⁰⁶ HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor, 2009, s. 22. Dostupné také z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/uuid/uuid:c6033550-13a8-11e4-8413-5ef3fc9ae867>.

³⁰⁷ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

³⁰⁸ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15. 7. 2019 v Curychu.

5.5.3 Vazby na Československo / Českou republiku po roce 1989

Konec 20. století je spojován s technologickým pokrokem a obdobím digitalizace. Komunikace vlivem vývoje počítačů, především těch osobních, znamenala transformaci komunikace založené na dopisech ke komunikaci digitální. Především první desetiletí 20. století je významné ve vývoji, a především dostupnosti mobilních telefonů občanům, a také internetové připojení a vývoj sociálních sítí, kde byla komunikace zdarma. Těmito sítěmi je například skype, Icq a Facebook, které byly narátory často zmiňovány. Důležitý byl ale také email.³⁰⁹ Kontakt se ale u některých narátorů zintenzivněl díky technologickému pokroku jako například aplikaci Skype, kterou používali dva respondenti. Narátorka Hana poukazuje na to, že iniciativa není z její strany, ale časté kontakty jsou udržovány ze zájmu blízkých v České republice.

Ale jak říkám mám velmi dobrý kontakt příbuzným na Skypu. Kdybych ti ukázala můj Skype tak víš, že před 19. jsem naposledy s nima mluvila a já nepěstuju, že toho že lidé že nechcu obtěžovat oni mi telefonují, a pak jsme dvě hodiny na Skype a v září pojedeme do Čech.³¹⁰

Po roce 1989 byly vazby na Česko i ekonomického charakteru, jelikož podnikání bylo častá živnost narátoru, kterou si v průběhu let ve Švýcarsku vybudovali. To souviselo taktéž s tím, že firmy chtěli narátoři po roce 1989 převést i na český trh. Dalším důvodem byl i zájem ze strany Čechů, kteří chtěli začít podnikat, ale neměli vlivem režimu zkušenosti.

Takže po sametový revoluci, další etapa, sme tam jezdili častějc a potkal sem se smým kolegou ze základní školy a ten říkal, protože už sme měli myslím kontakty předtím nebo během toho, začátkem [...] a ten říkal, že by měl zájem se mnou založit firmu. Takže v září devadesát jedna sme založili vlastně podobnou nebo stejnou firmu v Praze.³¹¹

³⁰⁹ MIKELSTEN, Daniel, Stanford BOOKS a Peter SKALFIST. *Umělá inteligence: Čtvrtá průmyslová revoluce*. Cambridge Stanford Books, s. 254–260.

³¹⁰ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21.7. 2019 v Curychu.

³¹¹ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

Důvodem zájmu zakládat firmy s emigranty byl i ten, že lidé v Československu neměli se soukromým podnikáním vlivem režimu zkušenosti, takže pomoc a znalosti v této sféře od Čechů ze Švýcarska byla žádaná. S touto souvislostí však narátor Jan taktéž zmiňuje *Pobělohorský syndrom*, se kterým se setkal, což definuje následovně:

To je vlastně ten syndrom nebo zkušenost těch emigrantů, kteří odešli už po bitvě na Bílý hoře a potom se vodněkad z Holandska vrátili a říkali, no my teďka víme, jak to má fungovat a my Vám tady budeme radit, jak byste to měli dělat. Češi odpověděni: noo, pff, to nás vůbec nezajímá, my sme tady, my tady žijeme a my víme, jak to bude fungovat, jo. Takže s tím sem se taky párkrát setkal s tím syndromem, že jako emigranti do toho nemaj jako moc co kecat, no.³¹²

Zájem ze strany Čechů o expanzi Švýcarských firem, které zakládali emigranti, nebo založení zcela nových znamenalo dva přístupy českého trhu. První měl zájem o zkušenosti z oblasti podnikání, která byla vlivem režimu tlumena, a především jednotlivci nemající v této sféře zkušenosti ocenili znalosti emigrantů na Západě. Druhá část Čechů fakt přistupovala k emigrantům negativně s tím, že český trh se chová jinak než v západních zemích a zkušenosti s podnikáním nejsou signifikantní.

5.5.4 Transformace intenzity kontaktů

Z předešlých narácí je patrné, že kontakty i během období socialistického Československa byly velmi intenzivní, především s rodinou, ale také se známými, kteří často využívali známostí ze Západu a žádali o materiální zboží, které na českém trhu chybělo. Jak se tyto vazby transformovaly po pádu režimu na základě osobních zkušeností narátorů poukazují vzpomínky pamětníků v této kapitole.

Kontakty byly intenzivnější u pamětníků, kteří je sami vyhledávali, což potvrzují následující narace:

³¹² Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

No kontakty, tak ty se zintenzívněly s bývalými spolužáky. No co. V roce 92 sem poprvé byl na sjezdu maturantů. Oni předtím pořádali každých 5 let a tam sem se nemohl zúčastnit se, tak v roce 92 to bylo poprvé, a to se mi velice líbilo, a jezdil sem i na sjezdy základní školy.³¹³

V Liberci sem dělala gympl, tak na ty sleziny jsem jezdila. Ted'ka teda jsme měli po 45.³¹⁴

Většina narátorů ve vzpomínkách reflektuje intenzitu kontaktů jako upadající.

Já bych řekla, že ty vztahy se uvolnili. To je jasný, voni nepotřebujou nás a my už nepotřebujeme tak je. Ochladly jo, jo.³¹⁵

Zajímavý ještě bylo, že protože sem měl kontakty na studentky z východního Německa plus taky studentku z Libně. A s těma sem si těch dvacet let pravidelně ještě dopisoval, no. A když ta Železná opona padla, tak už vlastně padla i ta potřeba dopisovat a byli u mě, byli všichni u nás na návštěvě, ale potom už nějak ty osobní kontakty upadly.³¹⁶

Četnost návštěv směrem do Švýcarska měl dle vzpomínek také upadající tendenci. To může být způsobeno tím, že možnost udržování kontaktů s někým ze Západu a získání pozvání například do Švýcarska mělo pro známé žijící v Československu velkou hodnotu. S uvolněním v oblasti cestovat po roce 1989 upadla i tato potřeba udržování kontaktů a Západ se stal obecně dostupný.

Takže ty vazby se rozhodně, co se mě týče, jak to vidím já, se uvolnili oni nepotřebují nás, my už nevíme, co jim dovést, protože oni už všechno mají a to já jim to přeju, my taky všechno máme, to je v pořádku. Oni mají tolik

³¹³ Rozhovor s panem Petrem (1951), vedený 10. 7. 2019 ve Winterthuru.

³¹⁴ Rozhovor s paní Ivou, vedený 22.7 v Laussane

³¹⁵ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

³¹⁶ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

*cizinců, že nepotřebujou ještě nás. Když jsme přijeli v těch osmdesátých letech, to prostě bylo jako, já sem měla dojem, že oni nás na rukou nosej. Ne kvůli nám osobně, ale protože někdo přijel ze západu a přivezl trošku čerstvého vzduchu.*³¹⁷

Z narací jsou patrné dva důvody, díky kterým vazby ochladly. První je vymírání blízkých důvodem stáří. Jelikož řada narátorů vnímala jako nejdůležitější a nejintenzivnější kontakty právě ty s prarodiči či rodiči, kteří v Československu zůstali, to může mít také hlavní důvod vnímání přeshraničních vazeb jako upadajících. Druhým důvodem je několikrát zmíněná potřeba kontaktu, která po revoluci už nebyla taková jako před ní. S tím může souviset i využívání západních kontaktů pro zasílání předmětů, která s uvolněním a možností cestovat klesala. Poslední vzpomínky také ukazují na jakousi euforii spojenou s vším, co bylo ze Západu, takže kontakty s emigranty byly vyhledávány. Na vztazích u druhé generace se podepsalo dvacet let kontaktu s příbuznými, který byl omezen jen jednou ročně. Vztahy také na Československo u druhé generace nejsou intenzivní u smíšených rodin, kde se neudržela čeština a mezi potomky emigrantů a rodinou v České republice existuje jazyková bariéra.

5.6 Transnacionální identita a vnímání domova

Pro práci je signifikantní pojem transnacionální identity, která se tvoří v transnacionálním sociálním poli, které zahrnuje nový domov ve Švýcarsku i ten původní v České republice. Identita v pojetí transmigrantů je chápána jako nad-národní, která propojuje víc typů identit a pro jedince, který není zakotven v jednom domově, může být vnímání identity problémové. Jedinec se v tomto pojetí transnacionální identity nemusí identifikovat s oběma národy a participovat v obou zemích na politickém životě.

V následující kapitole bude poukázáno na to, jak se ve výpovědích narátorů konstruuje transnacionální identita, a to sociální, etnická a národní. U těchto identit budou sledovány

³¹⁷ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

jejich dvě složky, a to pozitivní (identifikace), a také negativní (vymezování se).³¹⁸ Další část kapitoly bude zaměřena na to, kde se oslovení narátoři cítí být doma a co pro ně pojem domov znamená.

Co se týče identifikace se Švýcarskem a participací na politické systému této země, objevuje se takřka v každé naraci zmínka, že švýcarští politici jsou výrazně rozdílní proti českým. To spočívá v tom, že, dle slov narátorů nedělají politici svou práci pro peníze.

Pro každou blbost se tady hlasuje, protože je to demokracie, jak se říká to už je. Hlasování o každým tom, a nebo onom, to asi má něco do sebe no, asi to má něco do sebe. To jsou kolikrát takové věci že si říkám, kolikrát o tomhle musím hlasovat. No ale oni chtějí vědět, že to ty lidi opravdu tak chtějí. To je, to si myslím že tady je ta demokracie, a ještě pořád funguje.³¹⁹

Z výpovědi paní Irmou je patrné, že četnost voleb je pro ni mnohdy náročná, ale jak sama potvrzuje, k volbám ještě nikdy nezapomněla jít, protože demokracie je pro ni důležitá a ví, že její hlas mezi všemi hlasy má váhu. Při tématu voleb byla ve výpovědi patrná identifikace se Švýcarskem. Padesát let v této zemi je dle jejich reflexí změnilo k tomu, že jejich hlas je podstatná součást politického systému a že má váhu, což prý v České republice není.

Jinak jsem ráda, že žiju v zemi, kde my obyvatelé rozhodujeme o tom, co chceme a co ne. A to pravidelně a nejen tehdy, když si to někdo nahoře usmyslí. Je to naše právo a já jsem ještě nikdy nezapomněla jít hlasovat. Na to jsem pyšná.³²⁰

Důležitost je na základě narace příkládána i pravidelnosti voleb a pocitu, že o vnitřních záležitostech Švýcarska rozhodují sami občané. Při participaci na politickém životě České republiky se ve výpovědích objevovaly stejné prvky, a to nedůvěra v politický systém: česká politika mě nezajímá, stačí mi politika Švýcarská. Část narátorů ale potvrdila,

³¹⁸ MLYNÁŘ, Jakub. Co máme na mysli, když říkáme "my"? Kolektivní identita, identifikace a kategorizace. In: *Člověk v teoretické perspektivě společenských věd*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 67–68.

³¹⁹ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12.7.2019 v Aarau.

³²⁰ Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

že starší generace k volbám jezdí. Touto generací může být myšlená ta, která volila v Československu již před emigrací. Znovunabytí českého občanství znamenalo právo volit, čehož bylo bezprostředně využito.

Takže máma jela taky k prvním volbám. úplně si to organizovali z Curychu nějaký autobus, co jeli odvolit. Já sem od té doby několikrát volil.³²¹

Změna politického systému u některých Čechů ve Švýcarsku vyvolala potřebu být součástí i demokratických voleb a organizovaly se výpravy. Aby občané mohli v Praze odvolit. To mělo pravděpodobně i emoční vazbu na zemi původu, jelikož v současné době je možné volit přes českou ambasádu v Bernu. Není tedy potřeba cesta do České republiky.

Volit jsem nebyla. Jinak samozřejmě sleduji. A možná, že jednou volit do Bernu pojedou. Je to troch z ruky.³²²

Volit jsem nikdy nebyl, jet kvůli tomu do Bernu jsem dost pohodlný a zase příliš málo informovaný.³²³

Informovanost o dění v České republice byla spolu se vzdáleností ambasády v Bernu signifikantní překážkou v tom, proč se pamětníci neparticipují na politickém životě v České republice. Dle jejích reflexí by člověk měl aktivně sledovat politickou situaci, což v případech pamětníků není časté, a proto jim nepřijde rozumné k volbám chodit. O politickém dění se částečně dozvídají pouze ze švýcarských médií, což potvrzuje pan Jozef.

Ne volit jsem nikdy nebyl, nemam občanský průkaz. A politické dění sleduju jenom z toho, co píší švýcarské noviny. To mi naprosto stačí.³²⁴

³²¹ Rozhovor s panem Filipem (1957), vedený 23.7. 2019 v Basileji.

³²² Rozhovor s paní Annou (1954), vedený 15.7. 2019 v Curychu.

³²³ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

³²⁴ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19.7. 2019 v Curychu.

Další patrný prvek společný v naracích, je tzv. negativní identita, která je vymezování se vůči druhým, v tomto případě vůči Čechům. Narátoři se při vyprávění často vymezovali vůči české mentalitě, která byla dle jejich slov ovlivněna socialistickým režimem a lidem často chybělo *lidství*. Toto vnímání lze přisuzovat i motivům k emigraci samotné, jelikož jejich osobní zkušenost během života v socialismu byla ovlivněna spousty negativními faktory právě ze strany jiných občanů. To například narátor Jan demonstroval na jedné z jeho vzpomínek.

Mně třeba říkal jeden známej: „Hele Honzo já bych se tam k vám zase rád podíval, vem flašku Whisky a dojdi na tu cizineckou policii, aby mně dali to vízum.“ Takhle oni si ty Češi úplně zkresli pocit o vztahu lidí. Tam všechno bylo za flašku a za všechno se platilo, tam všechno bylo levné, ale všechno bylo pod pultem. Tak víte lidství takový ty normální vztahy, jako sou tady, že tě lidi pozdraví usmějou se na tebe, zeptej se, jak se máš, to se tam úplně vytratilo.³²⁵

Narativy často obsahovaly srovnání Čechů a Švýcarů, přičemž bylo poukázáno na negativní vlastnosti Čechů a pozitivní u Švýcarů, které narátoři převzaly. V těchto naracích se tedy prolínala identifikace s diferenciací. Mezi příklady převzatých vlastností patří zdravení cizích lidí a navazování konverzací i mezi jedinci, kteří se neznají. Ve srovnání s Českou republikou tato vlastnost dle slov narátorů Čechům chybí, což bylo vnímáno především během návštěv známých či příbuzných. Dále byl zmíněn i charakter Čechů, který popisuje například narátorka Irma.

Samozřejmě že jsou výjimky, ale většina lidí, co tady zůstali a žijou, si tady vylepšili charakter. protože když někde žiješ, takže tam platí „kdo chce s vlky žítí musí s nimi výtí.“ Takže jsme museli poslouchat a dělat, co oni chtěli, abychom nebyli výjimkou a dělali to kolikrát proti svým principům. Takže si

³²⁵ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu

*tady většinou člověk zlepšil charakter, že je zkrátka je rovný, čestný a že ví, že tohle by nedělal.*³²⁶

Toto mínění může být ovlivněno životem v Československu, který byl pro narátorku plný překážek, a proto se rozhodla emigrovat. Taktéž tato narace poukazuje na to, že se Češi dobře integrovali s většinovou společností, jelikož se nechtěli od Švýcarů odlišovat. Že byl charakter Čechů a Slováků ovlivněn režimem, tvrdí i narátor Jan.

*A to já jsem měl to štěstí, že jsem tady mohl žít. Zatímco v Československu byla takzvaná normalizace, která ještě víc zmrvila charakter těch lidí. Kde udavačství patřilo k takzvaným dobrým mravům [...] Já když jezdím do toho Písku a tam ty lidi v domě tě mívají na schodech a koukají jako skrz mě. Ty lidské vztahy tam jakoby vzplanuly. Zdivočely. Všechno je taková ta podezíravost, neupřímnost.*³²⁷

Výše zmíněná narace poukazuje na vnímání lidských vztahů, který ovlivnil komunismus. Změněny byly morální hodnoty a *udání někoho* bylo bráno jako správné chování v souladu s režimem. Lidé tím ale ztráceli důvěru mezi sebou navzájem. Při příchodu do Švýcarska byl v souvislosti s nedůvěrou, kterou čeští emigranti v Československu pociťovali, spojen i kulturní šok. Narátor Přemek zmínil, že ho naprosto šokovalo, že se ve Švýcarsku nezamykají domy a byty a auta se nechávají stát na ulicích s otevřeným okýnkem.³²⁸ Další vymezení se vůči Čechům v České republice vnímají narátoři například tak, že ve Švýcarsku není závist, což vysvětluje narátor Jan.

*První, co je, tak o tobě řekne soused (v Česku), když ví, že máš peníze, že si si nakradl. Tady se ti váží, řeknou si: podívej se tady ten emigrant, podívej jak má barák. On má auta a jak si dobře žije. Mají z toho radost. Tohle tady je jiné.*³²⁹

³²⁶ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

³²⁷ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

³²⁸ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

³²⁹ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

V narativech se ale často objevovalo i srovnání Švýcarů s Čechy a to, co naopak pamětníci považovali za negativní vlastnost u Švýcarů a vůči čemu se oproti nim Češi vymezovali. Jeden z aspektů je vřelost v rodinách Čechů, kterou například popisuje narátorka Irma.

No a jinak co se týče jako vztahů Švýcarů k nám nebo vůbec k cizím lidem já bych řekla, že jsem dřív říkala, že jsou takový studený, ale nejsou studený jako k cizincům. Já jsem si pak uvědomila, když jsem poznala rodinu mojí snachy, že nejde o nás. Oni jsou k sobě takový studený i v rodině mezi sebou. Oni nemají takovou tu vřelost, co máme my. Tady třeba neexistuje, aby babičky hlídaly děti. To dřív vůbec neexistovalo.³³⁰

V naraci paní Irmy se objevuje i poznatek, že měla po příchodu do Švýcarska pocit, že se k ní samotné chovají Švýcaři odměřeně, což v průběhu let pochopila, že nebylo směřováno k emigrantům, ale souvisí to s kulturou. Vnímání vřelosti však je pouze subjektivní pocit narátorky a nedá se usuzovat, že český národ je vřelejší, co se týče vztahů. V naraci u popisu toho, že prarodiče nehlídali vnoučata, byl použit minulý čas. Důvody tohoto faktu můžou být takové, že prarodiče byli ve Švýcarsku déle zaměstnaní. Dalším důvodem může být i to, že od roku 1949 platil zákon o rodině, na jehož základě byly ženy zrovnoprávněny s muži v rodinném i pracovním právu a podíl zaměstnaných žen se pak do roku 1958 zvýšil o cca 5 %. Primární rolí mělo být pro ženy zaměstnání a péče o děti až sekundární.³³¹ Důsledkem bylo, že skloubit zaměstnání s péčí o rodinu znamenalo pomoc prarodičů, kteří děti hlídali. Důležité je zmínit i skutečnost, že pokud měla žena narozená například v roce 1936 dvě děti, důchodový věk byl 55 let, takže vysoká zaměstnanost žen sice byla, ale věk při odchodu do penze byl nízký a s počtem dětí se snižoval.³³²

³³⁰ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

³³¹ WAGNEROVÁ, Alena. Co přinesl a co nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti aneb nejen jesle a traktoristky. SOKOČOVÁ, Linda, ed. *Gender a demokracie: 1989–2009*. Gender Studies, o.p.s. 2009, s. 14.

³³² JAKEŠOVÁ, Stanislava a Simona URBÁNKOVÁ. Důchodové pojištění: Důchodový věk a jeho změny. *Národní pojištění*[online]. Česká správa sociálního zabezpečení, 2018, (1), s. 10 [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: https://www.cssz.cz/documents/20143/189660/np_1_2018_9_14.pdf/ad92a860-15b9-8389-2515-e798a47c945d.

Ve Švýcarsku byl proti tomu průměrný skutečný věk žen, které šly do důchodu v roce 1970, 72,3 roku.³³³ Narátorka také popisuje vnímání samy sebe, a to následovně:

Já jsem pořád Češka, ale jsem ráda, že tady můžu v klidu žít a že mi nikdo nechce ublížit, že se mnou nikdo nemanipuluje, že mně neříká, ty nesmíš chodit do kostela, ty nesmíš dělat tohle, ty nesmíš jet na dovolenou já nevím do Ameriky, ty nesmíš tohle, ty nesmíš. Tohle ty si nemůžeš sama najít byt nemůžeš kdy si nemůžeš sama najít práci. A to jsme všechno měli, to jsme všechno my zažili, a to tady není.³³⁴

Z výpovědi je patrné, že se narátorka považuje za Češku, ale ztotožňuje se s Švýcarskem z toho důvodu, že jí dalo svobodu, kterou v Československu neměla, a stát ji neomezuje. Její narativ obsahuje srovnání švýcarského státního přístupu k občanům s přístupem státu v Československu, který je vnímán negativně.

Vnímání domova

S identitou souvisí vnímání domova, které dle teorií transnacionalismu předpokládá udržování dvou domovů. Důležité je zmínit výzkum Lenky Kosové, ve kterém pouze 16,6 % dotazovaných uvažovalo o návratu do Československa po roce 1989.³³⁵ Většina Čechů a Slováků se tedy ve Švýcarsku zabydlela a se zemí se sžila natolik, že se pro ně stalo Švýcarsko domovem. Následující narace mnohdy obsahují právě popis toho, co pamětníci vnímají za důležité v České republice a díky čemu je to pro ně stále domov, ale taktéž to, co tvoří domov ve Švýcarsku. Domov má tři dimenze, a to čas, fyzický prostor a sociální síť.³³⁶ V naracích se tyto aspekty prolínaly. Při zaměření se na domov jako čas, objevuje se takřka ve všech životopisných vyprávěních zmínka předků (rodičů a prarodičů) a to,

³³³ The Average effective age of retirement in 1970-2014 in OECD countries [online] [citováno 13. 12. 2019], dostupné z [www: http://www.oecd.org/els/public-pensions/ageingandemploymentpoliciesstatisticsonaverageeffectiveageofretirement.htm](http://www.oecd.org/els/public-pensions/ageingandemploymentpoliciesstatisticsonaverageeffectiveageofretirement.htm).

³³⁴ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

³³⁵ KOSOVÁ, Lenka. Integrace a asimilace českých a slovenských exulantů z roku 1968 ve Švýcarsku. In: BROUČEK, Stanislav., HRUBÝ, Karel. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, s. 102.

³³⁶ NOSKOVÁ, Jana. Heimat Je Heimat? Tematizování 'Domova' ve vzpomínkách zůstavších německých obyvatel českých zemí. *Národopisná Revue* [online]. 2018, s. 188. [cit. 2020-01-29]. Dozupný z: https://www.academia.edu/39989354/Heimat_je_Heimat_tematizován%C3%AD_domova_ve_vzpom%C3%ADnách_zůstavš%C3%ADch_německých_obyvatel_českých_zem%C3%AD_.

co během života prožili (například již zmíněné věznění rodičů narátorky Hany v koncentračním táboře). Domov pojatý jako časová osa tedy tvoří vzpomínky na dětství, které ve kterém se objevují šťastné události. Právě dětství je pojímáno jako období primární socializace a tvoří se v něm *domovský svět* a od tohoto se odvíjí a pozdější reflexe pamětníků na toho období lidského života³³⁷ který byl v narativech často reflektován například tak, že kde se narátoři narodili, kam a z jakého důvodu se stěhovali nebo jaké měli přátele. Domov tedy v tomto případě tvoří emocionální vazba k místu dětství a dospívání. Vzpomínky na mládí se objevují u reflexe domova paní Hany.

*Mám 2 domovy. Stesk po mládí, a zde mám rodinu.*³³⁸

Vnímání domova skrze dospívání je velmi časté a potvrzuje ho i výpověď narátora Petra:

*Cítím se doma v obou zemích, v Čechách jsem dospíval, ve Švýcarsku studoval, založil rodinu a žil.*³³⁹

Rodina jako základ domova byla nejčastějším aspektem vnímání toho, kde se narátoři cítí být doma. V tomto případě bylo vnímáno Švýcarsko jako domov právě díky rodinnému zázemí, které si tam většina narátorů vytvořila, a to byl také jeden z důvodů, proč se nevrátili po revoluci zpátky do Československa. Ve výpovědi narátorky Hany je ale patrné, že vnímání domova není směřováno pouze na Švýcarsko, ale domov je tvořen i ve vzpomínkách, v tomto případě vzpomínkách na mládí.

Dimenze domova jako fyzického prostoru byla zmíněna v kapitole 5.5.2. Vzpomínky na domov v jeho fyzické podobě se dotklo zničení míst, v kterých narátoři a narátorky vyrůstali. Z toho důvodu bude tato část kapitoly věnována domovu v jeho fyzické podobě místa, jako je krajina. Komponenty domov jako je čas a fyzický prostor jsou úzce propojeny, jelikož, jak již bylo více zmíněno, vzpomínky obsahovaly v paralele časové osy dětství

³³⁷ BERGER, Peter a LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 134.

³³⁸ Rozhovor s paní Hanou (1948), vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

³³⁹ Rozhovor s panem Petrem (1951), vedený 10. 7. 2019 ve Winterthuru.

a dospívání a popisy fyzických míst a krajin. Například narátor Jan vnímá krajinu jako vybavování si vzpomínek na dětství.

Tady jsem delší dobu, než jsem byl v Čechách. Bylo mi ani ne 30 let, když jsem přišel, takže už to je 50 let. Tak pořád jsem srdcem, pořád Čechem, a když sjíždím z kopců u Šumavy, jedu tam na návštěvu, tak mám takový pocit, že jedu domů, i když tam už doma nejsem.³⁴⁰

Z narativu se dá usuzovat, že vnímání domova pamětníkem je ovlivněno časem a váha je přikládána tomu, ve které zemi strávil kolik let. V tomto případě by bylo domovem Švýcarsko, jelikož v něm žil většinu života. Tento pocit se však vytrácí při návratu do rodné země, kdy v něm místo evokuje pocit domova. Domov v krajině, především v jejích určitých prvcích jako například zákoutích, obydlích apod. je biologicky, psychologicky a sociálně podmíněný. Představa tohoto domova se konstruuje v paměti člověka někdy i celoživotně.³⁴¹ Není to jen charakter krajiny, který může být spojován s domovem, ale i znalost okolí. Při vzpomínání v tomto kontextu vnímání domova mohou sloužit jako stimul například fotografie, kde jsou zachyceny dnes už neexistující skutečnosti. Například určitá podoba krajiny.³⁴² Místo ve spojitosti s geografickým aspektem, v tomto případě přírodou na Šumavě, je pro pana Jana zdrojem vzpomínek a vyvolává pocit návratu domů.

Když jsem ve Švýcarsku mluvil o „domově“, myslel jsem Československo, a když jsem v Praze říkal „doma“, myslel jsem Švýcarsko. Člověk opravdu stojí každou nohou v jiné zemi.³⁴³

Domov je v tomto případě chápán jako místo, které člověku chybí a myslí na něj. Ačkoliv pamětník Jozef opustil zemi čerstvě po maturitě, stala se i tak Česká republika domovem, který je v jeho transnacionálním poli, kde pendluje mezi oběma zeměmi.

³⁴⁰ Rozhovor s panem Janem (1939), vedený 12. 7. 2019 ve Fribourgu.

³⁴¹ LIBROVÁ, Hana. *Láska ke krajině?*. Brno: Blok, 1988, s. 22.

³⁴² NOSKOVÁ, Jana. Heimat Je Heimat? Tematizování 'Domova' ve vzpomínkách zůstavších německých obyvatel českých zemí. *Národopisná Revue* [online]. 2018, s. 188. [cit. 2020-01-29]. Dozupný z: https://www.academia.edu/39989354/Heimat_je_Heimat_tematizován%C3%AD_domova_ve_vzpom%C3%ADnkách_zůstavš%C3%ADch_německých_obyvatel_českých_zem%C3%AD

³⁴³ Rozhovor s panem Jozefem (1951), vedený 19. 7. 2019 v Curychu.

Posledním komponentem domova jsou sociální sítě. Ty, které zahrnovaly rodinu v Československu, byly narušeny emigrací a podrobně popsány v přechozí kapitole. S tímto však souvisí i ztráta pocitu domova z toho důvodu, že v místech předchozího bydliště už neznají příběhy sousedů. To je u narátorů a narátorek reflektováno jako ztráta společenské příslušnosti. Někteří narátoři vnímají domov jako místo společenské sounáležitosti, které jim však chybí v obou zemích.

Představte si, že jdete vesnicí, kde jste se narodila či bydlíte a nevíte, kdo tam žije. Neznáte jejich story. Tak v té vesnici nejste doma. Když to abstrahujete výše, pak nejste doma ani v té zemi. Ale to není problém jen emigrantů, nýbrž konsekvence globalizace a mobility. Ale na úrovni země to nemusí být tak virulentní, pakliže jste aspoň zemi nikdy na delší dobu neopustila. Bavíme se myslím asi tak o době 10 let, pak ta infekce propukne.³⁴⁴

Narátor společenskou sounáležitost postrádá ve Švýcarsku, jelikož tam nežil od dětství a nezná příběhy lidí kolem sebe, kdežto v Česku tyto příběhy ztratil právě emigrací. Na rozdíl od České republiky má Švýcarsko jiné aspekty, které pro něj domov znamenají, a to sociální férovost, sociální slušnost, sociální civilizaci. Tyto aspekty, které v domovské zemi postrádá, mohou mít příčiny ve vzpomínkách vázaných na život v socialistickém režimu. Ačkoli zmíněné aspekty vnímá jako důležité pro domov, doma se cítí na pomezí mezi oběma zeměmi.

Při sledování společných aspektů v rozhovorech je nejčastěji zmiňováno slovo vděk. Vděk se v rozhovorech zmiňuje u všech narátorů a je to hlavně přijetí, pomoc v prvních dnech a velmi dobrý přístup Švýcarska k Čechům.

Jsem vděčná za to, když teď vidím, jak to všechno v tom světě se mele a jak se všechno vrací negativně, tak si říkám, jak já jsem šťastná, že tady můžu žít a že tady můžeš být v klidu a že tady mám jistotu, že když by se něco stalo že ten stát za mnou stojí, že mě nenechají na holičkách a že je tady spousta lidí

³⁴⁴ Rozhovor s panem Přemkem, vedený 21. 7. 2019 v Curychu.

*o kterých třeba ani nevím, že kdybych něco potřebovala tak, že mně pomůžou.*³⁴⁵

Vděk je spojen jednak s velmi velkorysým přijetím Čechů po invazi roku 1968, ale jak narátoři uvádějí, přístup švýcarského státu jim dodal pocit jistoty, který zmínili i další pamětníci, kteří po získání občanství ještě před sametovou revolucí jeli do Československa sice se strachem, ale v domnění, že kdyby nastaly komplikace, Švýcarsko jim pomůže. V kontextu emigrantů lze tedy spatřovat pocit domova jakožto nově utvořený ve Švýcarsku právě v pocitu jistoty a toho, že někam patří, což souvisí i s nabytím občanství. Pocit jistoty taky u narátorů představoval faktor, díky kterému se po pádu režimu nevrátili zpátky do země původní, jelikož tam jistoty představovaly jakousi nedůvěru. Jistota jako identifikátor domova potvrzuje respondentka Irma.

*Myslím, že ve stáří, hlavně ve stáří ty lidi potřebují mít jistoty, že někam patří.*³⁴⁶

³⁴⁵ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

³⁴⁶ Rozhovor s paní Irmou, vedený 12. 7. 2019 v Aarau.

6 Výsledky a diskuse

Ve Švýcarsku se první migranti z českých zemí objevovali již v 16. století, avšak politická emigrace nastává až ve století dvacátém. Práce kladla důraz na migrační vlnu roku 1968, kdy emigrace probíhala nedovoleně, a oslovení pamětníci tak byly na paragrafu 109 trestního zákona souzeni v nepřítomnosti za nedovolené opuštění republiky. Trest však neměli všichni, kteří nelegálně emigrovali, což dokazuje na nedostatky v byrokracii způsobenou především vysokým počtem uprchlíků, jehož odhady jsou kolem 100 000 osob.

V práci byla pozornost věnována pamětnické reflexi procesu migrace po srpnových událostech v roce 1968 z Československa. Sledovány byly nejdříve motivy neboli *push faktory*, které narátory přiměly k emigraci. Tyto faktory lze kategorizovat následovně, ve výpovědích narátorů se ovšem často prolínají:

1) kádrová politika a negativní hodnocení narátora nebo jeho rodičů a prarodičů z důvodu jejich činů a postojů, které chápal komunistický režim jako protirežimní. Kádrová politika měla negativní dopad v neumožnění studia požadované školy nebo se projevila v různých problémech v zaměstnání.

2) náboženská identita a strach z možné perzekuce v socialistickém Československu.

3) strach z budoucího sociálního a politického vývoje po srpnových událostech roku 1968.

4) zajištění lepšího života pro rodinu.

Dále byl sledován způsob migrace dle pamětnických reflexí. Buď narátoři v době okupace byli mimo Československo, nebo se rozhodli ho opustit plánovaně nejčastěji prostřednictvím zájezdu, nejčastěji přes Jugoslávii. K emigraci na Západ bylo využíváno rovněž pozvání příbuzných ze zahraničí.

V rozhovorech bylo možné dále identifikovat důvody, které vedly k výběru Švýcarska jako cílové země. Jedním z takových *pull faktorů* byl jazyk, jelikož někteří narátoři ovládali německý jazyk. Ten se paradoxně stává problémem v případě integrace, neboť narátoři neovládali švýcarskou němčinu. Dále se jako důležitý moment při rozhodování o tom, do jaké země narátoři emigrují, ukázala přítomnost příbuzných v této zemi, kteří sem emigrovali v některé z migračních vln před rokem 1968. Nepochybně pozitivní roli sehrávala také pozitivní migrační politika Švýcarska – v tranzitních zemích emigranti získávali informace o poskytování tříměsíční lhůty pro podání žádosti o azyl nebo

o vysokém počtu přijímaných uprchlíků z Československa, které zvyšovaly atraktivitu této země. Narátoři kladně hodnotili švýcarskou migrační politiku, hovořili o solidaritě nejen krajanů, kteří v zemi dlouhodobě žili, ale taktéž švýcarských úřadů, které bezprostředně reagovaly na události 21. srpna a sociální a humanitární pomocí zajistily snadný průběh následné integrace.

Sociální úřady zjistily všem nově příchozím ubytování a zaměstnání. Zaměstnaní byli bezprostředně po emigraci všichni pamětníci, kteří nechtěli ve Švýcarsku pokračovat ve studiu. To souviselo i s konjunkturou, ve které se Švýcarsko nacházelo a nová pracovní síla v podobě mladých a odborně kvalifikovaných lidí byla vítána. Všichni pamětníci se v tomto směru rychle integrovali a dostali se v průběhu let na pozice, díky nimž se dnes řadí ke střední vrstvě švýcarského obyvatelstva. Solidární přístup zastávalo Švýcarsko i co se týče studia. Studentům byly zřízeny přípravné kurzy především kantonálního dialektu a historie Švýcarska. Poté mohli dokončit studium na dalších úrovních vzdělávacího systému. Na průběh těchto kurzů vzpomínali také pamětníci, jazyková integrace však podle nich probíhala rychle především díky zaměstnání. Dalším aspektem bylo také to, že Češi byli rozmístěni po zemi rovnoměrně, aby nikde nevytvořili separované komunity, které by integraci znesnadnily.

Pomyslným protipólem integrace je udržování transnacionálních vazeb. Čeští emigranti si udrželi český jazyk díky kontaktům s krajaný, četbě české literatury, endogamním manželstvím nebo často zmiňovaným sociálním sítím jako je Facebook. To ovšem neplatí o další generaci smíšených manželství, kdy potomci našich narátorů už většinou češtinu neovládají, osvojili si pouze kantonální jazyk.

V období do roku 1989 probíhaly dle reflexí narátorů kontakty sporadicky. V Československu cenzurovaná korespondence byla nejčtetnějším způsobem komunikace, následovala osobní setkávání, které mělo pro pamětníky největší emoční hodnotu. Jednou za rok mohli do Švýcarska rodiče či prarodiče emigrantů. Vazby probíhaly také formou zásilek, které jsou některými pamětníky negativně označeny jako *objednávky z Československa*, což bylo označení o u osob, se kterými neprobíhal žádný jiný kontakt. Někteří tedy s emigranty udržovali kontakty kvůli materiálnímu obohacení. Mezníkem v proměnách těchto vazeb je rok 1989 a sametová revoluce, která umožnila první návraty emigrantů do Československa. Z oslovených narátorů nikdo o trvalém návratu neuvažoval. Návštěvy Československa / České republiky v nich vyvolaly kulturní šok – negativně byla

hodnocena podoba českých měst a obcí. Některé reakce však byly i neutrální. Změna však neproběhla pouze v demokratizaci režimu. Svět se koncem 20. a počátkem 21. století začal digitalizovat. Kontakty se tak přesunuly z dopisů především na elektronickou korespondenci a telefonáty. Přesto, že se komunikace usnadnila a zrychlila, valná část narátorů vnímala vazby jako upadající. Prvním důvodem upadajících vazeb je vymírání příbuzných a blízkých, druhým je dle narátorů to, že změnou režimu paradoxně vytoužená potřeba kontaktů skončila. Dle narátorů mimo jiné proto, že cestování z Československa již nebylo vázané na pozvání emigrantů nebo proto, že příbuzní v Československu už neočekávali zásilky se *západním* zbožím, které si již mohli obstarat sami.

S otázkami emigrace, integrace a transnacionálních vztahů úzce souvisí otázky po identitě a chápání *domova*. Češi se identifikují se Švýcary především v rovině participace v politice. Narátoři pocítují vděk a pocit jistoty, kterou ve Švýcarsku mají, dle výpovědi došlo i k jisté kulturní proměně založené na vzájemné uctivosti (zdravení se) a pomoci druhému. Negativně bylo hodnoceno pokřivení mezilidských vztahů v Československu / České republice, závist, podezírání apod. Tyto negativní vlastnosti přisuzované narátory Čechům žijících v České republice jsou v pamětnických reflexích následkem komunistického režimu. Mezi pozitivními byl zmíněn například český humor.

Emigranti se tímto vymezují vůči Čechům v Česku. Dlouhá doba takřka dvacet let nepřítomnosti v Československou zemi a její obyvatele změnila, stejně jako se změnil i emigranti ve Švýcarsku. *Domov* v České republice je tak tvořen hlavně vzpomínkami na dětství a mládí, které se už neslučují se současnou realitou – zastupují zde minulost. *Domov* ve Švýcarsku na druhé straně znamená přítomnost a budoucnost – poskytuje narátorům pocit jistoty, rodinného života a zaměstnání. Přesto se narátoři necítí být ani Švýcary v etnickém slova smyslu, v zemi se nenarodili, se Švýcarskem se ztotožňují na občanské bázi. Transnacionální identita emigrantů se tedy nachází na pomezí těchto dvou zemí v transnacionálním poli, kde se prolínají dimenze národních, etnických a sociálních identit které se emigrací změnilo.

7 Závěr

Diplomová práce se věnovala pamětnické reflexi emigrace po srpnových událostech v roce 1968 a následné integrace ve Švýcarsku z perspektivy zástupců této posrpnové emigrace. V kontextu této problematiky se práce soustředila zejména na otázku transnacionálních vztahů, identit a toho, co znamená *domov*.

První část práce byla teoreticky-metodologická. Po vytyčeném cíli a popsání metodice, která byla založena na metodě orální-historie, byl představen dosavadní stav bádání v oblastech českého exilu a emigrace do Švýcarska. V teoretické části práce se vycházelo především z konceptu transnacionální migrace, který předpokládá, že migranti mají dva *domovy*. Dále z konceptu procesu migrace Andrease Demutha a integrace Friedricha Heckmanna a Wolfganga Bosswicka.

Empirická část se skládala z šesti tematických kapitol, z čehož první ukázala historii Čechů ve Švýcarsku a migrační vlny v kontextu Československa. Další kapitola byla zaměřena na proces emigrace po invazi vojsk Varšavské smlouvy. Sledovány byly motivy, které vedly k rozhodnutí narátorů emigrovat, dále pamětnická reflexe procesu migrace, včetně motivů, které vedly k výběru Švýcarska jako cílové země. Práce se také zaměřila na tehdejší migrační politiku v kontextu posrpnové vlny uprchlíků. Další významná část práce se věnovala procesu strukturální a kulturní integrace emigrantů ve švýcarské společnosti a zároveň tomu, jak pamětníci udržovali *českou* identitu v nové zemi. S touto problematikou souviselo také problematizování transformace transnacionálních vazeb před a po roce 1989 a řešení identitárních otázek emigrantů a toho, co v jejich případě znamená *domov*.

Práce předložila jedinečný vhled do paměti emigrantů, kteří odešli z Československa v a po roce 1968, ukázala pamětnické reflexe procesu emigrace, integrace, konstrukce transnacionální identity, udržování transnacionálních vztahů a vnímání *domova* ze strany jedinců, kteří emigrovali.

8 Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

BADER, Nina. Who Ought to Stay? Asylum Policy and Protest Culture in Switzerland. In: MERHAUT, Nina, ROSENBERGER, Sieglinde a Verena STERN, ed. *Protest movements in asylum and deportation*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2018, 294 s. ISBN 978-331-9746-951.

BARŠA, Pavel. *Politická teorie multikulturalismu*. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 380 s. ISBN 80-7325-020-9.

BERGER, Peter a LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

BLUNT, Alison a Robyn DOWLING, 2006. *Home*. London, New York: Routledge, 2004, 304 s. ISBN 9780203401354.

BROUČEK, Stanislav a Tomáš GRULICH. *Domáci postoje k zahraničním Čechům v novodobých dějinách (1918–2008)*. Praha: Public History ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, 2009, 231 s. ISBN 978-80-86445-26-7.

BROUČEK, Stanislav a Karel HRUBÝ, ed. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum, 2000, 339 s. Týden zahraničních Čechů. ISBN 80-718-4932-4.

BROUČEK, Stanislav, Karel HRUBÝ a Antonín MĚŠŤAN, ed. *Emigrace a exil jako způsob života: II. Sympozium O českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Praha: Karolinum, 2001, 193 s. ISBN 80-85010-24-0.

BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*. Praha: Dokořán, 2011, 217 s. ISBN 978-80-7363-302-8.

CARTER, April. *The Political Theory of Global Citizenship*. London: Routledge, 2001, 288 s. ISBN 9780203183397.

ČERNÝ, Jan a Miloš VALÁŠEK. *České státní občanství: ucelený výklad právních předpisů upravujících státní občanství České republiky v návaznosti na státní občanství ČSR, ČSSR a ČSFR*. Praha: Linde, 1996, 487 s. ISBN 9788072010189. Dostupné také z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/uuid/uuid:2c9fd800-2c23-11e7-b650-5ef3fc9ae867>.

DEMUTH, Andreas. Some conceptual thoughts on migration research. In: AGOZINO, Biko, ed. *Theoretical and methodological issues in migration research: interdisciplinary, intergenerational and international perspectives*. Brookfield, Vt.: Ashgate, 2000, s. 21–58. ISBN 1840145579.

DRBOHLAV, Dušan. *Migrace a (i)migranti v Česku: kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 210 s. ISBN 978-80-7419-0.

ERIKSEN, Thomas H. *Etnicita a nacionalismus*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012, 352 s. ISBN 978-80-9419-053-7.

GUNTEROVÁ, Tereza. Sociální práce s uprchlíky. In: MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005, 351 s. 331-346. ISBN 80-7367-002-X.

HAYWARD, D. Geoffrey. *Home as an enviromental and psychological concept*. 1977, 9 s.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK, ed. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. 279 s. ISBN 80-86473-83-X.

HOPPE, Jiří. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor, 2009, s. 22. Dostupné také z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/uuid/uuid:c6033550-13a8-11e4-8413-5ef3fc9ae867>.

CHRASTILOVÁ, Brigita. a Petr MIKEŠ. *Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád*. Praha: ASPI, 2003. 565 s. ISBN 1210-9126. Dostupné také z: <https://kramerius-vs.nkp.cz/uuid/uuid:88914570-b7ab-11e4-92dd-001018b5eb5c>.

JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012, 264 s. ISBN 978-80-247-3679-2.

JANSEN, Clifford J. *Readings in the Sociology of Migration: The Commonwealth and International Library: Readings in Sociology*. 1970, 412 s. ISBN 978-0-08-006915-9

JENKINS, Richard. *Social identity*. Taylor & Francis, 2008, 246 s. ISBN 9780415448482

JEŘÁBEK, Vojtěch. *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce: dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*. Brno: Stilus, 2005. 298 s. ISBN 80-903-5500-5.

JIRÁSEK, Zdeněk. *Československá poúnorová emigrace a počátky exilu*. Brno: Prius, 1999. 90 s.

KELLER, Jan. *Posvácení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. 288 s. ISBN 978-80-7419-155-8.

KONEČNÝ, Karel, MOTLÍČEK, Tomáš, ed. *Emigrace: Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 102 s. ISBN 978-80-244-1999-2.

KOPČEK, Michal. *Obraz vnitřního nepřítele: revizionismus na stránkách Otázek míru a socialismu v letech 1958–1969*. In: KARNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. I, Praha, 2003, 224 s. ISBN 80-86569-60-8.

KOSOVÁ, Lenka. Integrace a asimilace českých a slovenských exulantů z roku 1968 ve Švýcarsku. In: BROUČEK, Stanislav., HRUBÝ, Karel. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, s. 101-108. ISBN 80-7184-932-4.

KRATOCHVÍL, Jan. *Český a slovenský exil 20. století: Tschechisches und Slovakisches exil des 20. Jahrhunderts*. Brno: [K 2001], 2003. 155 s. ISBN 80-239-3377-9.

KUBÁTOVÁ, Helena a František, ZNEBEJÁNEK. *Základy sociologie* (2. vyd.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 151 s. ISBN 978-80-244-1874-2

LEWIS, David. Anthropology and Development: the Uneasy Relationship. In: CARRIER, James (ed.): *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham, Edward Elgar, 2005, s. 472-486. ISBN 978-1-78100-449-4.

LIBROVÁ, Hana. *Láska ke krajině?* Brno: Blok, 1988, 165 s.

MANDELÍČKOVÁ, Monika. *Historie v exilu: československá exilová historiografie v letech 1948–1989*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2017, 224 s. ISBN 978-80-87895-96-2.

MASSEY, B. Doreen. *For Space*, London: Sage, 2005. 222. s. ISBN 978-1-4129-0361-5.

MIKELSTEN, Daniel, Stanford BOOKS a Peter SKALFIST. *Umělá inteligence: Čtvrtá průmyslová revoluce*. Cambridge Stanford Books.

MLYNÁŘ, Jakub. Co máme na mysli, když říkáme „my“? Kolektivní identita, identifikace a kategorizace. In: MLYNÁŘ, Jakub, Miroslav PAULÍČEK, Jiří ŠUBRT a kol. *Člověk v teoretické perspektivě společenských věd*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 60-76. ISBN 978-80-246-3611-5.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty: Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem*

k západní reemigraci 90. let. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2002, 95 s. ISBN 80-7330-017-6.

OUTHWAITE, W. *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought* (2. vyd.). Malden: Blackwell Publishers, 2003. 280 s. ISBN 9781405134569.

ORSÁG, Petr. Charta 77 jako pobídka dialogu domova s exilem. Příklad exilového časopisu Zpravodaj Čechů a Slováků ve Švýcarsku. In: KONEČNÝ, Karel a MOTLÍČEK, Tomáš. *Emigrace: Sborník historických prací Centra pro československá exilová studia II*, s. 55-68. ISBN 978-80-244-1999-2.

PALÁT, Milan. Příčiny vzniku migrace a reflexe souvisejících teorií. In: *17. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků. 17th International Colloquium on Regional sciences. Conference Proceedings* [online]. Brno: Masaryk University Press, 2014, s. 708-714 [cit. 2020-03-24]. ISBN 978-80-210-6840-7. Dostupné z: http://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/48596005/091_2014.pdf.

PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992, 181 s. ISBN 80-202-0365-6.

PICHLÍK, Karel. *Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend*. Praha: Svoboda, 1968, 499 s.

PICK, Oto. Politický význam exilu. In: BROUČEK, S., HRUBÝ, K. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, s. 15- 20. ISBN 9788085010107.

RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, 259 s. ISBN 9788072850815.

STEHÍKOVÁ, Barbora. Sebeidentifikace albánských migrantů v Praze. In: BITTNEROVÁ, Dana – MORAVCOVÁ, Mirjam, ed. *Etnické komunity: Balkánské cesty*. Praha: Univerzita Karlova, 2015, s. 195–214. ISBN 978-80-87398-81-4

STOJANOV, Robert a Lucie GLADIŠOVÁ. Úvod do tématu migrace a rozvoje a přehled klíčových teoretických konceptů. In: BRÁZOVÁ, V. K. *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2011, s. 9-43. ISBN 978-80-87404-10-2.

SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace: proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury). Sociologická řada, 2007. 175 s. ISBN 978-80-7325-136-9.

ŠTRBAŇOVÁ, Soňa a Antonín KOSTLÁN, ed. *Sto českých vědců v exilu: Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*. Praha: Academia, 2011. 607 s. ISBN 978-80-200-1915.

TIGRID, Pavel. *Politická emigrace v atomovém věku*. Koln: Index. Svědectví (Svědectví), 1974. 114 s. ISBN 80-85190-00-1.

TRAPL, Miloš, Arnošt SKOUPÝ a Miloš KOUŘIL. *Československý exil a krajanské hnutí ve Švýcarsku v letech 1945–1989*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. Emigrace. 111 s. ISBN 80-244-0840-6.

TRVALA, Vladimír. *Kádry rozhodují vše*. Praha: Svoboda, 1979. 177 s. ISBN 978-80-7285-034-1.

UHHEREK, Zdeněk, Zuzana KORECKÁ a Tereza POJAROVÁ. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2008. 259 s. ISBN 978-80-87112-12-0.

VACULÍK, Jaroslav, Karel HRUBÝ a Antonín MĚŠŤAN. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri, 2009. 320 s. ISBN 978-80-7277-397-8.

VANĚK, Miroslav a Pavel MÜCKE. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. 326 s. ISBN 978-80-246-2931-5.

WAGNEROVÁ, Alena. Co přinesl a co nepřinesl českým ženám socialistický model rovnoprávnosti aneb nejen jesle a traktoristky. In: SOKOČOVÁ, Linda, ed. *Gender a demokracie: 1989–2009*. Gender Studies, o.p.s, 2009, s. 11–19. ISBN 80-86520-64-1.

Zdroje z periodik

BRADATAN, Cristina, Adrian POPAN a Rachel MELTON. Transnationality as a fluid social identity. *Social Identities* [online]. 2010, 16(2), s. 169–178 [cit. 2020-03-01]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232947442_Transnationality_as_a_fluid_social_identity.

BRUBAKER, Rogers a Frederick COOPER. Beyond "Identity". *Theory and Society* 29, 1–47 (2000). <https://doi.org/10.1023/A:1007068714468>.

ČAPKOVÁ, Kateřina. Kateřina Čapková. Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a v Československu bezprostředně po druhé světové válce. *Soudobé Dějiny* [online]. 2015, s. 80–101 [cit. 2020-02-25]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=285424>.

ČERNÁ, Marie. „Katolík, ale objektivní“: Vytváření obrazu (ne)spolehlivosti v kádrových posudcích komunistického Československa. *Biograf* [online]. 2011, (55), [cit. 2020-01-24]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v5501>.

DE HAAN, A. Livelihoods and Poverty: The Role of Migration: A Critical Review of the Migration Literature. *The Journal of Development Studies*, 36(2), s 247.

DOUGLAS, Mary. The idea of home: a kind of space. *Social Research*, 1991, 58 (1), s. 287-307. Dostupný z: <https://www.jstor.org/stable/40970644?seq=1>

DUFFKOVÁ, Jana. Domov z pohledu sociologie. *Stavba*. 2008, 15 (3). ISSN 1210-9568.

ERDAL, M. B. Forced to leave? The discursive and analytical significance of describing migration as forced and voluntary. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (6), s 981-998.

FILIP, Jan. Základní práva a nová úprava státního občanství v České republice. *Právní rozhledy*. 1999, 7(5), s. 1 – 3. ISSN 1210-6410.

HENIG, David. Migrace. *Antropo Webzin*[online]. 2007, 2(3) [cit. 2019-11-05]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/migrace>.

HNÍZDO, Bořek. Evropské migrace a národní stát. *Mezinárodní vztahy* [online]. Ústav mezinárodních vztahů, 1996, 31(4), s. 92–102 [cit. 2020-01-16]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/1057/1107>.

HOLUBOVÁ, Kateřina. Koncept identity na poli sociologické teorie. *Acta Universitatis Carolinae* [online]. 2016, 2016(2), s. 31–39. [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: <http://www.karolinum.cz/doi/10.14712/24647055.2016.14>

HUGO, Greame. Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review* [online]. 1996, 30(1), s. 105-131 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/2547462.

JAKEŠOVÁ, Stanislava a Simona URBÁNKOVÁ. Důchodové pojištění: Důchodový věk a jeho změny. *Národní pojištění* [online]. Česká správa sociálního zabezpečení, 2018, (1), s.

9–14 [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: https://www.cssz.cz/documents/20143/189660/np_1_2018_9_14.pdf/ad92a860-15b9-8389-2515-e798a47c945d.

KUNZ, Egon F. The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *The International Migration Review* [online]. 1973, Sage Publications, 7(2), 140 [cit. 2020-03-06]. DOI: 10.2307/3002424. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3002424>.

LEE, Everet S. A Theory of Migration. *Ekistic* [online]. 1967, 23(137), s. 211-216 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43614502>.

LEVITT, Peggy a GLICK SCHILLER, Nina. Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 2004, 38 (3) s. 1002–1039. ISSN 0197-9183.

MATUŠKOVÁ, Jana. K vývoji příjmení u Čechů v prvních poválečných letech. *Naše řeč* [online]. 2003, 86(5), s. 251–256 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7747>.

MOTLÍČEK, Tomáš. Zpráva o činnosti Centra pro československá exilová studia za rok 2003. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, (32), s. 117-120 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: https://historie.upol.cz/fileadmin/userdata/FF/katedry/khi/CCES/Zprava_CCES_2003.pdf?fbclid=IwAR16QitxRRV7i5PESbHpPpmXyOMSNX4xqNWGmhQBJS2p9VmGSG6NKl3NYX8

NOSKOVÁ, Jana. Heimat Je Heimat? Tematizování ‘Domova’ ve vzpomínkách zůstavších německých obyvatel českých zemí. *Národopisná Revue* [online]. 2018, s. 184-197 [cit. 2020-01-29]. Dostupný z: https://www.academia.edu/39989354/Heimat_je_Heimat_tematizován%C3%AD_domova_ve_vzpom%C3%ADnkách_zůstavš%C3%ADch_německých_obyvatel_českých_zem%C3%AD

PERKOWSKA, Magdalena. The migration policy of Switzerland. *Przegląd Politologiczny* [online]. 2016, (3), s. 41-54 [cit. 2020-01-29]. DOI: 10.14746/pp.2015.20.3.3. ISSN 1426-8876. Dostupné z: <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/pp/article/view/5496>.

PETERSEN, William. A General Typology of Migration. *American Sociological Review* [online]. 1958, 23(3), s. 256–266 [cit. 2020-03-24]. DOI: 10.2307/2089239. ISSN 00031224. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2089239?origin=crossref>.

PORTES, Alejandro, Luis E. GUARNIZO a Patricia LANDOLT. The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies* [online]. 1999, 22(2), s. 217-237 [cit. 2020-03-24]. DOI: 10.1080/014198799329468. ISSN 0141-9870. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/014198799329468>.

PORTEŠOVÁ, Šárka. Mentální reprezentace domova. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 93-107. ISSN 1212-1509.

REDFIELD, Robert, Ralph LINTON a Melville J HERSKOVITS. Memorandum for the Study of Acculturation. *American Anthropologist* [online]. 1936, 35(1), s. 149-152 [cit. 2020-01-23]. Dostupné z: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1525/aa.1936.38.1.02a00330>.

RYCHLÍK, Jan. Na západ je cesta dlouhá. *Paměť a dějiny* [online]. 2015, (3), s. 3-14 [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1503/003-014.pdf>.

RYCHLÍK, Jan. *Překračování hranic a emigrace v Československu a východní Evropě ve 20. století. Securitas Imperii*. 2016, 29 (2), s. 10-72.

RYCHLÍK, Jan. Právní regulace cestování do zahraničí v letech 1848–1989. *Právněhistorická studie*. 2018, 48(1), s. 23-34.

SCHILLER, Nina Glick, Linda BASCH a Cristina Szanton BLANC. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly* [online]. 1995, 68(1), s. 48-63 [cit. 2020-03-24]. DOI: 10.2307/3317464. ISSN 00035491. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3317464?origin=crossref>.

SMITH, S. G. The essential qualities of a home. *Journal of Environmental Psychology*, 1994, 14(1), s. 31–46. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80196-3](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80196-3)

ŠTĚTKA, Václav. Symbolická vymístění, národní identita a (re)konstrukce paměti. *Sociální studia* [online]. 1(2), s. 79–91 [cit. 2020-04-01]. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5480/4578?fbclid=IwAR3DuJhydOZ4quZHS-mUo2ruf-Vc_Xb20-rYgLNbaDNH036PeczOtubhvTc.

TOMEK, Prokop. Rodiny rozdělené železnou oponou a helsinský proces. *Paměť a dějiny* [online]. 2015, (3), s. 15-24 [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1503/015-024.pdf>.

VLACHOVÁ, Olga. České stopy v Ženevě: Rozhovor s Jaroslavem Havelkou, předsedou Besedy Slovan Ženeva a místopředsedou Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku. *Krajina češtiny* [online]. 2016, (6), 67 [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.dzs.cz/file/3199/KČ%206%20WEB%2072014.pdf>.

WANNER, Philippe a Étienne PIGUET. The Practice of Naturalization in Switzerland. *Population* [online]. 2002, A Statistical Overview, 57(6), s. 917–926 [cit. 2020-03-26]. DOI: 10.3917/popu.206.0913. ISSN 0032-4663. Dostupné z: https://www.cairn-int.info/article-E_POPU_206_0913—the-practice-of-naturalization-in-switze.htm.

XIA, Junzi. Anlysis of Culture Shock on Individual Psychology. *International Journal of Psychological Studies* [online]. 2007, 1(2) [cit. 2020-02-20]. Dostupný z: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijps/article/view/4510>

Internetové zdroje

BAUBÖCK, Reiner. *The Integration of immigrants*. In: Council of Europe, dokument CDMG (94) 25E, 1994. s. 15. Dostupné z https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf

Convention Relating to the Status of Refugees. In: *UHNRC*. New York, 1954, ročník 189, částka 146, číslo 2545. Dostupné také z: <https://www.unhcr.org/5d9ed32b4>.

DOBIAS, Paula D. Why Switzerland welcomed Prague Spring refugee. *Swissinfo.cz: Schweizer Nachrichten in 10 Sprachen Suche auf swissinfo.ch* [online]. 2018 [cit. 2020-02-30]. Dostupné z: https://www.swissinfo.ch/eng/50-years-on_why-switzerland-welcomed-prague-spring-refugees/44337278.

DÖRNER, Petr. Češi a Slováci v zemi helvetského kříže: československé krajanské spolky ve Švýcarsku ve druhé polovině 20. století [online]. Praha, 2015 [cit. 2020-01-17]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/121511/?lang=en>. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

HARTTGEN, Kenneth a Stephan KLASSEN. *Well-being of Migrant Children and Migrant Youth in Europe* [online]. 2008 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/46468667_Wellbeing_of_Migrant_Children_and_Migrant_Youth_in_Europe.

HAVÁČ, Ondřej. Exil a identita: Komparace českého exilu v Rakousku a Švýcarsku po roce 1968} [online]. Brno, 2018 [cit. 2019-11-11]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/r4matx/>>.

HECKMANN, Friedrich a Wolfgang BOSSWICK. Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities [online]. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006, 47 s. [cit. 2020-01-13]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/297802930_Integration_of_Migrants_Contribution_of_Local_and_Regional_Authorities

Re-Entry Shock. *Evergreen* [online]. [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://www.evergreen.edu/sites/default/files/studyabroad/docs/reentryshock.pdf>

ROGERS, Ali. *A European Space for Transnationalism*. [online]. University of Oxford., 2004, 20 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/228782191_A_European_Space_for_Transnationalism.

Simplified naturalisation of the spouse of a Swiss citizen. *Schweizerische Eidgenossenschaft: Switzerland and Litvia* [online]. [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: <https://www.admin.ch/gov/en/start.html>.

States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol. *UNHCR: The UN Refugee Agency* [online]. [cit. 2020-01-29].

Integration. *Federal Statistical Office* [online]. Switzerland [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/population/migration-integration/integration.html>

Staatenlosigkeit. *Schweizerische Eidgenossenschaft: Staatssekretariat für Migration* [online]. [cit. 2020-01-30]. Dostupné z: https://www.sem.admin.ch/sem/de/home/asyl/asylverfahren/weitere_themen/staatenlosigkeit.html.

Století statistiky: Cestování před sametovou revolucí. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2020-03-07]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/cestovani-pred-sametovou-revoluci/>

TOGNINA, Andrea. Die Gefühle des Schweizer Volks sind ganz auf der Seite des tschechischen Volks. *Swissinfo.cz: Schweizer Nachrichten in 10 Sprachen Suche auf*

swissinfo.ch [online]. 2018 [cit. 2020-02-30]. Dostupné z: https://www.swissinfo.ch/ger/das-ende-des-prager-fruehlings_-die-gefuehle-des-schweizer-volks-sind-ganz-auf-der-seite-des-tschechischen-volks-/44337894.

The Average effective age of retirement in 1970-2014 in OECD countries [online] [citováno 13. 12. 2019], dostupné z www: <http://www.oecd.org/els/public-pensions/ageingandemploymentpoliciestatisticsonaverageeffectiveageofretirement.htm>.

UHEREK, Zdeněk. Společenská integrace migračních skupin – základní pojmy a problémové okruhy. *Migraceonline.cz: Portál pro kritickou diskuzi o migraci* [online]. 2003 [cit. 2020-02-22]. Dostupné z: <https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/spolecenska-integrace-migracnich-skupin-zakladni-pojmy-a-problemove-okruhy>.

VLACHOVÁ, Olga. České stopy v Ženevě: Rozhovor s Jaroslavem Havelkou, předsedou Besedy Slovan Ženeva a místopředsedou Svazu spolků Čechů a Slováků ve Švýcarsku. *Krajina češtiny* [online]. 2016, (6), 67 [cit. 2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.dzs.cz/file/3199/KČ%206%20WEB%2072014.pdf>.

Archivní materiál

SACHA, Zala, ed. *Diplomatic Documents of Switzerland* [online]. 1968, 24(108) [cit. 2019-11-12]. Dostupné z: dodis.ch/33048, Zürich/Locarno/Genève 2012.

SACHA, Zala, ed. *Diplomatic Documents of Switzerland* [online]. 25(19) [cit. 2019-11-12]. Dostupné z: dodis.ch/35677, Zürich/Locarno/Genève 2014.

SCHWEIZ. Politische Flüchtlinge in der Schweiz (1968–1970). In: *Swiss Federal Archives*. Bern, 1968. Dostupné také z: dodis.ch/32206 Convention Relating to the Status of.

Swiss Federal Archives. *Diplomatic Documents of Switzerland*, č. 24 108, 18.9. 1968. Dostupný také z: dodis.ch/33048, Zürich/Locarno/Genève 2012

